

Из садржаја:

М. БОСНИЋ

Кордунашко прело

В. КОШУТИЋ

Солунци још говоре

П. ПЕШУТ

Особена лексика у
црногорским анегдотама

Ђ. МОДРИЋ

Морлаци

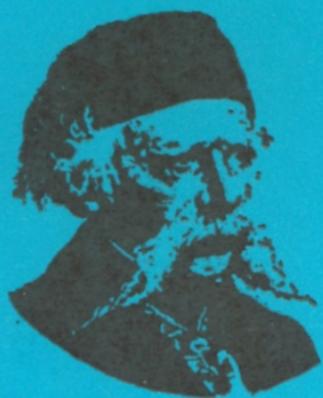
Д. ЂУШИЋ

Искрана у Лици

РАСКОВНИК

З И М А
1 9 8 4.

Расковник је некаква
(може бити измишљена) шрава
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохватиш)
свака брва
и сваки друшћ заклош
ошвори сам од себе

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Београд, децембар 1984. Година XI,
број 42.

УРЕДНИШТВО

Драгослав Антонијевић

Вера Колаковић

Ненад Љубинковић

Радослав Миросављев

Љубинко Раденковић

(главни и одговорни уредник)

Велибор Лазаревић

(секретар Уредништва)

Борбе Драгосавац

(технички уредник)

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА КЊИГА — БЕОГРАД
Шафарикова 11

За издавача

Видак Перић, *директор*

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе по могућности откуцане машином у пуном прореду, слати на адресу: „Народна књига“ (за „Расковник“), Београд, Шафарикова 11.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата за Југославију 400 динара. Претплату упућивати на жиро-рачун „Народне књиге“ 60801-603-15400, са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе \$ 15; СР Немачка DM 35; Француска Ffr 75.

Претплату за иностранство уплативати на девизни рачун „Народне књиге“ код Југобанке: 60811-620-58-8206/10-6-1051.

Телефони: уредништво 324-764, служба претплате 322-464; комерцијална служба 323-910; рачуноводство 635-025; пропагандна служба 324-764.

Уредништво прима уторком од 14—15 часова.

Штампа ГРО „Просвета“, Београд,
Буре Баковића 21

Број штампан у 3000 примерака.

Цена једног примерка 100 динара.

НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ
ДОЉЕВАЧКОГ КРАЈА

1.

Ој, убаве мале моме,
два другара коња играв.
Међу себе говорили:
— Ој, другаре, мој другаре,
кад смо били нежењени,
ми се лепо поносимо:
и кошуља по две жице,
и тканице вејанице,
и чарапе до колена,
црно гуњче на рамена,
и шубара два динара.
А кад смо се оженили,
ни тканице вијанице,
ни кошуља по две жице,
ни чарапе до колена,
нити гуњче на рамена,
ни шубара два динара.

2.

Прошетала бела Ружа
кроз туј траву шаварику.
Виту гривну загубила,
па се врати да гу тражи.
Сусреће гу калуђерче:
— Калуђерче, грешна душо,
ти туј прође — ти га нађе!
— Несам, Ружо, бог ми душа.
Ако сам гу ја нашаја,
савија се како гривна
око твоју белу гушу.

3.

Ој девојче, у јелече!
Куј ти рече те утече?
И ми несмо дивљи људи!
И ми знамо куд се љуби:
старе бабе у вр' главе,
а невесте у витице,
а девојке бело лице!

4.

Превила се врбичица
преко плота па у бачу.
Браћа вреву да гу сечу.
Она им се преклињала:
— Немојте ме, мила браћа!
Ја ћу вама с прстен жети,
а са гривне налагати,
а са шиве врзовати.

Казивале:

Рада Кулић (1892), рођена у Шарлинцу, живи у Орљану (бр. 1); Милица Цекић (1903) из Шаиновца (бр. 2 и 3); Зорка Павловић (1920), рођена у Чапљинцу, живи у Кочану (бр. 4).

Записао

Славољуб М. Обрадовић

ТРИ НАРОДНЕ ПЕСМЕ СРБА ИЗ ГОРСКОГ КОТАРА

Дрежница је смештена око 40 километара јужније од Огулина, има 41 заселац и првенствено је насељена српским становништвом. Главнина српског становништва насељена је у ове крајеве у првој половини XVII века, и то из околине два православна манастира: Гомирја у Горском Котару и Гомеле у Босанској Крајини (околина Цазина). Српско становништво овог краја се, посебно у дугим зимским ноћима, окупљало, дружило, радило и забављало на прелима. На њима се прело, ткало, чијало перје, картало, играло жмурке, зуре, прстенања (сакривање прстена и погађања код кога је сакривен), играла народна кола и савремени плесови. Народна кола и плесови су се обично играла на недељним прелима и о празницима, када се није радило, већ се само одмарало, забављало и певало. Од народних кола била су позната два: кукуњешће и личко коло. Кукуњешће се играло уз пратњу цитре (усне хармонике) или тамбурице, два корака у лево, два у десно, односно два напред, два назад. Личко коло се играло без музичке пратње, три корака напред, у лево, и један назад, у десно. Ове игре, као и прело у целини, играле су се до 60-тих година овога века, када су се изобичајиле. У време док су се живо играле, биле су праћене песмом. Прве две песме које овде наводимо пратиле су кукуњешће, а трећа је пратила личко коло.

1.

Кукуњешће, куку да,
свирај свирче бадава.
Свирај свирче, немој стати,
свака ће ти цура дати,
нека динар, нека два,
да не свираш бадава.

Ја би радо да ја знам
кукуњешће да играм.
Кукунешће, то је лако,
ево ви 'ш овако.

2.

Девојчице малена,
ко ти косу чешља?
Некад тата, некад мама,
некад и ја сама.

3.

Лоло моја, које 'ј кућа твоја?
Ова нова, што није готова.

Ја малена, сукњица шарена,
ја још дете, за мнош момци лете.

Доћи јање кад се жито жање,
кад се оре прелити се не море.

Лола коси, ветар откос носи,
видиш лоло, и бог нам пркоси.

Доћи драги да чијамо перје,
да видимо чије је весеље.

Казивала

Десанка Маравић, рођена
Ивошевић (1926) из Кракара,
Дрежница.

Забележено у Бајмоку, фебру-
ара месеца 1985. године.

Записао

Бранко Бупурдија

КЛЕТВЕ У ГОРЊОЈ ХЕРЦЕГОВИНИ

(Херцеговина „БУКОВОГ ПАЊА“)

Ајд', баволе, у бавоље греде!
Анате-мате га било!

Богу плаћали!
Бог га и мртва убијо!

Вилице јој се за врат окренуле!
(жени која куне)
Ватали га у помамилу!
Вјечни сан заспало!

Дозови се, не дозвољало се!
Доктор му из куће, поп му у кућу, дабогда!

Баволи ш њим опанке дерали!
Баво му аир позобо!
Баво му чарапу (кожу) одро!
Баво тиг замозолијо! (затворио уста)

Змија је запунула!
Запунула је налетница! (змија)
Зубима се чешало!
За стрв му се не знало!

Изјела иг губа!

Јазук му било! (срам га било)
Јад га јаду додаво!
Јади га знали!
Јад га нашо!

Куку њему од њега!
Кукала му мимо друге мајка!
Кукала му на обојке мајка!

Кад сина женијо љеба желијо,
кад шћер удаво имање продаво!

Молијо кугу да те прекине!

Не знало му се гроба нит мрамора!
Напео баџаке — дабогда! (*баџаке* — ноге)
Награисало дабогда! (*настрадао*).
Не мого прокаменит! (*проговорити*)
На нос ти искочило!
Несвијес га несвијестила! (*несвест*)
Не зорила дабогда! (*не дочекала зору*)
Надула се од поганца! (*пришта*)
На јаде му дошо сваки дан!
Немо прс образа!
На јаде му јације свитале! (*зоре*)
На њу се гаћа не дријестило!
На њ се говеда рикала!

Обишо од немила до недрага!
Оплакало гору и воду!
Остала бијеле (*седе*) да сплеће! (*неудала се*)
Ове године кућу правијо — догодине
из луга (*пепела*) чивије (*ексере*) вадијо!
Ове године сина женијо а догодине снау
удаво!
О свом се јаду забавијо!
Од бога исе изгубијо!

Пас му се мяса набуцо!
Пред топовским зрном летијо!
Помамила га помама!

Сви пјевали а ти куко!
Све невољу у узлове везо!
Срдоболан био!
Све му натраг а пете напријед!
Све му поцрњело а очи побијељеле!
Све јој се укиселило осим купуса и млијека!
Све му вело а трбуси расли!

Тражијо глави мјесто!
У безданицу (*јаму*) пропало!
Ударили га по телевизију! (*по глави*)

Удала се ће се не кајала, ће се врата
трњем затварала!
У крљи се ваљао;

Џомбосао се, дабогда! (упао у џомбу — јаму)

Што му ми не погодили — гром му
погодијо!

Записао

Славко Аџић у селу
Кокарина код Гацка

Пролеће у бапти

КОРДУНАШКО ПРЕЛО

Прела зопочињу у јесен а завршавају се у прољеће, са почетком радова у пољу. Овог пута ћемо говорити уз обичаје везане за вађење конопље и прављење пређе. Кад се ради о кукурузу тада се зову *комушање*,¹ када се ради о перју онда се зове *чијање*. Говорит ћемо о обичајима везаним уз прераду конопље јер су они изумрли мада су, што се садржаја тиче, сва три готово иста.

Кад сазри конопља, купи се женско и мушко² за њено чупање, већ према томе како су се цуре договориле којим ће редом почети. Почупана конопља веже се у ручице, а 20 ручица представљају сноп. Кад се сва конопља почупа и сложи у снопове, вози се киселити у поток (тада се може ухватити рибе јер се ошамуће од конопљиног сока па пливају по површини). Конопља се кисели седам дана. Укиселена се вози кући и рашири се да се суши. Кад је конопља сува, приступа се обради. Најприје се конопља *стуна* или *набија* (провлачи се кроз дрвену нараву посебно направљену за тај посао. Након разбијања конопља се *трлича*, тј. *маше* (помоћу дрвета сличног ножу она се раздваја). Циљ трличања је да се одвоји куђеља од повесме, која остаје у руци. Затим се узима *гр е б е н а ц*, који се завеже за столац и удара се повесмом по жељезним шиљцима да би се са повесме одвојила и преостала куђеља.

Док девојке раде, момци сједе у ладу и започињу са пјесмом, која је и изазов и на коју девојке такође одговарају пјесмом:

„Мала моја тебе неко љуби,
На твом лицу познају се зуби!“

¹ Кукурузи се беру преко дана заједно са комушом, а навече се одваја комуша од кукуруза. Комуша служи као храна за благо. Комушање се најављивало пјесмом нпр. „Доћи драги комушања има. Вратит ћу те слатким пољубцима“, или „Кукурузи кад ћете се брати, Да ми мала дође комушати.“

² Дјевојке се зајме, а мушки долазе сами.

Ђевојке одговарају:

„О мој драги Ђе си синоћ био,
Други ми је лице обљубио!“

Или:

„Џабе мала, ѓабе ти љепота,
Кад те други вуче око плота!“

Одговор:

„Џабе драги, ѓабе што си доша,
Кад ти љубав не вреди ни гроша!“

Или:

„Ја сам малу научио реда,
Кад је љубим да ме не уједа!“

Одговор:

„Љуб ме, драги, не жали ме младу,
Ни моји ме не жале у раду!“

Осим пјесме момци се забављају и разним играма којима пред Ђевојкама треба да покажу снагу, храброст и вјештину. Најчешће су то биле слиједеће игре: *зучање, мишање, јежање, ноге о ноге, јуначење.*

Зучање је позната игра у којој учествују сви. Игра се тако да се одабере један од момака, он се сагне и стави главу у шешир, остали га ударају по гузици а он треба да погоди ко га је ударио.

Мишање се игра тако да се створе по двије групе по пет људи, које се боре тако да је једна сакрива дугме а друга погађа у чијој је руци дугме сакривено. Ако на некога криво сумња онда мора да испружи руке, а овај на кога је сумња, узима пешкир који је везан у чвор (или каиш) па га удара по длановима. Ако је погодио у кога и у којој руци је дугме онда он удара и мјењају се улоге. По другој варијанти игра је суровија и захтијева већу издржљивост. Два момка узму по пешкир који је завезан у чвор, испруже лијево руке и на знак почињу један другог ударати док један не узмакне.

Јежање је игра у којој се цијени спретност. У игри могу да учествују групе или по двојица мегданџија. Играчи чучну, испод кољена им се стави штап, а испод штапа руке које се затим завежу за штап. Кад су играчи спремни даје се знак и они поскакујући полазе једни према другима, са задатком да се превали противник (да се сруши).

У игри ноге о ноге долази до изражаја снага. Мегданџије упру ноге о ноге а рукама узму штап, на знак почиње превлачење тј. треба супарника избацити из првобитног положаја.

И јуначење је такође игра снаге. Мегданџије се завежу пешкиром за вратове а задатак је превући противника.

Кад се посао заврши тј. кад се одвоји кућеља од повесме, цупи се прело. На прелу одраслије цуре преду повесму а млађе кућељу (повесма служи за основу ткања а кућеља као потка).

Док бевојке раде момци се мотају око њих, задиркују их, забевају пјесму, позивају у коло. Након кола бевојке се поново враћају послу. Коло се играло уз тамбурицу и двојнице. Ту су били и старији људи, гуслари, који су младима преносили српску историју, од косовске трагедије, преко сеоба до граничарског живота.

И на прелу се пјевају пјесме у двостиху, које су кратке и духовите, па се и ту развије право такмичење између момака и бевојака:

- „Љубио сам тридесет и двије
Све помало никој жао није!“
- „Варај, лоло, варај своју стрину,
Нећеш мене у мајке једину!“
- „Што је цура и младије жена,
Све су мене љубиле малена!“
- „Кад намигнем помало зажмирим
Двама трима срце узнемирим!“
- „Моје јање само позелени,
Кад не море господарит мени!“

Било је ту и много народних пјесама које су много дуже, многе од њих се могу наћи у збир-

ци Станка Опачића-Ђанице „Народне пјесме Кордуна“, а неке сам и ја записао.

Било је ту и шаловитих пјесама којим су се пропраћали значајнији догађаји у животу Кордунаша (одлазак у Америку, глад, продор моде на село):

- „Америко и твоји долари,
Код куће ти жена господари!“
- „Ој долари у море пропали,
Чудо ли сте бена поудали!“
- „Што је Лика да је вареника,
Пјешивица да је просеница,
Тада раја не би била гладна!“
- „Сат на руку, а штикле на ногу,
Музла б' краву, ал се боји рогу!“
- „Варбам лице па сам цура лијепа,
Музла б' краву, ал се бојим репа!“

Након пјесме и кола момци и ђевојке су почели да се играју разних игара. Момци су поред већ поменутих игара у којима су показивали своју снагу и спретност пред ђевојкама, играли и нову игру која се игра у затвореном простору. Игра се зове „Васање“. Код „Васања“ се узме треноги столац и два супарника се ухвате са по једном руком за ногу од треношца. Затим се узме пешкир и заведу им се очи, а у слободну руку им се дају два пешкира која су оплетена као уже. Тада један зове: „Васо ће си“, други одговара: „Ево ме“ и измакне се са свог мјеста држећи се и даље руком за треножац. Онај који је звао „Васу“, након одговора удара пешкиром према мјесту гдје се чуо глас. Ако је успио да га удари пешкиром онда он опет зове „Васу“, а ако није успио онда други зове „Васу“.

Најзанимљивија игра коју су са једнаким нестрпљењем очекивали и момци и ђевојке је „Вађење из пакла“.³ На задњој греди прибије се пла-

³ За ову игру је занимљиво да се она играла пред старијима без икаквог устезања и бојазни од прекора. У игри је важило правило да не можеш звати да те „вади из пакла“ онај кога си ти извадио.

та и за њу залази момак. Онај који води игру га упита: „Куда идеш?“, он одговара „У пака“. Вођа га затим упита: „Колико си дубоко у паклу?“ Он одговара: „100 лаката“. Вођа га опет пита: „Ко те вади?“, а он одговара именом неке од Ђевојака која се налази на прелу. Ђевојка коју је прозва долази иза плате, пољубе се и она остаје у паклу, и тражи да је неко вади. Ако Ђевојци није до игре и љубљења (ако неког жали) она вели: „Не могу да те вадим јер жалим (каже име тога кога жали)“, а момак тада каже: „Ја пропаде!“ Вођа игре га тада поново упита: „Која ти се допаде?“ и он одговори име друге Ђевојке.

Тако се до поноћи измењују шале, коло, пјесме. По поноћи Ђевојке иду јести, а момци ако су сналажљиви једу уз Ђевојке, стидљивији и несналажљиви остану гладни. Након јела игра и пјесма се настављају до зоре (отуде и пјесма „Ја у прело, прело започело. Ја из прела, свиће зора бијела“). И тако, читаве јесени и зиме, момци преваљују свако вече десетак па и више километара да би дошли на прело, а у зору чим дођу кући ватају се неког посла, нема спавања. Све до почетка прољетних радова у пољу, брежуљцима и долинама Кордуна чула се весела младалачка пјесма:

- Рано рани ко на воду кани.
 Уранила Јагода на воду.
 За њом јаше Радоја на коњу.
 Бесједила Јагодина мајка:
 — Не јаш тамо, Радоја на коњу,
 Отишла ми Јагода на воду,
 Страштива је у воду ће пасти.
 — Не бој се ти, остарјела мајко,
 Зна Јагода шта је мушка глава,
 Синоћ ми је на крилу заспала!.

Записао

Миливоје М. Боснић
 према казивању људи из села
 Пашин Поток, Пољска Варош,
 Мрацељ, Гејковац

НАРОДНА ВЕРОВАЊА ИЗ САНЦАКА

О СТОЦИ

1. Зимом, док леденице висе на стрехи, не ваља их ломити и уносити у кућу, јер се рабају кривонога јагњад.
2. Ако неко први пут види нечије живо (овцу, краву и сл.), треба да каже „машала“. Не ваља да каже „ау“ јер се не да том малу. Ако то и каже из незнања или ината, или неке друге зле намјере, одговара му се да он не чује: „говно ти под нос“, или „коњска ти баљега у уста“.
3. Јаје не треба проносити кроз овце јер им касније искачу „јајчаници“ од којих могу да липшу.
4. Ако се жена очешља или узме чешаљ у руке, мора опрати руке, јер таквим рукама не ваља мустити стоку.
5. Кад се крава тели, крави и телету треба ставити китицу на реп да не „оду од очију“.
6. Кад је чобанин у тору, или кад музе стоку, не ваља га звати. Ако га ко и зовне, не ваља се одазивати.
7. Штругљом или било којим судом у коме се музе стока, не ваља туцнути о камен да им се виме не „окамени“.
8. Петком не ваља узимати чешаљ у руке, нити се жена смије чешљати, јер се не да у стоку.
9. Ако се шта живо добави, треба га премјерити концем и тај конач оставити у атулу да не би то живо бјежало од куће.

10. Не ваља стоку ударати огуљеним дрветом или прутом, јер се касније гули.

11. Кад јагње или теле, пошто се роди, покуша да устане, ваља трипут рећи:

Баци ноге јове,
а узми дренове.

12. Кад се овца остриже, удари се ножицама и каже: Купи лој, па се гој.

13. Ако се разболи овца „протура јој се сламка“, тј. узме се сламка између кажипрста и малог прста, опкорачи овца и трипут се сламка пронесе овци подно трбуха и око леђа уз изговор неке бројанице. Послије тога овца оздрави.

14. Ако се разболи овца добро јој је „пустити крв“. Нађе се млада гранчица и преко ње расјече овци уво да оточи нечиста крв. Послије се удара овца том гранчицом по уву.

15. Ако овцу или краву пачи (уједе) или запу-не непоменица (змија) добро је оно мјесто избо-сти иглом и трипут на уво тој животињи шапну-ти бројаницу: „Рогоба постеља, рогоба вечера, не поради зле жене, но поради добра човјека“.

О КУЋИ

16. Кућу не ваља градити на сорак тј. на врху какве њиве јер се тој кући последије не да.

17. Кад се копа темељ за кућу ваља бацити у темељ шаку ситног новца да би та кућа увијек имала новца.

18. На темељ ваља заклати брава да би кући пошао напредак.

Записао

Бранислав М. Вуковић

СВЕДОЧЕЊА

СОЛУНЦИ ЈОШ ГОВОРЕ

КУВАР КРСТА, ИЗ ВРТОВЦА

Ја сам Крста Стојановић, Рача ми отац; с'г ми је тољко године да не мож да и' израчунам. '912-те с'м ступил у кадар, имал сам 22 године, дош'л с'м из Влашку где с'м работил. Нес'м ти-смен. Име своје научил с'м да пишем у војску, пет слова, а после ме изгласаше за куvara, и прекидо.

Ово што ћу да казувам из младос', нека ме-ста и војске ми се смугиле. Изгубил с'м им ред ... И данас, неки пут не знајем ни кој ме зове, ни како ми име ...

Дојдемо из Влашку, из печалбу, с осам моји Вртовчани, у Ниш, па из Ниш у Пирот. Одатле отидомо за Битољ и однесемо 80 пушће, две вој-ник носи. Предамо пушће и одредише нас на Едрене, Кренемо, ал нас врнуше на пола пута, и у Шумен планину преседосмо, у касарне три месец ...

А Турчин неје дал Едрене на Бугарина. Неје дал ... Стигал наш Пашић. Кад Турци видели српску војску с Руси, турски министри узму па истуре барјаке и предаду град на Србина. Ал' шта ће нама Едрене. Куд је Едрене, чак тамо пре-ко Бугарску, Каравлашку и Грчку!

Ал, отиде наш вод на воду у Едрене и Бу-гари отиду, њин вод: „Мрднете одатле, ми зава-тамо воду, ми смо земали Едрене!“ А наши: „Ми смо земали! Пашић је узел Едрене.“

Те се закачимо на Овче поље, у '913-ту годи-ну. Кад стигнемо на Овче поље, а ми два дана путовали из Стругу, немали леб, ставнило се. Ка-петан ме изока: „Крсто!“ Ја с'м бил у Влашку, разуман, осам душа с'м привел за војску. — „Изволте, г. капетане!“ Јорговановић неки. (О ње-му имала и песма. Кад му је дош'л позив да иде

у рат, '912-те године, он спремао бисази и певал,
а жена му коња седла и плаче:

- Јорговане, кога ми остављаш?
- Твоју мајћу и моју остављам.
- Твоја мајћа и моја, шта ће ми,
кад ја немам плава јоргована!

— „Крсто, немам другог пожарнога, за мртву стражу.“ — „И, бре, г. капетане друге страже с'м стражил ... све могу да стражим, ал шта је то мртва стража?“ — „Крсто, немам повернога, ја ћу ти кажем све. Ево, тека и текâ*, текâ и текâ, и да упантиш јавку. Кад дојде ти смена, ти ћеш да кажеш „Брегалница“. А онај, кој дојде да те смени, ће каже овак — „Шар планина“. Он каже Шар планина, а ти Брегалница. Значи, здумасте се. Идеш с мен, ноћаске.“

У, семе му ђаволско! Онама ливада, а там неко село, урасло, а капетан ми каже: „Немо' да видиш топољак, па да мислиш — трепти војска бугарска, па да пуцаш и узнемириш цел пук овамо!“

Како ћу ја? Седел, седел, минул сат, минул два, погледам поди мене, Турци жњу јечам, тројица, а један грбав, донесе јело на кобилку,* па тури пред њи', па мене вика: „Еј, аскер,* гладан?“ Истин сам гладан, ал кад крену к мен: „Море, гладан, не гладан, узмичи, ће те убијем с'г!“

Турци који су остали, они поштују Србина, нема шта, сви то знају. Ђута он, ћута, па пружи неку мотичку, к мен. — „Макни се тамо, ће те с'г изедем!“ Он се врну, па: „Аскер, гладан?“ А ја, ни шест, ни пет: „Тури на сноп, па бежи, леки* се!“ Он тури леб на сноп, сноп неврзан, гурну к мен. Ја помисли': имам још четири брата у Вртовац. Ако ме отрује, па умрем, ће остане још неко ... Ал где је он донел отров, откуд је знао да ће туј да ме најде?

Скочи ја, узне тој, па га брже однесе на крај, разви: масалце, сирењице, спанаћ, баничка,* у

* Све речи обележене звездом протумачене су на крају.

артишку је увил. Гледам ја да ме не виде, изедем то, бре, чини ми се бика би свалил да наиде!

Кад, мало пројде, ете ти војска. Бре, помислим с'г су видели да сам изел то, с'г ће да ме стрељау! Иде дваестину душе к мен, а ја: „Стој, ко иде?“ — „Смена ти иде! — „Један напред, а остали — стој!“

Један висок, из Пирот, знам га из десетину, намери се к мен. — „Одзив, одзив!“ Он се грчи, грчи не уме да каже „Шар планина“. А ја: „Брегалница — Шар планина твоја?“ — „Ауууу!“ 'укну он „Јесте, Шар планина, Шар планина!“

Сменимо то, ја по њи, а тамо Дренова Глава и, наузбрд почеше наши топови да бију, три одступају, три бију Бугарети. Јер, шта се догодило? Бугарети позвали наши овицири на Брегалницу, крај једну ћуприју; заклали месо, пили вино, рађију. На два стражара с нашу страну дали вечеру, па и' испратили, брајћа смо, савезници! Ова два стражара позвали и војници: „Ајте бре, да поручкамо што претекло после господа овицири.“ Те, у једну алугу* им дали да једу, а бугарска коњица кренула, па пешадија, на мутаво. Ал ми имали стражара пред пук, и њег она двојица нудили: „Грабни мало, наредниче, од месо, макар и бугарско!“ А он заока:* „Дижте се, Бугари избише, дижте се, Бугари избише!“

Командир Трећег батаљона задремал и обрнул главу под крушку: „Вежите тога, сад смо били у гости, како да ни с'г бију Бугари?!“ — „Море, дижте се, Бугари дошли, ће нас избију све ... Коњица стиже!“

Кад видели бугарски ескадрони и кола и волови, и чули да Бугари окају* „Ура!“, једни пуцали, а други, што спавали, само — бежи! Само кошуље на њи', само покрили срамоту, те уз Дренову Главу, бежи, бежи!

Такој то било. Дадосе нам резервну крану, по три конзерве, три пексимита, да кренемо. Телефон јавља: чаркају се патроле. А командант: „Где се чаркају патроле, кад топови бију?!“ То била лажа. Дојурише два коњаника, артиљерци: „Покрет, одма', Дваес' други пук све заробљен!“

Кренемо низ Овчје поље, бежи, бежи, а Шеснајсти пук нас претече, оде право на Брегалницу, а ми за њим. Један војник леже, па не мож да иде: „Ја мрем за вода!“ Оно жега, баш Петровден, шеница голема, а бостан има међ шеницу. Не мож да се дигне, липса човек у алугу. Ја изока* водника: „Слушај, водниче, изокај г. капетана да малко олабави корак, да откинем једну лубеницу, она је мокра, да је разбијемо, да се разладимо“. Капетан ми беше Црногорац, Вилип неки, много добар човек.

Близу бостан, ја врдно, откину једну лубеницу, стави је под мишку, удари, разби — на теби, на теби, на на овог, на на оног, на мало на г. капетана . . . и, таман да му откинем парче, кад командант Стеван Радовановић, стиже до мен: „Шта је, Крсто, ти ми задржа пук?“ Оно, како војска мало олабавила корак, чете по чете се стизау. — „Г. Радовановићу, де ми не дрчи . . Разладил сам се с’г и идемо, свршено. Како наредиш, тако вршим.“

Он с кобилу, на мене. — „Е, г. Радовановићу, мани ме!“ — „Сложи се, Крсто, да те ударим с бич, да види војска да си је ти задржал! Сложи се, Крсто!“ А војска иде, све четир по четир, гледа. Ја се сложим, пушка ми паде, ја је дрпим под мишку, те се сложим под кобилугу, мунем је с пушку у трбу’ — оде она с команданта низ поље! А ја појдо, путујем и страујем, ако је видел (а неје) ће се вrne и ће ме стреља. Ал с’м решил — чим видим да иде на мен, ће га убијем с пушку одма, јер с’м разуман: што он мене да убије туј, оволка жега, а за корку лубенице да пострадам!

Идо ја по друм, кад ете ти га капетан Јорговановић, на кобилу и са два ордонанса: „Крсто, левокрила потрола да будеш, немам кога другог: ће наићемо там на Брегалницу и Бугари ће ни дочеку и све ће ни избију.“

Де, с’г ја да идем тамо, па погинем, ако срећнем Бугарети!

Ја у левокрилу патрулу, двојица по мен, тој се тако иде, за сигурнос’. Погледа ја, крај друм — вода бистра извире, откачи ја порцију, те

доле на водуту. Испи једну порцију, испи још половину. Жега. Па, земим једну порцију за моји савезници, друство, да им дадем. Кад искачи' горе, капетан видел, и трчи с кобилу к мен. Ја само искочи' и порцију пред њег. Испи пола порције тај Јорговановић и каже: „Крсто, беж одатле, ако се види да вода има овдеј, сви ће војници на воду да нагрну, а Бугарети ће да убију дваес' триес'. Беж у чету!“

Дојдем у чету, у неку шибу, камени големи, влажни, диже војска камени, па лиже водицу. А ја с'м се напил... А мајор Радовановић сјашил, досадило му се на седло, распасал се... кад, оздол иде чета војника и један дебел, дебел, на стид му само крпица, а сав гол. А ја: „Г. Мајоре, да видиш какви иду оздол!“ — „Ле-ле, Крсто, изедем те! Трчи, ти си оружан и сретни и' устави и'! То је нека превара, наше преварили, цео пук заробили, па ће и нас. Трчи, Крсто, молим те опрости ми... аман, трчи!“

А ја: „Какви идете тамо? Стој! Пуцаћу!“ Стануше. „Један напред, а остали стој!“ Ете ти дебељац, мајор од Трећи пук, исказа како су заробени, како га наредник спасал, голог. А ја: „Стража, стој, стој, док не дојдем... а ти, ајд напред, при комаданта Радовановића.“

Све исказа редом: „Текâ и текâ смо били код Бугари на вечеру, текâ и текâ нас заробише... а ја, кад видо', узне стражу, те беж' уз Дренову Главу.“

А Радовановић каже: „Иди, докарај, Крсто, стражу, али без оружје“.

С'г, како ћу да и' разоружам? Викнем: „Оружје да збодете на пут, па, без оружје, напред“!

Докарам и' код Радовановића, а они: „Г. мајоре, да ни даш војници, да ни спроведу за Скопље. да добијемо неку премену“. А овај: „Ја вас збирам као пета гној, кад се збоде човек, а још да ви дам пратњу! Ене ви друм, па правац за Скопље!... Иди, Крсто, па са два војника снесите пушке“.

Они отоше, ја узнем два војника из команде, врзасмо пушке на коња, оружје наше, српско, па напред у стрелци, до село Дреново, ајде.

Бимо се там, бимо, бимо, па уз неку реку, а Бугарети се накачили на шефтелије и бију с митраљези, из шљивари, па само сечу лозје и камен, све се подиже окол нас... Ја гледам: „Мајку му, колко нас беше? Дваесчетири, а с'г смо остали само осам душе или седам!“ Узе једну конзерву, па с ножем расцепи, месето се од жешкоту загрејало, па једем с пексимит, тврд. Кад, намине наредник. Из школу дошал у војску. — „Је ли, Крсто, ти једеш? Не смеш да изедеш резервну крану, не смеш да изедеш, с'г ћу те стрељам!“ — „Ти мен да стрељаш, а кам ти војници? Неси тога спасил, неси тога, ови овде страдали, они онде, у Дреново остали сви моји другови, један рањен у руку, један у ногу, а ти некога да спасиш, па и мен да избијеш, а? Ја имам четир брата, немо' да покушаш, ће те изеду свег!“ — „На рапорт, команданту!“ — „Добро, рапорт, рапорт дај ми ти команданта да видим“.

Час не би: „Ајде, Крсто.“ Оно се ставни. Лазим* ја, низ дол дубок, а преко њега — пук. Укопали се у шанац. — „Ајде, Крсто!“ Кад митраљез оклепи. — „Диж се, Крсто!“ — „Ма, наредниче, видиш, сече лист!“ — „Ајде, дижи се!“ — „Ма, наредниче, иди ти, скочи ти само пет корака, па ћу ја по теб.“ Нас четворица остали, а митраљез бије озгор, оздол. Одреди наредник другог: „Диж се ти, Крста се опире, он ће на рапорт.“ Неки Душан из Добревац, диже се, појде десет корака, паде узнако, митраљез га пресече. А наредник: „Трчи, влечи* га!“ — „Молим те, наредниче, иди га влечи ти с'г!“

Свирну наредник за капетана Јорговановића, свирну преко брда, збор на овицири и војску. Трећи пут свирну, већ сат у ноћ, ми се мутисмо, ударимо низ реку, од камен на камен, влачи се, влачи се, па низ дол, стигнемо пред капетана.

А Јороговановић: „Кажи, наредниче, камо су ти војници? Од дваесчетири остануло само четири. Где су остали? Ти си изгубил много“.

Он гледал да изгуби све па да буде одма овицир. Тој чул он да 1912-те године постао овицир одма кој изгубил војску.

А наредник: „За рапорт, Крста Стојановић, изел конзерву и пексимит“. Ја: „Добро, на рапорт, г. капетане, тако је било — дошло ми је глад.“ А наредник: „Војници су изгубени, ја знам гди је којио стал, али немам време да ти све казујем, нити мож с'г да се врнемо, да и' најдемо. Ноћ је“.

Ја: „Г. капетане, молим те да и ја проговорим неку реч. Тија и тија су остали овде, тија и тија онде... а овај наредник је ђак, није служио у Стругу, како ја, три месеца. Он не зна ништа. А мене потера да идем напред, да од позади мен стреља, па да буде одма овицир“.

А комадант, на моји другари: „Молим те, Владимире, како је било?“ — „Тека и тека како Крста казује.“ — „Тека ли је, Антоније?“ — Тека и тека, како Крста казује.“

А командир: „Ти ћеш, наредниче, у Други батаљон, ајд уз брд!“ И написа нешто команданту Другог батаљона. „С Крсту више да ми не идеш. Бил си науман да га изедеш, али Крста је разуман, он ће да изеде тебе“.

Он отиде, час не би, а Бугарети пуцају на нас, а ми откривени, на падину. Даде ми капетан још два војника, уз коње који носе пушке, муницију: „Ајде, Крсто, с ови војници на брдо... знајеш како треба на брдо — да укопате пушке, да покријете главу с бусје, па ноћас, да нас штитите. Ал, немојте одједанпут брзу палбу. Муниције немо много... јединачно да пуцате.“

Отомо, ставнуши се, 11 сати, 12 сати... Бугарети пуцају учестало, а ми — по пет метака, по три... а ако осетимо да нападају, онда удри. Нема да одступамо.

Кад, мени нешто пушката одлете преко раме, утрну ми рука. Реко: „Пуцајте ви, шта је ово с мене, одлете ми пушка!“ А капетан, оздол завика: „Крсто, кој се баца ножом?! Кој баца у шатор, у мене, нож?“

Боже мили! Пипну ја бајонет, мој нож на половину пребијен. У њег право ударил метак, па острица отскочила до капетана, у шатор... Кад, пипну ја моју руку, а овај прст откинут, малко се још држи. Све крв осећам и не могу да пуцам.

Тек, ослаби бугарско пуцање к нас. Испалисмо још два, три метка, ал нема више да пуцају Бугарити. Ил нам прилазе, ил су одступили? Одступили. Ајде, чекамо, савнуло. Врнемо се; ја одо доле, да ми превржу руку, има болничар. Капетану каза: „Куде ћу ја, г. капетане, куде ћу ја с'г, кад ми се, на несрећу, изломил нож на пушку?“ — „Да ти вржемо руку, а ножева има пуно, све су пушке талијанће; где је погинул војник, има и пушка, ће најдемо нож. Немо' се секираш за тој“.

Отомо, руку ми омише убаво, болничар оми рућу, па врза. А ујутру треба у болницу да ме пошље капетан. А он: „Крсто, ајде низ поток, да видиш одакле бију Бугари.“

С'г ја да идем да погинем, ем сам рањен, врзана ми рућа... ал, шта ћу? Спустимо се низ поток, по мен моја два сељака, па уз поток, па низ поток, па у виноград неки, оградили га негде са сигу, негде с камен, туј бил краден народ... Пресавну*, кад погледам надоле — чешма... тријест душа легли покрај чешму и рову.* А један, грбав, носи лонченце воду, па им дава. Толко рањени били, остали туј да лежу, као мртви, избивени од Бугари.

Ја и' погледал и питал: „Чујете ли, војници, има ли туј у ровови Бугари?“ Буташе, ни један не мож да ми каже. Тија, што носи воду, вреву: „Штукоше, нема да пуцају!“

Ја нагоре, погледа: ров празан, нека артишке у ров, натуране, натуране. Почека пола сата, погледам преко ров — тамо шиба свакаква, пшеничка, куде је орано. Мајку му, да изгорим два метка, на там. Ако су там, ће се одзову. Испали' два метка на там — нема ништа. Врну' се, па окнем: „Напред, јунаци, напред! Г. капетане, напред, нема Бугари!“

Изгрнуша два пука, батаљон за батаљоном, на пушће се возе, возе, низ брд... А капетан Гроздић, кад ме спазил: „Напред, Крсто, напред, даље!“

Нану му, овде ми се делила судбина, па опет ја да идем напред! Не рече: „Чекај ти туј, па ће друпи војник да иде.“ Како ћу, морам да слу-

шам Гроздића. Оно шиба, шеница, грмље, остаци*, час низ брд час уз брд, путот пресекала Брегалница, пуна. Овам, онам, ливаде се виде големе, забарци, а за ливаде, све граничак,* камење гламци.* Згодно за војску да туј дојде... Ја се вратим десно, на доле — шеварици, ливаде, а на горе камењак, преди мен седам војника из Шеснајести пук пошли да пију воду с чешму. Кад, бупну граната отуд, од Брегалницу, сви и' диже, попадаше по траву. Мене огули шрапнел, овди, око чукаљ. Шта да радим, војска наша већ изрипила преко путот, иде вронт, ред по ред. И топови се преместише право на војску нашу. Ја погледа — од они изгинули лежи резервна крана, торбице кржаве... ја узе једну нејако кржаву, па одма — за камен лего. А војска иде, стиже, ред по ред. Нису сви на грамаду, већ сваки засебно. Кад чују да топ бупне, одма' легау под камење.

Укопамо се туј сви, и мину и тиј дан. Опет мрак. Натурамо под нас камен, дремнусмо. А месечина и, кад погледамо к Брегалницу и низ падину, Бугари! Војници на ред, све један другог прерипују, па се привлаче. Реко Владимиру и Антонију: „Шта да радимо? Да им матер њину, ајде и' габамо!“

А топови брдскити бију по нашу војску. Ја погледа, да пуцамо, ил не? Ајд, одједном, сва тројица, по пет метка. Кад ти, море, дрпише пушће, па кад ударише на нас! Ми пуцамо, у дубини, они си пуцају једначито, па се укопаше, па стигоше и наши топови, па бију и ови и они. Паде мрак, па се бимо, бимо... кад згодише с топ у ров, а оно седам душе нам убише.

У зору, мануше да пуцају. Савну. Напред, у извићање! Минемо Брегалницу, па преко ћуприју, подревето горе, уза шумак и сретне нас војска што иде за Жежево Поље, два коњаника из Двас' осми пук: „Нема, на горе, Бугари нигде!“ Ми се врнемо, наша војска још чека, још не креће преко Жежево. Кад стигнемо на мало преглабичаво* брдато, угледасмо седам пекарнице — брашна промаде, кладена дрва, на једно место турен леб. Ја реко: „Г. капетане, де да умесимо леб, остави ми пет, шестину, брашна има, пекарнице

жешће, сол има, да испечемо леб, па да коморци-је разделе.“ — „Јок, Крсто, то је заражено све, ту је јак зараз, нема да месимо. Напред!“

Идомо, идомо, по Жежево, о, о, о, ете Кочане, Плачкавица тамо до грчко, да одиш дан, два да одиш. А ориз уз реку, још неожет. Он се полева с воду, воду бира ориз. Озгор Плачкавица шибе, оздол њиве. А три војника: „Где је нека кућа, ће врднемо, да потражимо леб.“ И отоше тројица и посакаше* на једну бабу леб. И, двојица донеше леб, а један: „Е, много добра баба, ће ми да и чарапе.“ Ал, Бугарин на кућу бил озгор, имал пушкарницу, пуче с пушку и обра тога. Ова двојица, кад су видели, галоп низ њиве, а капетан кад је видел: „Шта је, Крсто, шта је оно? Што беже они војници, какви су они?“ — „Па тије и тије а трећи сакал чарапе у бабу, па га потикали*... Причекајте мало, г. капетане, да га закопамо, зашто да остане тамо.“ — „А, не, Крсто, кој шта тражил, он си наш'л.“

Па уз реку, уз реку, на цанцак* пут искочимо, кад погледамо — коњи наврзани у њиву, на конопац. Наједном, повикаше: „Не дајте, влци бре, три волка, не дајте!“ Влци ргнули на коње, коњи се распрштали, а ми искочимо, па се наредимо на ти коњити, овам, онам, и заминумо Шеснајсти пук што нас претек'л. Ајд на ливаде високо, а тамо Грци с петстотин овце, там се чују.

Кад стигнемо на брдо, капетан: „Крсто, ајд, усред бучје, да видите где су Бугари.“

Јао, бре, крс' му љубим, да ме спасе, опет ја за напред?!

Ајд, на доле, на доле, преко шибу, стиго на један преслап*. А на мен бомбе, пушћа, мунисија, па тешко се иде. Кад стиго преко дол — три казана ћипу, у два кувају и додају сол, а из трећи се перу, Бугари. Погоре, преко петнајст коња врзани. Туј има и војска, кад има толико коњи! Погледа то, па навалим нагоре, а оно се неће, потешко, а моји друзи по мене, бежи, бежи, те на брдо. Капетан: „Шта је, Крсто, шта си видел?“ — „Чекај, г. капетане, да оданем, па ћу ти кажем.“ Војници дотрчали и слушау. — „Тека и тека с'м видел, бугарску кујну, с три казана.“

Час не би, деснокрилна патрола „стиже. — „Шта сте видели?“ И они видели исто, доле. На три места огањ. Стиже левокрилна патрола, и она казала: коњи наврзани, казани чуре*, туј има војска. А капетан: „Крсто, у комору доле, има кашкавал, има сол, девет козе су заробене, да уловиш јаловицу, да ју опечете, еве ти још два војника, па да поделите на твоју десетину.“

Донесо козу, на капетана одма предњу ногу, кад један одоле, кој му казал, тек: „Бугари, Бугари, Бугари!“ Војска суну низ оно жито, оне њиве, а командант батаљона: „Не бојте се, лажа, лажа, не бојте се, лажа!“ Војска се врну...

Оно савнуло, па ајде, ајде, док се не ставни. Наредише нас у неки шумак, прска ћиша, па граби лишће и лижи водицу, војска ижеднела. Гледам на открито — војска бугарска једва се види, ред у ред, иде. — „Водниче, водниче, граби овам, узимај двоглед, да видиш нешто!“ — „Ја немам двоглед, ишти од капетана.“ Дојде капетан са двоглед: „Где је Крста, где је?“

Кад погледа — иду два пука војске на нас! Куде ћемо ми једна чета, шта да радимо? Свуд планина, шиба ниска, непипана са сећиру, куде ћемо?... Не да капетан да одступимо: „Крсто, ће и' бијете с бомбе, ако нападно!“ Ко да је жена, научил се, па све на Крсту...

Поди нас завретише нешто. Бугари осетили нас, укопали се, да туј ноћевају, ал на нас несударили, не знају колико смо, да не буде ко '913-ту годину. И како ћемо туј? Ћиша прска, ми лижемо воду целу ноћ. Кад јутром, капетан: „Наредниче Крсто, држ десно, преко шибу, у патролу!“ Прогласил ме за наредника, само звездице немал да ми пришије. Боже, спаси Крсту, прст ми још врзан, морам да идем!

Слезе доле, погледа у шанац — нема Бугарити, одступили! Врнем се у пук, исказа све, кад наредник, дош'л код нас неки нов, и каже: „Крсто, да се иде на мртва стража, ако осетиш Бугари иду, да не иду!“

Спаси ме, Боже, од мртву стражу! Планина голема, бучје поваљано, ал јагоде свуда; кој отиде, донесе у шаће јагоде крупне!

Држи ту један д'н, једну ноћ. Друг д'н, огладнели, шестина смо. Овчарити близу, лају пцета, овце много. Реко: „Слушајте, дајте паре, по два динара, па да си купимо овцу.” Један се грчи, други се грчи: „Немамо.” Запало мене. Из Влашку још носим паре под мишку, три динара. За малечко јагње, таман.

Отоше двојица тамо, ја им реко: „Немој с пушће да латите, мож да има војска, па ће вас избије. Поштено да си платите. И, нек си кожу одеру, шта ће на нас кожа, кад не знамо чија је и наша . . .”

Донесоше јагње, сугаре*. Ја с војници, по дрва, огањ на падину и, кад жар би готов, опечемо јагње . . . А војска наша не стиже, мртва стража треба се смени за дваес четири сати. Нема мен смене. Као то? . . . Ајд, поделим да једем, а ја имал у сичку* крпицу сол, да лизнем сол из њу. Ал они врљише месо. Неће да једу без сол. Кад чуше да имам мало, сваљаше ме, отеше ми то, ал у крпицу нема више сол. Месо кој ће да једе? Ајд да га закопамо у шаторско крило, због мује* што навалиле. Крило се испрља, половину месо закопасмо . . .

Чекасмо, преви пладне*, вече стиза. А ја: „Слушај ти, наредниче, ајд, напред, дижете се!” — „Како?” — „Напред, ја одговарам, Стража два дана не сме да седи. Дижете се!” Извади месото: „Ево тебе, ево тебе, и ајд низ брдо. Два сат низ брдо, два сат уз брдо, кад погледамо према Кочане, војска сва у ред. А шта смо ми направили, суде смо остали?”

Капетан спазил како идемо и дојде с кобилу, и ордонанси с њег: „Крсто, где си бил?” — „Е, г. капетане, где с'м бил? Па, три дана седел с'м на мртву стражу!” — „Крсто, потпуно с'м заборавил на теб, потпуно с'м заборавил. Молим те, опрости ми, само кад си жив!”

А ја му турим у бисази месо. Бугари одступају на там, наши се постројише на овам. Дадоше ни лебац и по конзерву, ајд у чету. Кренемо за Брегалницу, омркнемо у Овчје Поље, па терај, терај, тек други дан омркнемо у Скопље. Па у Битољ. Оно од Скопље до Битољ цел дан се пу-

тује. Кој ниш'л, он знаје. Ђе праимо касарну у Шумен планину. Село ретко, на там има равница, речичка иде ка Прилеп.

Седомо два месеца и пол, ајд кроз Прилеп ђе минемо, па за Кичево. Туј има сол у планину. У Прилеп још Марко Краљевић имал штале куде су му лежали коњи; све с'м гледал кад с'м бил регрут. Штале стоју; Турци напраили анови*, и људи живују сви у анови. Овде-онде магариће, и козе. Идомо, идомо, Црна Река иде лево, неје широка, ал је дубока. Једно брдо чисто голо, нема ништа на њег, ни трава. А мајор Радовановић вели: „Ђе ноћимо туј, у тија ан. Ако кој не мож у ан*, горе има куће у селце, туј ђе отиднете, да ноћите.”

Ставиња се. — „Ој, Крсто!” — „Изволте, г. мајоре!” — „Ајде ђе да играмо... има Ђупријац један да свири... Свири, Ђупријане, оро просто, држ се, Крсто, у коло!” — „Ма, не могу г. мајоре, једва се држим, све до с'т смо пуговали, трошни, неће се игра.” — „Крсто, колко можемо, а ја ћу на задње коло.”

Почнемо да играмо, пред меану; оно љуби излазе, дојдоше две бабе, па се уватише, па и трећа, а Радовановић игра ли, игра: „Ово је српско колено, да видите!”

После, пита бабе: „Је ли, како пролазите са сол, овде?” — „Е, господине, ми смо одавно досељене, ми смо чисте Српкиње.” — „Па, како се солите, да једете, где ђе сол да купите овде? Одавде до Прилеп нема дућани.” — „Е, г. Радовановићу, кад смо дошли, наши мужи у брдо оно ископу големи кралци* со. И за магарићи, и за овце и за нас, трају три, четир године, колко оћеш. Али, Алабнци онам дознали да вадимо сол. Отишли у Америку, па казали како се вади сол па, дојде писмо из Америку: Кој вади сол, руће да му се одсечу до рамена. Откуд сме да се вади сол? Не сме сол да се вади!”

Куд ћемо без сол? Како ћемо с'г? Ми се сетимо, па поди брдо ископамо три дувке* и пуштимо три кладенци, па туримо одозгор трње. И туј с'г, и за нас и за стоку, гребнемо воду, слану.

Да л су бабе лагале, нес'м ишал да гледам.

Отуда сутра кренемо за Кичево и туј смо учили до Распети Петак војску. Кад би јутром, Великден*, дојде мене писмо од дом, жени ми се брат један, да идем кући. Каза капетану, а он: „Крсто, јутром ће те водим Радовановићу, с твоје писмо.” Кад отомо пред Радовановића, каже: „Е, Крсто, не могу те пуштим на одсуство”. — „Зашто, г. мајоре, кад те моли и капетан?” — „Крсто, ће те улове Арнаути, па ће ти узну дреје*, а теб ће да убију... неће те ни закопу, ће те врљну у ровину... На друго место ће те пуштим, а овде не могу, ће те изеду... Кад пуштим први дванајс душе на осуство, теб ћу првог пуштим.”

Дадоше ни по три перашће* и кренемо за Битољ, преко планину, снег до пас, буће* големе. Седам дана туј учи војску. Кад би седми д'н, сазва капетан збор: „Слушајте, војници! Имал уз Алексу кувара у чету кувар још један, Пироћанац, па отиш'л у болницу и нема га да дојде... Де, изгласајте једног да помага на Алексу, Алекса сам кувар од 12-ту годину.”

Сви ћуте. Кад, један из мој вод: „Бре, Крсто, ти си причал како се у Влашку прави јанија, гулаш, паприкаш, како се прави пилећа чорба, како се праве крофне с јајца... Мож' ти за кувара, тој не р'ваво.” — „Слушај, бре, земљу ти љубим! Кад узнем бомбу, и теб и мен ћу самелем! Зар ја да с'м прва баба?!” — „Нећу више, Крсто, изедем те, опрости ми!”

Ал, капетан: „Збор! Кога сте изабрали за кувара?”. Све ћути. Ђута, ћута онај белокусасти из моју чету, па ће: „С'т ће ти кажем, г. капетане, ал само да не зна Крста. Ђе ме убије с бомбу.” — „Па, зар Крсту, наредника?” — „Па, он знаје све из Влашку, сва јела како се готве, крофне с јајца: на једног човека треба јајце да туриш, да искоче четир крофне. То Крста знаје.” — „Добро”. Не теја ни да ме питају ништа капетан. Пред вечеру рече: „Крста Стојановић да се јави, к ноћи, на Алексу, кувару, а оружје да преда на Ђошића, наредника, само одело на њег да остане.”

Боже мили, ја да с'м тај! Мене слал командант батаљона да свуде идем, да с'м вођа, а с'г,

шта? Да с'м прва баба! Ништа, не дам оружје бомбе!

Шета' сву ноћ, нес'м могао да спим. Осам стражара има, осам реда пушће, стражарим тамо, Кад, јутром капетан: „Еј, Крсто, да ме полијеш, да се умијем... мој посиљни забави се негде.” Ја поливај капетана, а он каже овак: „Бре, Крсто, па ми те изгласали синоћ да будеш кувар, зашто на теб јоште то одело и оружје? Неће ти буде лошо, ја командант батаљона, ја одговарам.”

Он ме научи, научи, научи, ја се надиго, па предадо оружје Бошићу. Одело остаде, па код Алексу. Алекса, кад ме виде: „Ој Крсто, где си? С'ам сам, далеко је, да доносиш.”

Шест дана сам по трипут на д'н доносио воду, рамена ми се огулила од кобилку*. А ја с'м наредник, па да носим воду. Тој противно. Кад је дош'л мајор, а он ме пита, а ја кажем: „Г. мајоре, гледај ми рамена, шта с'м научил за кувара!” А он, на Алексу: „Бре, Алекса, шта си радео? Имам девет коњи, да носе воду, а коњи једу на путо, не иду нигде... Ми ти дадосмо у помоћ Крсту, чета га изгласала, а он да пропадне с воду, а? Одма да га растеретиш!... А шта је за вечер?” — „Пилећа чорба, паприкаш и правићемо уштипке.” — „Колко јајца мећеш, Алекса?” — „Мећем осамнајст: осамнајст официра, осамнајст јајца метнем, по три, четири крофне мора да искоче од једно јајце.” — „Еј, бре, Алекса, удри дваес четири јајца!” — „А колико мас' мећеш?” — „Па, мећем ћило.” — „Дај ћило и пол... Удри, Крсто, јајца дваес' четири!”

Узнем јајца, прво с нож ударим, па исцедим белку, па жутку. Размутим све, исцедим у кофу. Бијем мало жутку, па јој ударим сол мало; бијем белку. Кова до вр' се напуни. Узнем жутку, те на белку, па бијем све, на куп. Смањује се, смањује белка од жутке, па са шећер посолим. Ал заока Радовановић: „Турај шећер, турај шећер!” — „Чекај, г. Радовановићу, ако ја турам шећер, ти да и' пржиш, да ти се подигну на мас'. Оне се не подижу од шећер.”

Ја смеси' брашно, па врљи једну шаку сол, шећер. Кад би густо брашно, с кутлачу үзе, те у

мас'. Мајор дрпи ложицу, крофне још чисто беле. — „Крсто, вади, вади ове да изедемо, да видимо какве су.“ — „Чекај, г. мајоре, нека жутну, преврни је да жутну обе стране, па кад ју извадим с онај шиљак, тад ју можеш посолиш с шећер, па да видиш како она прима, кад је тлчен* шећер!“

А стотездесет људи је било на вечеру, па ме пита мајор колко следује на сваког. — „Без разлике, три комада.“ — „Добро, газда Крсто.“ Тако ме прозвали, кад с'м почел да кувам за толики народ, ђенерал Атанасијевић, из Београд. Кажем: „Што ме ти зовеш газда Крста, г. команданте? Што ме зовеш газда Крста, кад с'м ја сирома? Ми имамо к дом свега триес овце и осамнајс козе, и једну говеду, с телци. Нес'м ја газда, имам још три брата — Тодора, Јована, Давида и сестру Виду, па ете ти петина брајће, и мало остане, кад се подели.“ — „С'г ти куваш на сто шездесет душе, неје слано, неје неслаано, за седам дана седам соса промениш, ниједан слан, ниједан неслан; супа ти од седам сорте и, кад се разумеш у тој, ваљда да си газда.“

А знам и какво месо да се припреми. Дрта* говеда не земам за супу, ваздан и' кувам, неће се скува; кад одсечем парчету, оно трулава* кртина. А не мож' баш ни младо да буде, раскува се, па излазе парчићи. Кад је обично говедо, онда месо се држи, а и благо је за једење.

После дојдоше још два батаљона из Битољ, а ја оста сам; Алекса некуд штуче, од 12-ту годину стално кувал, па га пустише. Шта ћу ја с'г, мајку му? Питујем војску: „Има л неко да што разуме, овамо?“ А неки Сретен, младић од регрута, из Пирот, дојде. Куде ја оком, он све у трк, и помага одрешито.

Постављам стол, много се набраше. Дојдоше та два батаљона. Све на трчање, све на грабеж... Ал да видиш, нова мука. Дојдоше девет овицири, врковна команда, код нас на крану, несу у овицирско одело, него у чиновничко, ал с њима и девет госпе, девет деце и девет девојће, служитељке на госпе те. И, мину мало, ете још девет госпе,

девет слушћинџе. Али, њима вечеру код њине куће, на спрат.

Вечеру прво поделим на предстраже, дванајст душе, и поделим на госпе. А посиљни: „Дед ми врзни парченце у уста, да не носим на госпе, гладан.”

Делим тако, и видим: имам повишће уста него што треба. А за свађега парче месо мора да искочи. А ком се случајно акне у порцију два парчета, тај ћути. А други ока за недостатак.

Кад, ете ти Бенерал из котел, дојде на кобилу, ока ме на двор. — „Не могу, г. команданте, на двор, не смем да манем шерпе, да ми загори случајно.” Он каза: „Нека други мешају, а ти иди код моју госпу; она је Београђанка, те се доучавајте каква јела да готвите.”

Ал, газда Крста не мањује, не иде. Прође ручак, госпа сврће код мен. Шишкава, голема, али млада, а командант дрт* и дебел. Кад легне код њу, а мешина му натекла, па не мож. Погњави је, погњави, па неће.

— „Де, казуј ми, госпо шта треба?” — „Еј, газда Крсто, ја шерпицу турим на огањ, она загори, ја је врљим, те другу. Какој ти знајеш с ту голему, па да не загори?... Само, ако можеш више парчета, да поголемшко тураш на мен... све поголемшко да ми туриш.”

Ја би јој турил, стојешћи... три године минуле, а без жену с'м! Жена ми, млада, дома. Турил би јој стојешћи, ал један војник сече дрва тамо, један поди друм, а остали, како дошла госпа, сваки час завирују на врата. Па јој реко': „Ја би ти, госпо, турал и два парчети, него видиш какво је: дежурни капетан, подупре се на сабљу па, кад делим једење, он ц'кли*, ц'кли, да види како делим. Ц'кли одовуд, ц'кли одонуд, ако стурим више, ће каже на командант: „Газда Крста тури овде парче више, онде парче више... Ја радим како с'м нареден, по закону, а не смем друго... Неки Антоније Митић, што ми сече дрва, оће да крадне из џеп паре. Знам га, другар ми, од дете. Велим: „Тане, на крабу пази. Минеш кроз магацин, шећер је отворен, подигни артишку, ал да узнеш једну шаку шећер у коцке, и да туриш у

цеп... Ако те случајно претресу, на твоју душу да иде. Али, Тане, ја да узнем, па да ти дадем, никако. Ђе кажу: „Кувар издава.“

Трајало тако трајало, а туј смо седели годину дана, после рат од 13-ту годину, па дојде Осамнајсти пук, да ни смени. Госпе не осташе, ојдоше с коњи, војници си воде коњити, накачише децу преда њи' и отоше. Сабрамо и ми војску, кренимо на Два Брата планину; ја кувар, осам коњи водим. Прећемо Спешки мост, м'лен, мазан*, није ограден. Таман бил направен пред рат, 12-те године.

Заминумо две падине, четрнајст села на те падине. Седимо ту недељу дана, а једну вечер дојде некакав голем чиновник, с тог нашег ливеранта, што набавља крану за овицири. Рочка га звали, он купује. Ако Рочка не набави, нема шта да куваш.

Дојде вечер. Ока ме командант: „Крсто, имамо госта на вечеру, да знајеш, то је један овицир туршћи, побегал у арнаутску планину, па га ми уватили.“

Ја донесо вечеру, добро једе, кој зна кад је јел. Наместише кревет, одведоше га два војника да спи. Ал, командант се диже нешто рано, па код мен: „Газда Крсто ... такав и такав дош'л, шта да радимо?“ Све ми исказа. „Ђе га убијемо“. — „А бре, што да убијете таквог човека? И покорава ни се, оће с нас да иде.“ — „Ђути, ћути ... Ја ћу га пошљем овам, у село Мат. Ни да се врне овам, ни да отиде у Мат.“

Саопшти на наредника и на шест Сврљижани, јаки мужи: „Да га откарате у Мат, ал овамо, на падину да му свршите работу ...“

Турише му на руће железа, заклопише. Један војник напред, тројица по њег, наредник и двојица. Дотераше га до там... Он затресе с руће, железа одлетеше. Па узе пушку, па на комадантов шатор... Дрпише га шес' војника, па држи, држи... Комадант ока оздол, чуди се како би, шта би... Да га убију с пушћу не може, много војници наши на громаду; држу га или за главу, или за уши, или за предњак, а ја изока: „Пијук, пијук, па у главу!“ Дрпише пијук, доле га стиго-

ше, те у главу! Крв тече, он легал, узнако ... Један оста да га чува, други отоше, ал војник после пола сата поче да виче: „Не дајте, мрда, не дајте, диже главу!”

А комадант: „Трчите доле, кој му одсече главу, да узне мој златан сат!” Трипут то каза.

Отрчаше дол, одсекоше главу, донесоше. Закопасмо га, скутасмо. Минуше три дни... иду ордонанси на Дебар, Арнаути и' убију, коњи дојду голи, премену узну, војници скутају...

Комадант нареди покрет, посла једну чету, те и' растерали и убили два Арнаута... Минемо Спишки мост и, правац Скопље, по наређење. Женете с нас, на коњи, громада. Кад стигнемо до варош, погледамо — Бугари с пушће, кроз Скопље!

Ударимо лево, Скопље пропало, омркнемо у неку шибу и трње. Они пребу овам, с понтони. Бимо се туј два дана, две ноћи; коњи врзани, не једу ни они, ни ми. Ујутру, на трећи дан, ока ме неко, јако ока: „Ој, газда Крсто!” Дрт и дебел. Познајем: Ђенерал ока. — „Изволте, г. Ђенерале, шта ме окаш? Јеси л огладнел?” — Море, после ће вревимо за глад, гладан с'м, гладан... ал, два наша војника опекли!” — „Ма, како опекли?!” — „Тека и тека, најурише наше, ја наредим да и' одма прејуре. Наши и' прекараше и нашли два печена војника... донели да и' видим... Газда Крсто, шта да радимо? Да истуримо барјаци, па да предамо војску?” А он нареди да се одступа. — „Бре, г. Ђенерале, бабе ли смо, да одступамо тако!” — „Е, па жене и деца све жалосно... куде ће да бежимо, више не можемо... Газда Крсто, с'г мораш ми кажеш како ћу.” — „Па, до Битољ три дни може се бијемо све равница, до там.“ И, дигнем главу, погледо: иде војска, иде, иде. У први ред четир големи овицири, сјају еполетушке, по њи' четир и четир војника, четир и четир. Слазе низ једно брденце, преко тије пут што иде за Битољ. — „А, г. Ђенерале, руска војска стиже! Не бој се, помоћ стиже!” Бацну се он на коња и отиде преда њи. Ја све гледам. Ми чули да ће ни помогну и, с'г стигоше.

Одступимо за Качаник, жене, коњи и ми коморџије. Омркомо у Качаник. Туде требало да

дојду још два руска батаљона, али Грци поразе, на Црну Реку, Ћуприју, и два батаљона се врате. А тај трећи, руски, прешал Ћуприју, тај што смо га видели . . . а да су дошла и она два батаљона, на Скопље би имали да врнемо Немци.

Кад је било вечером, у Качаник, шта да радимо? Гладно све гладно . . . Турчити још с мене — Јесет, Јербет и Решид. Од 12-ту годину како су се предали на Србина, пошли с нас, и били десна рука у комору . . . Погледо ја, брашно има туј, вода, чешма. Да месимо леб. Пекар Јован с мене иде, добар пекар. уме да омеси. Али, неће да чекамо, да се ћисели, замесимо и, одма, у вурњу* . . . Турчити кладу вурњу, жешка вурња . . . све гладно, чека леб; извадимо га . . . Ал, стиже од Осамнајести пук једна чета, коморшије, па кад ни бутнуше*,: „Несмо јели три дни!” — „Па и ми нисмо!” — „Бежете назад!” Отеше лебат.

Ја искочил на врата, пред басамаци, и плачем. Како ћемо без леб? Шта да радимо? Оволики кулук забабава! . . . Али, запоја пет'л из село, па још један, па још један, па се свезаше преко поље. Аа ја: „Јербет, Јесет, Решид, кладете вурњу, Јоване, меси леб, соли брашно, сипуј воду!” Па опечемо другу вурњу; ја поделим, коме два, коме један, како је који помагал. Узнем седамнајст лебови, па на коњити, а три си турим на грбину, мож' коњи да се изврну . . . И терај кроз планину, терај кроз планину. Али, како идемо, сјаји по зем, а снег до појас, сјаји по зем, куде има пут, све сјаји, како злато. По зем злато, песак сјаји: Златна планина. А избија вода, напрајени рибарници, да лове рибу, па ситне пушћају, големите једу. Богато село. А у пољето — бапче, свака оградена с трње или с камен. Крали се добро, па свак добро оградило своје . . . А ја уловим три пилића, под амбар, па и' скубо, нес'м и' чистил, турим и' у торбу, па и' носим на клк.* Наредник се окну: „Газда Крсто, да напраиш нешто . . . жене, деца, гладни!” Аа не зна да с'м лебац имал. — „Бе напраим.” Казан заћипи, направим брзу чорбу, с то пилеће месце, однесо, подели на тија штаб, на ти' осамнајс душе . . . сасеко један леб, врљнем

им по парченце ... А сви гледају, да мож дигли би ме у зуби, три дана не јели.

Кад се врнем, коњити нема, Турчити нема. Побегли ...

Ја одо на жалбу, на ађутанта Николу Милићевића; он изока команданта, каза му: „Турчити побегли, видели како пропадамо, па узели три коња, и од мен три коња откарали, па побегли ... Куд ћу ја с'г, кад буде покрет? Куде да се денем?“ — „Газда Крсто, немо' се бринеш ништа ... Благајниче, шта носи твој Зечко, што је носил благајну?“ — „Па, шта носи, носи празни сандуци од паре ...“ — „Је л кован скоро?“ — „Кован.“ — „Он је много миран?“ — „Па, миран.“ — „За газда Крсту да подјаши, не мож', више пешће газда Крста ... Дај му још дванајс' коња, шест му откарали Турчити, а то је њим' плата. Од 12-ту годину служили, па видели да пропадамо, и кући си заминули! ... Кажи, газда Крсто, који војници да ти дам за пратњу?“ — „Чедомир Митић из Сврљишко, много је вредан, много ме је слушао, с њим још два Вртовчанина, и још тије и тије: дванајс' војника.“

Доведоше коњи, ал не уму да товаре. Све ја. Натоварисмо и пук кренул ... Краљ одступио одма, пошто сва кола запалили ... Арнаути, деца, старци, бабе, одводе зеленци. С осамдесет пари волови смо дотле дошли, ал нема више друм. Само врвинке,* да коњи пролазују. А наокол шиба урасла, војска се пробија на зор, а ми последњи, из комору, полагачко. Пређемо за два, три сата један дел,* а на ливаду велику видимо — краљ разапел шатори, коњи врзани; туј жене, туј стража. Распоредимо се туј, у близини, а командант заока: „Газда Крсто може л да справиш нешто за децу-ту, за женете?“ — „Може, ће оправимо неко варивче.“

Снег пада ко песнице, ал неје зима, и ћиша са снег. Одреди четир војника да држу шатор, а ја спремам вечеру за жене, децу, благајника, судију, доктура. Поједоше, ударимо по друмат, низ обложину,* а краљ одступио, по нас десно. Несу висоће планине, али густаци. Терај, терај дан и ноћ, далеко, море, до Дебар! Поди Дебар има Ма-

ли Дебар, бањице две, једна је сампурљива*, из планину излази топла, озидана, дванајес' души може се купају наједнуш.* А једна је чиста, бистра, да рипнеш, да се купнеш, басамци са стране, колко оћеш.

Стигнемо вечером у Дебар, краља не видома, он преди нас, а ми у заштиту, да не дође Немац. Кад стигнемо, краљ прошал, али иљаду шест стотин регрути прошли пред краља. Мој брат бил сас њи', Давид. Имаше једна баба у Велик Дебар, у њег ми све познато, годину дана сам седел туј, 912-те. Та баба, Божана, доодила, земала прегаче, дреје, гаће, да ми пере. А ми, кад примамо тајин, нас је одобрено да давамо и на баба Божану.

Ете ти, унук јој дојде отуда: „Еј, газда Крето!“ — „Што бре, сине?“ — „Баба ме пратила да ти кажем — мину ти брат.“ — „Како, брат да ми мине? Ди ће брат да ми мине овде?“ — „Иљаду и шест стотин регрути, па и он у њи' ... Да си знал, па да дојдеш, видел би га јуче.“

И отоше регрути напред, по краља, на Спишки мост. Кад пројдосмо Спишки мост, наша војска се ослободи мало, не мож Немац да замине нас!

Шта ћемо? Свану. — „Ајд, војско — завршавамо. Кој колко оће премену.“ Капути, кожуви, свилене памуклије ... кој колко мож да понесе. Ја погледа — магацин отворен, ја узе један кожув и једну памуклију. Ал, ете ти једно дете и вреви, ја му дадо туј памуклију. А кожув с'м понел и у њега се увијал до краја.

И кренемо кроз Албанију, према Драч ... Стигнемо пред једну кућу у брд, пред кућу заокам, Турчин се јави. Бежи народ од нас, како одступамо, ал Турчин се јави, ћурће имал много пред кућу. — „Да ми продаш једног ћурана.“ Он влашки разбира. — „Да ти дам, ал за сребрњаци.“ — „Ево, имам четири динара у џеп.“ Пре годину дана ми дал краљ Петар плату — седам динара, а пет динара сам добил од овицири — час'. Запасал сам паре на голо, па кад спим, оно ме убива. Да се растеретим малко.

Даде ми он ћурана, ја купи два товара дрва од Турци, да скувам ћурана, легнем крај ватру, турим цак под главу, да ме не пари, ћуран ћипи

у шерпу, поред главу, ја ћутим, дремам. Ал Чедомир Митић, Драинчанин, прикрал се, извукал шерпу, узел две поле на ћурана, однел горе на брег, у комору, и изел га, с наредници и поднаредници.

Јутром видим — ћуран нема, заровем, надигнем се, изокам Пироћанца поручника, Николу Милићевића: „Гди ћу ја, г. поручниче, ти си дежурни (како бежимо, дежурни си има), гди ћу с'г? Синоћ купио ћурана, купио и дрва, скувал га, ноћас га турио под главу, а дојде Чедомир Митић, и нема ми ћуран под главу.” — „А, — рече он — то је ајдук, Сврљижанин! Да кажемо на команданта, командант ће га стреља. Немој да га стреља. Много је вредан, како и ти, све набавља по пут ... Немој да га стреља. Иди, купи другог ћурана. Ја ћу да оставим чету, чета ће да остави вод, вод ће да остави десетину, ти ћеш да испржиш ћурана, а коњи пусти по комори.”

Ојдо, купи другог ћурана, скубо га, дојдо, огањ гори, испржи га ... Али дојдоше Цигане, Турци, бутнуше* ме, виде бежимо, па да пљачкју. Ја узео ћурана у торбу. Војници и' бутау, не смео да бијемо никога, мож нам пресечу одступницу ... Бежи, бежи, војска по нас, не да да нас стигне Цигање. Пристигнемо у једно село, туј ће да ноћимо, а комадант: „Еј, газда Крсто, направити нешто, шта знаш, само направити!”

Ја направити какво, однесо му на једну падинку, он пину чорбицу: „Носи месо, ја падам, не могу да изедем месо!” Кад, јутром, он умре. И закопаше га уз друм. Ја погледа: „Шта да радим?” Имам четрнајс' напoлoна из Влашкy, јер с'м из Влашкy ишaл прaво зa Ниш, не с'м нa дoм дoдoл. Узео седам напoлoна, пa уви у артишкy, пa у конзервy. А крај пут голем буква, оvolки корен, шупаљ. Ја закопа у шупљар. Ако се врнем некада, ја ћу и' потражим.

Час не би, отуда ете ти из врковну команду потпуковник један, са два ордонаса, па не иде доле, да види како закопавају команданта, нег право код мене, на падинку. — „Еј, куваре, шта ти је јел командант, те умрел? Каж ми право. Какој си му давал да једе?” Ја му све исказао —

беше дебел, па се упали, улови неку болку, и умре ноћас. Нес'м га отровал.

Он се баци на кобилу, отиде доле, војска га чека: „Помози Бог, војници!“ — „Бог ти помогао!“ Остал он за команданта . . . Појдемо даље сретамо Талијани, на реку Војушу. Превезоше нас. Запроси ја леб по војску, влашки, они влашки разбирау. Талијан водник рече: „Сечите им, гладни су и болни.“ — „Несмо бре, болни. Триес' дана не једемо, па смо завели.“

Кад минумо неко Ђупријче, река вргољила* час на там, час на овам, а на друм рове војник, у глас рове: „Ја с'м трећо митраљеско одељење, шеснајсти пук, ја умре од глади, не могу више, туј ћу умрем, с'г!“ — „Па, који си ти, бре?“ — „Ја с'м Матеја Гирић из Вртовци, имаш ли, бре, парченце леб?“ — „Ја с'м Крста Стојановић.“ — „Па, мој татко је бил с тебе.“

Дадо му парче леб. Он навали, лудо, једе, ће мре. Појдемо низ брд, ал песак свуд с очи што видиш. Коњи наврзамо, па при коњити, на песак. Ни коњити не једу, ни ми. Оно дуне ветар, затрпа ни с песак.

Дуне ветар, ископа дувку при теб, затрпа те. Кад савну, ја погледа'. Још си имам парченце леб. Крај друм, три казана ћипу, Талијани и' подстицу, сечу месо и турау у казаните. Казују: „Пање, но.“ (Леб нема) Реко: „Ја с'м гладан, патим војнички, не умем да сакријем, кад најдем, дадем, ко ми сака.“ Он опет: „Пање но.“ — „Па, дај карње.“ (месо). Он одсече подоста месо, па ми га дава. — „Ма, немам куде с њег, немам ни огањ, ни сол.“ Он изгрну жар па опече парчићи . . . Кад се врну, тија Гирић, криви се по друм, криви се. — „Који си ти бре?“ — „Ете који с'м, ти ме не познаваш, ал ја те познавам. Ти ми даде јучер један комад леб, те ме остаји живог.“ А ја одреза од месото, па му га дадем. И остаји га живога, те је долазил после, па ми признао: „Ти ме остаји живога.“

Кренемо низ брдото, војска напред, ми позади, с коњити. Шевар, ражевиште, а Талијани напрајили превоз. Укопали бандеру голему, једну с једну страну, другу са другу страну па неки ланац, жица, на вртеж.* Одовуд узну коња, без сед-

ла, голог, па га закачу с куку за ремен, па га заврту па преко реку на ливаду. Откачу куку, а коњ се тресе, тресе. Превезомо се, па оружамо коњи, па ударимо десно, нискрај морето, одатле с лабу, те у неки Крв. Тој Крв све државе праиле, туј све живине има које се плоде, мечке, влци, лисице, пауни . . . свакакво има у тије Крв. Улеземо у варош, мен укачише у један амбар: „Туј ћеш.”

Јутром, пременише сву премену, а стару на грамаду, па с бензин запалише. Кажу: „Заражено.” А на нас, све нову премену. Све пременише, до ич. Французи, Јенгелези једење створише. Какво оћу, такво узимам, у магацин. А покрај мен лимуни, громада лимуни, жлти. Немамо оцат нигде, кад треба ћисело, ја узнем лимун, пресечем, па заћиселим чорбу. А поморанце зелене, од њи не мож да једеш, крупне, савиле се све на гране, ал не мож се једу.

Туј седомо дваес' дана. И, војска крену, и комора. Мен нико неће да нареди да спремам коњи, да товарим. Ја окнем на војници, натоваримо коње и терај, терај, терај, по морето, терај лабом по морето, па за Солун. Три морета се крај њег спашују, Дорјан, Црно Море и Бело . . .

У Солун стигли Вранцузи, Јенгелези, напраили ћуприју на морето, мињује војска, с коњи и пешаци. Дојдомо у неки Серез, ливаде големе тамо. Туј нас заставише; Американци дошли с авиони, даска ли је, леб ли је, месо ли је — све доносе. Задужимо се много на Америку.

Тек, једну вечеру, тек што с'м запржил јело, кажу: „Газда Крсто, шеснајс' душе ће добу на вечеру, Вранцузи.” Шта да радим, вечера већ готова! Ја сам си у памет: турим на огањ воду, па узнем те запржим једну још јачу запршку, да се мање једе . . . Колко је јача запршка, мање се једе. Запржи' све, подели. Однесо чорбу пилећу. Па се врну и донесо плњене пиперке.* Три стотин попушке* с'м напунил, војска ме помага, с месо плњене пиперке. Кад се врнул за печење, да турам месо на тањире, а онамо, рову на сав глас: „Не дајте, умре!” Трчи отуд дежурни: „Дајте доктура и куvara!” Ја потрча, ал доктур стигал пре мен: „Врати се, Крсто, врати се. Француз се

од попушку ољутил, ће му пројде." Оно се сви смеју, смеју се сто душе.

Кад, сутра казују: „Дооде осамдесет души у гости." Јао, Боже мили, осамдесет души и моји сто осамдесет! Боже, слези с небеса, да видиш наша чудеса! Крстим се, молим, шта да урадим? Да одречем? Можем ли да одречем?

Још четир војника с мен, један прави банице,* тесто замеси, па преко главу врља, три ноћи несмо спали. Много напраји једење, три шерпи, башка печење, башка банице* . . . Почеше да дооде, па све око мен. Ја изока одма четир жандара, на свако ћоше по један, да ме не крадне нико. Шали се с мен, узне, па гута.

Па кад издоодише, па кад наплнише столови, па удри једење, па удри једење — четрдесет врковна команда српска, а четрдесет Јенгелези и Вранцузи.

Вечераше убаво све. Ми, нема нико да ме ока. Тек, одовуд, мајор из врковну команду дежурни, право на мен: „Кам ти је тај газда Крста? Напред овамо." Ја се пресекал: јао, нешто је било у месото, у банице, отруја се неко, ил задави, много навалил. . . Па, реко: „Да ми један војник да опасач и пушку, да будем прописан кад приђем да поздравим Ђенерала." — „Не, ајд овак, како си, тека си."

Ја с опасач, прегача шарена, одо онам. Оно четир Ђенерали, два наши, два туђи. Дигоше се тројица. Један си седи, српски, што би с мојега башту на Дренову Главу, 13-те године. А ја га не знам. — „Седи, седи на столицу." Ја се до, све играм како трепетљика, за нож си држим, ако ме дрмчи* неки, ћу га мунем, ћу мунем једнога, оволко моје цупрење, три ноћи не спим, па да ме с'г бију и сецају. Пита ме Ђенерал: „Какав ти је Сане, из Вртовци, син на Раку?" Тој ми пети брат, родил се кад с'м отишл у рат. — „Нес'м га ни видел, после је рођен." — „А какав ти је Давид?" А он у Тулону умрел; два пута с'м му по пола наполона посла. — „Какав ти је Јован, какав Тодор?" Исаказа' све. — „Откуд ти знаш њи', г. Ђенерале?" — „Па, ја с'м на 13-ту годину бил на Дреногу Главу, а Рака ми бил ордонас, па ме

навел на једно место, рипи кобила уз камен, а он вели: „Туј да испешачиш, г. пуковниче, кобила кад рипа узбрд, ти ћеш паднеш.“ И башта отиша пред војску, а он ока: „Граби, Рако, ће те стрељам, ја падо од кобилу!“ Он пада од кобилу, а ће стреља Раку! — „Ја ти казува, г. пуковниче, да испешачиш дваес' корака па после ћеш јашниш уз Дренову Главу.“

И онда му башта казувал колко има синови, а он све то запамтил.

Ја се ослободи, врну се.

Али, јутром, голем покрет. Моравска дивизија, а онај што бил 13-те године на мен капетан, Јорговановић, и што га има у песму, ока ме: „Газда Крсто, ти си у моју чету! Има да куваш за теб, за ађутанта и за мен. Шта да куваш за бел свет. Узимај шерпу на клк, и за мно!“

Мајори се дигоше: „Шта учини, Јорговановићу?“ — „Крста је мој војник, с мене је бил 12-ту и 13-ту годину, тамо у чету ми се води, да си узне шерпу и са мно.“ — „Чекај, полагачко . . . да одеш у дивизију, и да командант дивизије каже куде да иде Крста. И да се врнеш одма, да цркне дорат.“

Он се качи на коња, па преко поље, преко реку, ка болницу. Час не би, дојде, наредба, написмено — Газда Крста да остане у провијант, у коморе, да дели леб, а да не кува никоме. Кад будемо у резерви, т'т ће кува.

Те останем у комору. Немци дојдоше с авиони, па напскаше Солун све са бензин, запалише, те опрљаше варош. А краљ имал силне паре при Солун. Там секли парете. Кад запалише варош, они који су били код паре, скутали парете, па побегли. После, овамо, на положај, три пут су ни претресали . . . Такво је чудо било.

Немачки авиони дојдоше, шеснајс' авиони, тешћи, па на Дренову Главу бомбардују све редом. Кад падне бомба, све расфрљи лебат; падне у муницију, у сандуци, све подигне у небо.

Е, јутредан саопштише овак Јенгелези и Французи: „Ако не можемо, с топови и с авиони, за три дана и три ноћи да убијемо Немца, бићемо га седам дана и седам ноћи; ако не можемо за

седам дана и седам ноћи, дваес' дана и дваес' ноћи бијемо Немца."

Ал пробој напрајише за два дана и две ноћи; трећу ноћ ударише наши на Немци, они одступише ка Црну Реку. Кад савну, авиони се врћау. Један од њи паде нади Будимирци, у ливаду. Двојица били шовери. Један од њи каже: „Не бојте се, не бојте се, смлатили смо све ... сва је пруга дигнута с бомбе!" После — кажу — поразил им се један мотор, па га поправише, бензин налише и одоше за Солун.

Пробој ка Скопље већ настаде ... бежу Немци са све коњити, топове оставили. Те у Ниш, а после се нанизаше Алексинац, Пожаревац, Београд.

Алуга — честар; *ан*, *анови* — хан, механа; *аскер* (турски) — војник; *баничка*, *баница* — савијача, пита; *бутнути* — гурнути; *буће* — букве, *Великден* — Ускрс *вечити* — вући; *влиц* — вуци; *врвинка* — стаза; *врголити* — кривудати; *вргеж* — чекрк; *вурња* — пећ; *гламци* — *граничак* — ; *дел* — брдо; *дреје* — одећа; *дрмчити* — ; *дрг* — стар; *дувка* — рупа; *задка* — повиче; *здумати се* — договорити се; *изокати* — довикнути; *клк* — кук; *кобилка* — обрамица; *кралци* — грүмени; *лазити* — пүзати; *лекнути се* — ; *мазан* — гладак; *мује* — мүве; *наједнуш* — наједном; *обложина* — ; *окати* — викати; *осотац* — трње; *пладне* — подне; *пераића* — ускршње јаје; *типерка* — паприка; *попушка* — паприка; *посакати* — заискати; *потикати* — убити; *преглабичав* — нераван; *премена* — ново одело; *ровати* — кукати; *савнути* — сванути; *самтурлив* — сумпоран; *сичку* — малу; *текâ* — тако; *тлчен* — истүпан; *трулав* — ; *цанцак* — цикцак; *ц'клет* — гледати; *чурити* — пүшити, димити се

Забележио

у Кални, 1979,

Владета Р. Кошутић

Петар С. Пешут

ОСОБЕНА ЛЕКSIKA
У ЦРНОГОРСКИМ АНЕГДОТАМА

Треба признати да ми још далеко не познамо све богатство нашега народнога језика. Вуков Рјечник није потпун и упућује на друге нелексикалне изворе.

Валтазар Боггишић⁽¹⁾

И поред недопустивих „пречишћавања” и осавремењивања језика у анегдотама што су их вршили разни редактори, не ријетко су преживјеле и остале ријечи које осветљавају и животне прилике. То лексичко благо у анегдотској грађи открива физиономију лексике чистог народног дијалекта, који се стварао претежно у сеоској брдској средини у условима ратовања и сточарења, као основних видова људске дјелатности у племенској заједници. Отуда у анегдотама и таква терминологија која се тиче црногорског рељефа, ратничког живота Црногораца (јунака, њихових подвига, оружја), сточарског живота, кућевних, личних и одјевних предмета, прехрамбених производа и јела и др.

Један дио лексичке терминологије из анегдотске грађе налази се и у Вуковом *Српском рјечнику*, али изненађује запажање колико је много познатих и често врло честих ријечи измакло Вуковој пажњи а сигурно је да су и у његово вријеме постојале.

¹ Валтазар Боггишић, *Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори*, за штампу приредио Томица Никчевић, САН, Посебна издања, књ. CDIX, Одељење друштвених наука, књ. 60, Извори српског права II, Београд, 1967, 129.

Ми ћемо у овом одјелку издвајати на једну страну ријечи које се налазе и у Рјечнику, а на другу које се не налазе тамо, чак и када су у питању сасвим блиски изрази, било по коријену или само по значењу, јер и то може да представља прилог богаћењу језика и праћењу његова развоја од Вука па до биљежења анегдота, значи у размаку стотинак година.

Очигледно је, на примјер, да је исти коријен у ријечи *крпељ* коју сретамо у Вуковом Рјечнику и *крпуша* коју налазимо у анегдотској грађи; или, Вук има ријеч *доводац* а у анегдоти сретамо *доводак*, с истовјетним значењем — дијете из првог брака које муж (или жена) доведе у други брак. Вук има ријеч *јапија* (грађа), а у анегдоти добија фигуративно значење силна човјека (Богдан, јапија од човјека — МП, XXIV, 10). Јелову шуму Вук назива *јелик*, у анегдоти сретамо *јелак* (МП, XI, 122), а у прози Михаила Лалића — *јелар*²). Вук има *крвометница* („која меће крв међу људе“), а у анегдоти *крвомутница* („жена што као да крв мути у људима да се свађају и туку, гложе, суде“ — Лалевић); Вук помиње *ождријеље* (оковратник), а ми смо нашли *ождријење*; Вуков *супојник* (онај који с киме заједно стоку напаса и поји) у нашој грађи је *супоник*; Вук зна за ријеч *фркун* (мушко дјете од 10—15 година), али не зна за — *фркуница*. За ријечи које се налазе у Вуковом Рјечнику наћи ће се у контексту анегдоте потпуније тумачење од оног датог на латинском и њемачком језику, па и с те стране лексиса анегдота има значај.

Пишући о Вуковом Српском рјечнику из 1818, Павле Ивић је запазио: „Догађа се (такође) да форму која је данас најобичнија затекнемо упућену на неку другу варијанту или чак другу реч“³). Ово запажање може да се односи и на лексику анегдота.

² Михаило Лалић, Лелејска гора, III издање, Нолит, Београд, 1962. 282.

³ Павле Ивић, Српски народ и његов језик, Српска књижевна задруга, књ. 429, Београд, 1971, 301.

У грађи наилазимо на хомонимске ријечи с неуобичајеним значењем а да се често ни у акценту не разликују. Тако ријеч *бој* (сукоб, битка) значи и *спрат* (Ајде, кума, на горњи бој — V, 71); *vâr* (од варити) значи најјачу подневну жегу, припеку, варопек (у *vâr* од дневи обје ожедне — МП, VII, 3) и *опрез* (Била је на *вару* (од варка — П. П.) да јој „скотови варошки“ опет не приреде какво зло — Tr, 184). Ријеч *кус* не среће се само као придјев у значењу нечег прикраћеног, него и као именица са значењем *комад*, дио нечега (Један дебео *кус* ... однесу да поклоне цркви — МП, XIX, 143). У Вука нема ни именице *народ* у значењу мноштва домаћих животиња, оно што се народило, *накот* (Свињски пазар, господару ће Љешњани продају свој народ — МП, XI, 47); именица *стан* означава и појам *опстанак* (Овдје ти више нема стана — МП, XII, 41), а *темељ* обухвата шири појам од данас уобичајеног и значи — дом, кућа заједно с посједом, *имаће* (Више вриједи но најбољи темељ црногорски — МП, XIII, 58); појам *манитац* не означава махнита човјека, лудака, него *безумно храбра човјека* (Иде чувени манитац Бајо Ибров — МП, XXI, 94).

Међу ријечима којих нема у Вуковом Рјечнику наилазимо на необичније глаголе изведене од познатих именица. Тако од именице *кавга* срећемо глагол *кавгати се* (Кавгају се Озринићи — МП, XIV, 100); од *комун* или *комуница* (заједничка селоска паша или шума) имамо глагол *комунити се* (Нећемо се без крви комунити само на оно моје — МП, I, 56), тј. сједињавати, повезивати, спајати имања или што друго; од *комишија* изведен је глагол *комишијати* — живјети у сусједству (Ми остасмо опет да комшијамо са Србима — V, 78); од именице *мелем* срећемо лијеп глагол *мелемити* — бити благ као мелем који се привија на рану (Што ме братски не мелемиш? — СЦ, II, 68); од именице *мргин* имамо глагол *мргинати се* — када се граниче два имања, њиве (Можеш, господаре, само да се више не мргинамо — МП, XIX, 73); од именице *калиж* (коју налазимо и код Вука) или *калијеж* (срамота) имамо и глагол *окалијежити се* — осрамотити се (Промијени команду е се нагр-

дисмо и окалијежисмо — МП, XII, 18); од именице *орао*, односно преко вокатива *орле* (јуначе), добили смо глагол *орлити* — подстицати, соколи-ти, храбрити (Кад би дошао на неки сједник сеоски, стално је орлио Морачане да узму турски Колашин — Тр, 128); од именице *шана*, фиг. велика рука, имамо и глагол *ошанити* — обухватити, објема рукама обујмити (Владика је објема рукама ошапио . . . — МП, I, 46); од именице *ребро* имамо глагол *ребрити се* — силодртно се надимати, прсити се, кокотити се, фиг. разметати се, правити се важан (Чак ни Његуши ни Бајице толико се не ребре и кочопере као Чевљани — МП, XXIII, 157); од *тољага* (мотка, батина) имамо и *тољгати* — тући тољагом (. . . да те и они тољагају — МП, XXIII, 183); од *сој* (пород, лоза) срећемо и *усојити* — поправити крв, ојачати породичну лозу (Тако бисмо се усојили а за једно педесет година били најбоље племе у Црној Гори — V, 62; Дај девојку и горему од себе не би ли усојио пород — СЦ, I 91).

У анегдотској лексици има и обрнутих случајева да се од уобичајених глагола изводе именица, а Вук их такође није забиљежио. Од глагола *лајати* имамо именицу *лај* — оглашавање пса, његов глас (Пас је имао крупан лај — МП, X, 155); од глагола *купити* срећемо и именицу *куп* — оно што се купује, куповина (Све што се купује скупио је, не по новцу што се даје за куп . . . — МП, IX, 155); од глагола *крочити* (корачати) имамо и именицу *крок* — корак (Кроче још два крока — МП, XXI, 116).

*

Конфигурација брдског или планинског земљишта условила је стварање једног броја ријечи и оне су присутне у одређивању мјеста радње у анегдотама. И у Врковом Рјечнику налазимо такве одреднице:

алуга — провалија (V 39; МП, X, 126); *бубуљ* — камен у рјечном наносу, облутак (МП, X, 52); *кукрице* — грмље, трње (МП, XVII, 140); *ломина* — драча и коров (МП, I, 17); *шкрип* — тијесан про-

цјеп или распуклина у камену (МП, XIV, 23). Овдје би било мјеста и за ријеч *подина*, коју Вук објашњава као *простирач*. Могуће је да подина значи и покривач, али наш примјер упућује на тумачење ове ријечи у Речнику МС — „подножје горе, планине”⁴) (... као натрули пањ у дну казве подине — МП, III, 41).

Црногорски рељеф допуњују и ријечи којих нема у Вука:

- голотија* — голет, голо земљиште, већа равна отворена са сваке стране; каменита планинска равнина (... онамо преко једне голотије к неком потоку — СЦ, II, 59);
- ломиврат* — фиг. стрм пут, тешко проходна каменита страна, вратолом (Уз онај (пут) ломиврат од Тарања — МП, XVII, 93);
- луговина* — шумарак (Они из луговине осмотре пут ... — V, 12);
- окомак* — комад стијене над провалијом; стрмо земљиште или стијена што окомито пада (Кад виђе Милосаву на окомку стијене ... — Бор, 32);
- сутулија* — стрмен, бездан (Уз сутулије од ријеке до брда крену једним узаним пролазом — V, 29).

Занимљива је и терминологија која се тиче јунака, њихових подвига, ратовања и оружја и свега што је у вези с тим:

а) Примјери који се налазе и у Вука:

бјелокорац — нож — МП, I, 17; *даниште* — СЦ, I, 71; *загон* — МП, XXI, 49; *заплеће* — МП, XIX,

⁴ Миодраг С. Лалевић, Синоними и сродне речи српскохрватског језика, Лексикографски завод „Свезнање”, Београд, 1974.

33; *јака* — мноштво братственика спремно да се заложује — МП, X, 22; *кулета* — МП, VII, 7; *леде-ница* — СЦ, II, 109; *ордија* — МП, XIII, 116; *оч-ник* — нишан — МП, X, 144; *поточ* — потјера — МП, X, 40; *рка* — гужва, вика, трка — МП, XIII, 116; *сераглија* (граничар, крајишник) — СЦ, II, 68; *синджирлије* (оловне кугле) — МП, III, 18; *срмајлија* (пушка сребрњача) — МП, XX, 243); *црнокорац* (нож) — МП, V, 170; *цефердар* — би-јесни (храбри) — V, 21; *ваљаст* (отресит, свијетао) — МП, XX, 193; *најлистији* (најбржи) — МП, XVII, 94; *чурук* (сакат) — МП, XXI, 151; *бастати* (моћи да учини) — МП, XXIII, 114); *измѐтати* (из-бацити метак из пушке) — МП, XXIII, 166); *изу-дити* (растргнути) — МП, XXI, 113); *ископати* (за-трти, остати без порода) — МП, V, 63; *истражити* (затрти, ископати) — МП, VIII, 138; *калаузити* — V, 9; *кликвати* — МП, XXII, 47; *мѐтати* (избаги-ти, изметнути метак, пуцати) — МП, V, 234; *му-шкетати* (убити пушком, стријељати) — МП, XX, 122; *обисти. се* (окушати се, опробати снагу) — МП, XXIII, 167; *обнитити* (нанишанити) — МП, VIII, 121; *одударити* (узвратити ударац) — МП, XIX, 76; *скапулати* (спасити се, избавити) — МП, VIII, 37.

б) Примјери који се не налазе у Вука:

- асија* — силник; који се посилио (Шако асија и напрасит човјек — МП, XX, 196);
- банина* — снажна личност која се истиче памећу, мудрошћу, и спољаш-њим изгледом (Бе си, банино — МП, XX, 250);
- бан* — вид. претходну напомену (... што би имао десет жена које би ти родиле по десет синова па да се умноже такви банови — V, 72);

- бастадур* — „прегалац коме све баста, приличи, ко се уме лако, брзо снаћи, ко све зна, све уме; и лако и тешко, опасно и напорно подједнако” (Л) (... јунаку и великом бастадуру — МП, XXI, 79);
- батана* — срећа (Показао се јуначки, дала му га је батана — МП, IX, 152);
- батоња* — човјек тјелесно снажан, паметан, изгледан (Што нијесте до мене метнули ... каквога другога батоњу — МП, VII, 54);
- бедељ* — онај који је у турској војсци служио војску за неког другог, обично уз новчану накнаду (... да их ослободи војне дужности, с тим да они плате бедеља — МП, XXIII, 159);
- безбратник* — који је остао без брата (Нијесам безбратник — МП, VIII, 39);
- бјегун* — ко бјежи од неке опасности по свој живот (са фронта) (Добјежали сте, бјегуни! — МП, VIII, 68);
- бјелосапац* — нож бијелих корица (Узе бјелосапац и двије пушке мале — Тр, 20);
- дановник* — дневно одмориште (Кад четници бише на првом дановнику ... — Бор, 116);
- јаићак* — јахаћи коњ (... такмичили су се ко ће имати бољег јаићака и бољу орму на њему — V, 80); Павићевић га назива јајићак — XVIII, 84;
- јајош* — ратници који су одлазили из Црне Горе у Херцеговину да потпомогну дизање устанка (Учествовао је као јајош у Херцеговачком устанку 1875 — СЦ, II, 6); МП, V, 144

- људсковина* — човјечност, особина онога што живи и ради како приличи честитим људима (Л) (Могоао бих испричати књазу каква ви је људсковина — Тр, 70);
- кремењача* — врста пушке (Узео кремењачу и црнокорац за појас — МП, V, 170);
- кривајлија* — врста сабље (Барјактар га за скаче са исуканом кривајлијом — МП, XXV, 47);
- мамутовка* — кратка пушка (Стави за силај двије мамутовке — МП, XXI, 114);
- орма* — коњска опрема (На коњу орма такође бијаше допадљива — V, 35);
- посјекиља* — јунак у боју који је посјекао више непријатељских глава — СЦ, II, 37);
- стотинаш* — командир чете од сто људи (За Атанаска Иванова Меденицу, таташњег стотинаша — Тр, 11);
- басташан* — онај што му све баста, приличи, што се храбро носи у животу и коме све иде од руке, окретан у сваком послу (Неки басташан и печен тип — V, 26);
- брчни* — угледни, истакнути, МП, XIV, 76;
- збран* — стасит, поносан, угледан (Чојак зоран и бијесан — МП, XVIII, 103);
- капац* — кадар, способан (Кад није био капац . . . — МП, X, 56);
- небастан* — неспособан, човјек којем послови не иду од руке (Узећу ти овцирство и дат некоме вриједну воднику као Николи Симову, кад си небастан и невриједан — V, 87);

- самосилан* — насилан, силеџијски (Нерадан, самосилан, напрасан, прави крвник и бездушник — МП, X, 42);
- сам-сам* — без икога, појачано наглашавање (За њом нема нико ... сам-сама иде — (V, 12);
- доплијенити* — дотјерати заплијењене овце или дрўгу стоку (Милисав Мишњић с Прекобрњанима доплијенио неколико буљука турских оваца — СЦ, I, 49);
- завитезати* — звати у помоћ (Он завитеза — МП, X, 39);
- замирџтати* — заслужити (Срећно било, господаре, ако је замирита — СЦ, II, 94);
- јакати се* — рвати се (Лакше ми је било тога дана него се са њом пола са-та јакати — МП, X, 111);
- качаковати* — комитовати, одметнути се (качак — одметник, разбојник) (Боле је качаковао пуних седам година — МП, IX, 121);
- којевитезати* — звати у помоћ (Ко то којевитеза? — МП, IX, 85);
- коптисати* — навалити на некога, окомити се; притијеснити некога и ухватити га да се не може маћи — СЦ, II, 42);
- маразати* — тиште унутрашње тегобе (То ти маразају сигурно оне пусте ране од турских пушака — МП, XXI, 118);
- одрвати* — издржати у одбрани, одољети, надјачати (Били су оба снажни да се нијесу могли одрвати један другоме — МП, IX, 29);
- прешиктати* — пресећи, прекинути (Бјеж', најзадњи народе, е те прешиктах на два лопуха — МП, VIII, 178);

- пришуњати* — приближити се, привући се не-
опажено (Пришуња се Спасоју
— МП, XXI, 113);
- уризикати* — изложити себе опасности; мо-
гућност страдања при каквом
смјелом покушају (Никако ни-
јесу смјели уризикати да ударе
чобанима — V, 9);
- фрснути* — кад слаже пушка; шкрокати
(Кад му фрсне пушка на кога,
цијелу крв плати — ММ, Прим-
јери бр. 30).

Прилично је богата и терминологија која се тиче сточарства. Можда би појам сточарство требало сузити на — овчарство јер је и терминологија у вези с овим највише везана за овце. И у црногорским народним епским пјесмама се издваја круг — *плијењења оваца*. Колико је овчарство било присутно у животу и свијести људи можда најпотпуније илуструје податак Анице Шаулић која је у својим истраживањима лексике народних говора нашла преко стотину разних имена за овцу датих према карактеристичним особинама и животним функцијама, поред оних у Вуковом Рјечнику. Тих стотину назива за овцу нашла је у „неколико сусједних крајева, из Санцака, Дурмитора и Пиве, гдје су машта и способност за лексичко стваралаштво изванредно развијени”⁵).

У нашој анегдотској грађи ријечи ове дјелатности више се односе на уопштавање појмова.

Примјери који се налазе и у Вука:

брањевина — забран, испаша која је забрањена сем за стоку самог власника; *двизица* (МП, XX, 9); *катун* — сточарско планинско пребивалиште; *лубина* (V, 41; МП, XX, 34); *попас* и *попасак* — кратко јутарње или вечерње напасање стоке (МП,

⁵ Аница Шаулић, Прилог лексички народних говора, Наш језик (НС), књ. VIII, Београд 1956, 285.

XIX, 116 и МП, X, 148); *сампас* — кад стока сама иде на папгу, без чобана — МП, XXI, 96; *угич* (МП, VIII, 29); *четвртак* — коњ или во од четири године — МП, X, 87); *љокати* — одбијати теле од краве кад се музе — МП, XVII, 108); *појавити* — потјерати овце (стадо) — МП, XVI, 142; *пришикивати* — прикупљати (овце) — МП, XXI, 134; *распудити* — расплашити — IX, 162; *штркати се* — обадати се — XIX, 192.

Примјери који се не налазе у Вука:

- издиг* — вријеме и сам чин издизања, истјеривања стоке у планинска пасишта у љетњим мјесецима. (За вријеме љетњег издига кућна задруга браће Мандића није се покоровала прописима. — СЦ, II, 5);
- крпуша* — паразит на кожи овце, у вуни. (Пријенуо као крпуша. — МП, XVII, 9);
- мљекарина* — држање тубе стоке уз накнаду у млијеку и мљечним производима. (Јавио овце на мљекарину (потјерао их на катун). — МП, XVIII, 88);
- постопица* — стаза, путања (између имања). (Давијали се око постопице. — МП, XXI, 168);
- супоник* — срадник који с киме заједно стоку пасе и поји. (Ја у ову работу нећу супоника. — МП, XXV, 84);
- супоница* — вид. супоник. (Није ми ово кћер но супоница. МП, IX, 100);
- накатунити* — смјестити на планини у катун, бачију (... Ђе се био накатунио. — МП, XXI, 112);

- разметнути* — разбацати, дати оброк стоци, метнути, положити, (Донесем бреме листа да им довече разметнем у торину. — МП, XXI, 113);
- садијевати* — сложити сијено у стог ити лист на камару. (Он је са једним другом слагао и садијево лист. — МП, X, 42).

Пажњу привлачи и један број назива који означавају покривено склониште (за стоку), неку врсту стаје. Ријеч *потремак* Вук објашњава као мјесто под тријемом. У анегдоти је срећемо у овом контексту: „Затвори овце у потремак пред кућом” (МП, XXI, 96). Неку врсту покривеног склоништа представља и *наслон* (Пошто Турци дојаве овце и затворе у наслон ... — V, 40) која такође постоји у Вука.

Неколика синонима за стају не налазимо у Вука:

- слон* — „особита колиба у првом реду за ситну стоку, овце, направљена од дугачких полүтина дрвећа које су једним крајем наслоњене и чине врх, а други крај полүтине на земљи и кружно распоређен” (Упаде вук у слон Милована Лутовца — Бор, 147). Код Марка Миљанова налазимо назив за колибу сличну слону — *дубирог* (купаста колиба покривена сламом).
- потаја* — заклон за стоку вјешто покривен и маскиран те се ту живи и ради у потаји, тајно (Л). (Упалише стаје и потаје у којима изгоре преко пет стотина јагњади. — МП, XIX, 29);
- телечара* — стаја за телад. (Све преберу: колибе, куће, штале, телечаре. — МП, V, 10);

- савардак* — помања обична колиба, кућерак. (Благота направи савардак на-сред имовине. — МП, XIX, 73);
- чувалица* — врста колибе (Све преберу ... кокошаре, чувалице ... — V, 10).

Из анегдотске грађе се може издвојити и лексика која се тиче кућевних и личних предмета:

Примјери који се налазе и у Вука:

боцун (врста боце — МП, IX, 126); *ваган* (чанак, здјела, дрвена посуда—МП, XVIII, 113); *главњица* (главња, дрво што се ложи на огњишту — МП, XXI, 32); *горужда* (кутлача којом се разлива млијеко у карлице — МП, XV, 75); *гриб* (велика мрежа којом се на Скадарском језеру хватају рибе — МП, XX, 75); *каруца* (путна кола, кочије — МП, XXV, 94); *кереп* (скела сложена од брвана — Тр, 122, МП, XXI, 70); *копања* (дрвени суд, карлица); *ножице* (маказе — МП, XXV, 120); *огњило* (оцило, чакмак — МП, VII, 7); *ожица* (кашика — МП, XXIII, 101); *пињата* (котлић, бакарни суд који се вјеша изнад ватре — МП, X, 95); *пирун* (виљушка — МП, XXV, 67); *пјат* (тањир — МП, XXV, 67); *поњава* (ћебе, гүбер, бијељ — МП, XXI, 126); *пустина* (простирка сваљана од вуне као дебело ћебе те се на њој спава крај огњишта — Тр, 30, МП, III, 124); *пућерица* (каблић, ведро, чабрица — МП, VII, 53); *сџан* (сахан, бакарна или лимена здјела на којој се доноси јело на сто — СЦ, II, 87); *стџр* (мјера за жито, у Црној Гори 20 ока — МП, VIII, 72); *теслица* (мала тесла, кесер); *тилут* (тупа страна косијера наспрам оштрице — Тр, 81); *ужица* (кашика — ММ, примјер бр. 15); *уривак* (конопац, уже што жене носе бреме) — МП, XVIII, 112); *усјека* (трүд којим се помоћу кремена и кресива изазива ватра; врста гљиве — МП, V, 140); *цунет* (бочица која се може носити за појасом на путу да се из ње попије гутљај ракије — МП, XXII, 189); *чакмак* (кресиво, огњило, оцило — V, 21); *чокањ* (стакленце за ракију ширег дна

и узаног грлића — МП, XVII, 141); *шкань* (ониска и омања дрвена столица без наслона) — МП, VII, 41).

Примјери који се не налазе у Вука:

- бритвулин* — цепни нож на склапање. (То је кад извадите бритвулин ... — МП, XIX, 50);
- бронзин* — бокасти метални суд за кување с поклопцем, емајлирани лонац — Тр, 195);
- влачег* — синцир, ланац. (Био је везан у велики влачег. — МП, X, 155);
- гибалица* — барка, рјечни чамац. (Може лако да се преврне она гибалица. — Бор, 104);
- дермешек* — чибук. (Дудучино једна, е ћу те овим дермешком. — МП, I, 87);
- калешин* — лака кола на два точка која вуче један коњ, чезе. (Зауставио калешин ... — МП, X, 50);
- кароца* — каруца, каруце, кола на четири точка с покретним кровом а вуку их коњи. (Заустави кароцу и упита. — СЦ, II, 52);
- качамаклија* — качамаљ, оно чиме се мијеша качамак док се кува. (Да га фиштим овом качамаклијом — МП, V, 119);
- страмац* — дүшек. МП, VIII, 170;
- трешњевач* — чибук од трешњева дрвета. (Осигурао дугачки тершњевач ... — МП, XXI, 87);
- шкудела* — шоља од керамике или порцелана. (Дадоше и госту обилату шкуделу наливену чајем. — Тр, 96).

Видљива је и терминологија која се тиче одјевних предмета.

Примјери који се налазе и у Вука:

гатњик (учкар, вршца којом се вежу гаће. — МП, XI, 96); *клашња* — врста рбаве чохе, од дебеле вуне. — МП, XVII, 61); *ождријење* (оковратник, колијер. — МП, XXII, 166); *свитице* (мушке гаће. — Тр, 19); *галаган* (врста мушког сукненог огртача. — СЦ, II, 32); *тепелук* (горњи округли дио црногорске и херцеговачке капе. — Тр, 11); *ћинтерац* (крзном обложена кабаница. — МП, III, 163); *цревље* (ципеле. — МП, IX, 130).

Примјери којих нема у Вука:

- варцулетић* — рубац, марама. (Мајка пружи варцулетић. — МП, XXIII, 61);
- говећаци* — опанци од говеће коже. (Мене се ноге подмакоше с говећака. — МП, XXII, 164);
- деравија* — црно танко платно којим је црногорска капа споља обложена. (Владика Раде је изумио нову врсту капа за Црногорце са црном деравијом и црвеним телепулуком у знак жалости за Косовом. — Тр, 11);
- душанка* — горњи дио црногорског и херцеговачког народног одијела, обично од чохе или сукна, украшен златним ширитима. (Обукао душанку... — МП, XXI, 86)
- лѐто* — околишни крај мушке и женске народне одјеће која сеже испод паса и обично је слободан. (Ухвати га за лето од капута — МП, X, 63);
- салта* — врста кратког извезеног капута, „врста златне хаљине“ (V). (Има Смаил-ага златну салту коју му је лично султан даровао. — V, 10);

сингавица — сукнена струка од вуне па се у гребенању и предењу уједначе. (Пригнуо струку сингавицу. — МП, XXI, 87);

фоша — шал који се обмотава око главе. (Око главе замотао велику свилену фошу. — МП, XXV, 52).

Нађе се у лексичкој анегдотској грађи и занимљивих назива за прехранбене производе и јела и друго што је у вези с тим. Стиче се утисак да се у народној поезији само „буца“ овнујина и „суче“ црвеника и то у изобиљу, а из анегдота се види реалнији живот гдје се као посланице које се нуде болеснику сматрају *гребнице*, *скроб* или *чкрокулице*, па када болесник све то одбије, иду по попа да му прочита опијело.

Примјери који се налазе и у Вука:

буцати (дерати, фиг. јести. — МП, XXII, 64); *жућеница* (врста зеља. — Сл. м, 13/1931,1); *качамак* — МП, IX, 37; *клас* (кукуруз у клипу. — МП, IX, 37); *кокице* (пржени, искокани кукуруз. — МП, X, 37); *крап* (шаран) — МП, IX, 143); *омрс* или *омрсак* (кад се човјек омрси; неко мрсно јело (код православаца — месо, јаја, сир, млијeko) којим се човјек омрси послѣ поста. — СЦ, II, 58, СЦ, I, 85); *полугица* (половина брављег меса без главе, бута и плећке. — МП, XXI, 125); *приганица* (уштипак, мафиш. — V, 38); *раштан* (купус који се не завија у главице, него расте у висину и ширину. — СЦ, II, 32); *руметин* (кукуруз — МП, VII, 79); *скроб* — МП, IX, 37; *укахнути* (згрстити, додијати, досадити (јело) — МП, IX, 128); *урметин* (кукуруз — МП, XXIII, 132); *утробица* (цигерица, јетра — МП, IX, 128).

Примјери којих нема у Вука:

готовац — јело које се справља тако што се у растопљени кајмак ставља кукурузно брашно. — МП, XXII, 168;

- гребнице* — оно што се ухвати на дну котла док се кучамак кува. — МП, IV, 37);
- грушевина* — угрушано слатко млијеко које се обично прави првих дана кад се крава отели (Вук). (Онај нам прни посрка грушевину. — СЦ, II, 57);
- кастрадина* — осушена бравља или говећа ребра и бутине, посјек, суво месо. — МП, XXII, 113);
- кошет* — овчји или козји бут. (Припео се на петар да скине мало сланине и кошет меса. — МП, XXV, 68);
- пиво* — пиће. (Послије богата пива и јестива... — МП, XVIII, 113);
- првијенац* — врста јаке ракије (која прва тече из казана када се пече. — МП, XXII, 189);
- првоток* — вид. првијенац. — МП, XX, 195);
- умертин* — кукуруз. — МП, VII, 30);
- фруметин* — кукуруз. — ММ,
- чкрокулице* — капље од качамака што се прилијепе на ободу котла док се камачак кува. — МП, IX, 37.

Поред напријед наведених, у анегдотској грађи постоји још читав арсенал ријечи за разне појаве и појмове, за моралне и психолошке категорије у основном и пренесеном значењу, међу којима посебно мјесто заузимају глаголи који својим изнијансираним значењима у уводницима за управни говор имају функцију, рекли бисмо, ремарки у драмском тексту. Има и помало забрављених ријечи из свакодневне комуникације.

Примјери који се налазе и у Вука:

баждар (мјерач — МП, XXIII, 215); *балабан* (галамција, незграпан човјек — МП, XV, 13); *бестиање* (лудовање — МП, IX, 154); *бизин* (пас —

МП, XXV, 120); *ближњика* (својта, род — МП, XXI, 89); *вада* (рок — МП, XXI, 155); *ваћевина* (позајмица, на примјер, жита до друге године — МП, V, 47); *водоваља* (канал, кунета — МП, IX, 49); *давија* (парница, тужба — МП, V, 137); *за-мука* (зарада с муком стечена — МП, III, 161); *јабанац* (туџин, странац — МП, III, 126); *јадиковац* (тијесан кланац гдје је неко драг погинуо, па се ту за њим тужи — МП, III, 41); *кимак* (стјеница — МП, VII); *клак* (креч — МП, XX, 153); *колач* (поклон — МП, XVI, 35); *конак* (ноћиште, преноћиште — СЦ, II, 27); *кострика* (врста бодљикаве траве — МП, IX, 52); *коталац* — (гркљан, јабучица — МП, X, 25); *краосица* (врста змије — МП, XIX, 143); *кркача* (лећа, хрбат — СЦ, I, 57); *кри* (камен — СЦ, II, 30); *марагун* (столар — МП, VII, 5); *момица* (дјевојка, слушкиња — МП, VIII, 35); *муктиша* (бадаваџија, изјелица — МП, XX, 77); *налет* (напасник — СЦ, I, 58); *нарок* (срећа — МП, VIII, 129); *омраза* (међусобна завада — МП, XIX, 35); *оцаклија* (соба у којој има нека врста камина — МП, VIII, 46); *патарница* (металан и украсан штап као знак владичанског достојанства, фиг. неко важан); *петар* (таван од љеса — МП, III, 30); *поплата* (прошља у коју човјек иде када му се нека несрећа догоди (изгори кућа) — МП, XVIII, 83); *поселица* (мало село, заселак — МП, XX, 9); *послужбица* (прислава — МП, XXII, 46); *преша* (хитња, журба, нужда (Вук, спреша) — МП, IX, 164); *припуз* (удворица, улицица — Тр, 161); *работа* (посао — МП, XIV, 100); *розга* (рачвасто дрво, колац — СЦ, II, 90); *ртеница* (хрбат, кичма — МП, XXV, 69); *сврзимантија* (распоп — МП, X, 105); *соиљebник* (друг или пријатељ који с киме со и хљеб једе — МП, XXV, 93); *сок* (показивач, онај који пронађе лупежа који је што украо или какво зло учинио — МП, XXII, 98); *сочбина* (оно што се да соку, оном који је открио лопова — МП, XXI, 170); *стима* (пошта, поштовање — МП, II, 44); *стопаница* (домаћица — МП, V, 144); *стубе* (љестве, мердевине — ТО, 10); *суврст* (вреник, блиски један другом по годинама или господством — МП, XIX, 22); *суклата* (човјек дугих ногу и трема покрета, погрдно —

МП, XIII, 37); *галих* (срећа — МП, XIII, 89); *ћотек* (ударац — МП, XXIV, 19); *уклин* (проклетство, каква рђава ствар којом се људи могу уклинавати, тако им се онако не догодило — МП, XXI, 133); *упрет* (фиг. огњиште, запретана ватра — МП, I, 139); *усталац* (вриједан, предузимљив човјек — МП, XXII, 170); *хак* (плата, награда у новцу) — МП, XXI, 16); *хрмија* (рмија (армија), коњска болест у грлу — МП, VII, 23); *чанколиз* (улизица, човјек који се улагује из користољубља — СЦ, I, 25); *чегрст* (ситна забевица — МП, VIII, 101); *шкаља* (комади камена који остану при тесању — МП, XVII, 68); *шорак* (коцка, жреб — МП, XII, 56); *штица* (даска — МП, IX, 120);

боговетна (ноћ) (цијела, само у јачој мјери, унеколико пјеснички појачана — МП, XXI, 112); *брећа* (носећа, трудна — МП, XI, 102); *добросретњи* (поред основног значења чешће значи и злосрећни — МП, XII, 74); *кичељави* (охол, надут — МП, XXIII, 208); *оклебешени* (бркови) (опуштени — МП, XVII, 73); *нексин* (нечист, прљав — МП, XVII, 67); *спрешнији* (пречи, хитнији — V, 33); *чазбена* (гостољубива — МП, VII, 80); *чити* (исти, истовјетан, пљунути — СЦ, II, 11); *чуваран* (штедљив, нерасипан — СЦ, II, 36); *белезгати* (говорити којешта — МП, XI, 133); *барабарити се* (мјерити се с неким, поредити, изједначити — МП, VII, 83); *бастати* (моћи учинити, полази за руком — МП, VIII, 109); *вијетати* (обрећи — МП, VIII, 56); *главити* (углављивати, уговарати — МП, XXIV, 28); *давијати се* (судити се, гужити се — МП, VII, 13); *дизати* (кретати, селити); *ждити* (палити, кресати — V, 28); *забравити* (затворити — МП, XVII, 100); *заднити* (затворити дно — МП, XVI, 106); *заждити* (одједном нешто запалити — СЦ, II, 8); *зорити се* (поносити се, јуначити се, гордити се — МП, VIII, 35); *изажденути* (изагнати, истјерати — МП, IX, 126); *измити* (опрати, окупати — МП, XVI, 130); *калижзити се* (стидјети се, срамити се — МП, X, 38); *калијежити се* (вид. калижити се — МП, VIII, 28); *кишати се* (држати у води нешто, нпр. конопље, кисјелити

— МП, VIII, 47); *кокотити се* (шепурити се — МП, XIV, 5); *косити се* (носити се, покушавати да један другог обори, да покаже снагу тијела и вјештину у борби — СЦ, II, 71); *кундачити* (ударати дрвеним оковом од пушке, кундаком — МП, XXIII, 81); *њивити* (гајити, подизати — МП, XXII, 35); *наљести* (наићи — МП, V, 197); *напучати се* (срдити се — МП, VIII, 67); *насочити* (проказати, потказати — Тр, 61); *натурити се* (наметнути се — МП, XXI, 119); *обиснути* (прионути, прилијепити се — МП, VII, 73); *оградити* (начинити (дијете); начинити — МП, VIII, 30); *опрашити* (обрадовати — МП, XIX, 77); *одићи* (одселити — Тр, 25); *ојаричати се* (добити оспе, красте око уста — Тр, 161); *окорубати* (окомињати (күкүрүз) — МП, IX, 142); *надњивити* (одгајити — XVII, 110); *помркивати* (забрањивати нешто очима, пресјећи погледом — МП, XXII, 89); *помркнути* (строго погледати, пресјећи погледом — МП, VII, 3); *потезити* (запети, управити, кренути — МП, VIII, 84); *потенчити се* (повамширити се — МП, XXIII, 119); *пофермати* (потврдити, одобрити — МП, VIII, 91); *пресалдумити* (преметнути, преокренути — МП, XXV, 78); *размарити се* (разгријати, раскравити поред ватре — МП, XI, 85); *сејирити* (с уживањем и чуђењем посматрати — МП, XXV, 47); *скунатрити* (мало по мало скупити — МП, XVII, 43); *случити се* (збити се, десити се — МП, VIII, 120); *усјекнути* (укресати (огањ) помоћу усјеке, труда — МП, XXI, 129); *чепати* (газити, ступати ногама по нечему — МП, XIV, 53); *шенуги* (помјерити, маћи, покренути — МП, XII, 18).

Примјери којих нема у Вука:

- бабаземан* — старо вријеме, далека прошлост. (Још од бабаземана. — МП, XX, 149);
- бездуља* — од базда, тежак непријатан мирис који се осјећа од испуштања гасова из цријева, фиг. глава смрдуља. (Лијепо ти је ако ти ту баздуљу с рамена не посијечем. — МП, XXI, 62);

- белегијање* — фиг. лагање, МП, XX, 223;
- брњокалица* — погр. уста. (Изјешћеш по брњокалици. — МП, XVIII, 40);
- вамеља* — од фамилија, породица. (Кад човјеку роди вамеље, све му је родило. — СЦ, II, 73);
- галијот* — враголан, несташно дјете или млади човјек склон шеретлуку. (А он је један галијот. — СЦ, I, 39);
- герель* — старац у дубоким годинама, који не ради нешта. (Не носе виле овакве изнемогле старе гереле. — МП, IX, 35);
- голобрче* — момчић без бркова. — МП, XV, 56);
- грлобоља* — гушобоља. (Разбоље се и кнез Милутин од грлобоље. — МП, VII, 15);
- давуџија* — човјек који се воли парничити. — МП, VII, 53;
- доводак* — дијете из првог брака које муж (или жена) доведе у други брак. (Био је Угљешин доводак. — МП, XVII, 132);
- додигаоци* — досељеници из другог краја. (То су Црногорци додигаоци. — МП, XXI, 16);
- драгоман* — тумач, преводилац. (Био је драгоман посланства Краљевине Југославије у Драчу. — МП, X, 69);
- дретом* — право. (Ја и Ибро ћемо дретом на њега. — МП, XXI, 106);
- дугурум* — старо чељаде од болести и старости готово узето да се не миче. (Како ће се ослободити дугурума са огњишта. — МП, XIII, 37);

- жалбеници* — људи који долазе да ожале некога, да изјаве саучешће. (Стану долазити жалбеници из доличних села. — V, 105);
- задланак* — шамар. (Трпи и по који задланак. — МП, X, 81; — Опали задланак Краљевићу. — Бор, 104);
- звечак* — језичак на звону. (На најштетнијег брава се ставља звечак (звоно). — МП, I, 100);
- јадовчић* — злосрећник малога раста; назив сажалног и презривог значења уједно. — МП, IX, 130);
- јародер* — месар. (То је за ове чивитаре и јародере варошке. — Тр. 12);
- јелак* — јелова шума. (Идем тако јелаком. — МП, XI, 122);
- јетим* — сироче, мало дјете без једног или оба родитеља. (Нека крмак плаћа, само да се јетим не пушти да га власи не закољу. — V, 10);
- кашета* — сандук. (Извади ону пометину из кашете. — МП, V, 211);
- киљан* — камен пободен у земљу као знак; међаш; надгробни споменик. (Стоји побијен велики киљан као спомен. — МП, XXIII, 129);
- кокоти* — први кокоти (пијетлови) кукурикањем означавају зору. (Настаде весеље до у саме кокоте. — МП, XIV, 69);
- кољара* — народни израз за колеру. (Је ли стигла кољара? — МП, VIII, 170);
- крвомутник* — вид. крвомутница. — МП, XVI, 138);

- крвомутница** — жена што као да крв муги у људима да се свајају и туку, гложе, суде. (Остала бих у народу крвомутница. — МП, X, 102);
- крљат** — пањ. (Онај други сакрио се за један крљат. — МП, VIII, 121);
- лажун** — лажов. (Два највиша лажуна. — МП, IX, 144);
- ламар** — лимар; погрдно за све варошане а упућују сељаци. (То су ламари подгорички. — МП, XVIII, 67);
- лапис** — оловка. (До данас (сам) потрошио сто лаписа око њега. — МП, V, 139);
- ластаковање** — беспосличење, уживање у нераду, љенчарење. (Допало јој се ластаковање и лизање тањира. — МП, XXII, 152);
- лиснике** — танке гране од којих се плету плотови или побиају уз боранију. — МП, XXIII, 203);
- листра** — бочни зид сеоске куће. (Излет је на листару од куће. — МП, VIII, 116);
- локанда** — гостионица, преноћиште (Дође једнога дана . . . у главну локанду. — Тр.);
- лутор** — запуштен, необријан и космат човјек. (Ако се лутори рачунају по бради . . ., онда би попови и калуђери били виши лутори од мене. — V, 82);
- луторлук** — запуштеност, необријаност, неуредност. (Што, пријатељу Пуле, тај луторлук не обријеш? — V, 82);
- љевач** — човјек љворук. (Саво, ти си љевач? — МП, VII, 4);

- макања* — младо, мало дијете. (Жа ми би што удавих ту макању. — МП, XXV, 104);
- медник* — камен меџаш пободен у земљу да обиљежи међу између имања. (Бојећи се да ти комшије не приору (земљу), морао си око цијеле ње стављати меднике. — МП, V, 138);
- младина* — лијеп и наочит момак. — Бор, 128;
- мргин* — земља што се између двије њиве остави неузорана, меџа. (Посвађали се око мргина. — МП, XXI, 98);
- нужник* — клозет, тоалет. — МП, XXII, 126);
- окретац* — повратак. — (... како би изјутра могао подранити на окретац. — Тр, 18);
- осталежница* — усибелица, дјевојка која је поодмакла годинама а није се удала. (Ох, злога пута, како ова осталежница његушка блеји. — МП, X, 122);
- паметар* — народни мудрац који се изражава на особит начин, у сажетим поукама, причама и изрекама. — СЦ, II, 84);
- пањага* — рупа, удубљење у зиду, ниша. — (Баците га у ту пањагу. — МП, VIII, 30);
- печобразник* — човјек који се ни од чега не стиди, којему је образ печен (тврђ). (Печобразник је гори него безобразник. — МП, VIII, 88);
- плетичарапа* — погр. човјек који се бави женским пословима, кукавица. — МП, VII, 67);

- подгрлац* — мало удубљење на грлу између кључних костију; фиг. дошао у врло тешку ситуацију. (Дошла у подгрлац душа. — МП, XXII, 94);
- пожмиреп* — слабић што пред сваким стоји скрушено, улизица, ласкавац. (Подави реп под себе па сједи и гледај. — МП, V, 130);
- поспрдица* — изругивање, измотавање, завитлавање. (Био је на муке од њихових поспрдица. — МП, XX, 200);
- потрпезник* — погрдно за човјека бескарактерна. (Дволичници и потрпезници. — МП, XI, 88);
- прашег* — прашење, прашидба, окопавање (кукуруза). (Дошао кући у вријеме кад се праша кукуруз. „Хајдемо, жено, на прашег! — МП, X, 148);
- приспјенак* — момак стасао за пољске послове и за женидбу. (Не би те они приспјенци овако опоштили (понирили). — МП, XII, 19);
- пришипетља* — прирепак, наметљива и досадна особа, свашточина. (Вазда ће се знати ко су пришипетље. — МП, XV, 21);
- разданак* — свануће, освит. — МП, XIV, 90);
- рапа* — удубљење, неравнина. (Је ли небо тврдо ка сач? — Не, Јошо, горе је све рапа. — МП, XIX, 77);
- ромица* — хрома, саката (овца, дјевојка). (Плијене и ромицу. — МП, XVIII, 92);
- свратак* — назадак, потпуна пропаст, кад све крене наопако. (Тада ће им окренути свратак. — Тр, 53);

- сојлија* — човјек добра соја, од добре породице чији су преци били угледни. (Види се да је неки сојлија и јунаковић. — СЦ, II, 12);
- спрдачина* — враголаста и духовита особа, ласкрдјаш, спадало. (Као спрдачина ћеш и умријети. — МП, XII, 85);
- спрежник* — тајни љубавник; савезник у неком заједничком послу. (Чувала си образ твојега спрежника. — МП, VIII, 128);
- старевина* — дједовина, бабовина, оно што је нечије од давнине. (Нико од Звиздића с Крсца није се вратио на старевину — V, 90);
- стегала* — бедра, бут. (Капетану упадоше стегала у воду. — СЦ, I, 57);
- ћосање* — спрдање, збијање шале с неким. (Зар сам ја заслужио да ти правиш овакво ћосање са мном? — МП, IX, 117);
- узмина* — жгољав, слабо покретан, нечмурко. (Треба да има бркове, дугачку косу и браду и да у порасту није каква узмина. — Тр, 95);
- ултим* — крај. (Бог сам зна, господаре, какав ће бити ултим овога пријатељства. — СЦ, I, 95);
- ускогаће* — погрдно за људе који носе европско, „лацманско“, градско одијело. — МП, XXV, 62);
- фаленција* — недостатак, мана, погрешка. (Зар је фаленција кад човјек учини добро? — МП, XIX, 50);
- фаљ* — погрешка. (Није то фаљ, то је фаљчић. — МП, XIX, 50);
- фаљчић* — грешчица. — МП, XIX, 50;

- фашиа* — трака коже што се одере с тијела (с леба). (Нека ти репну фашу одеру, није ми жао. — МП, VII, 12);
- фркуница* — шипарица, дјевојчурак од десет-петнаест година. (Кћер је још кâ фркуницу из милоште звао Гака. — МП, XXII, 89);
- чакалица* — мање бакарно звоно што носи стока о врату. (Бијаше дотјерао ... и једну бизу са чакалицом. — СЦ, I, 106);
- штура* — врста траве која расте на мочварном тлу; трска; рогоз. (Лежао је изнемогао на некој штурри прекривеној пустином. — Тр, 80);
- голобока* — голих кукова, бедара. (... да дјецџ сашије кошуље да не иду голобока. — Тр, 117);
- гологњат* — гњат — дио ноге од кољена до чланка; без чарапа. (Око огња ону гологњату дечицу. — МП, V, 96);
- замлатаст* — брљив, глуп, сулуд. (Бојим се како си замлатаст ... — МП, X, 88);
- јамужни (сир)* — сир од некуваног млијека (јамужа-неварено млијеко). (Највише ије готовац од младог јамужног сира. — СЦ, I, 37);
- лакокапаст* — слаба разума; човјек лаке памети (под капом), живи не радећи, без икакве сталности ма у чему, лако му је под капом у свакој прилици. (Богат, али лакокапаст. — МП, X, 122);
- несмајан* — неспретан, неокретан. (Био је много несмајан. — МП, V, 206);
- нечемуран* — нејак, неугледан, неразвијен, мален. (Некако си нечемуран и мален. — МП, VIII, 85);

- сијери* — зеленкасто-сив, пепељасто сив. (Гледа кô сијери мачак испод пепељака. — МП, X, 77);
- тешка* — бременита, бреџа, у другом стању. (Је ли тешка Сека? — МП, XI, 102);
- чуручљив* — настран, ненормалан. (Цеклиња̀ни, добри јунаци, али јако чуручљиви. — МП, XXI, 138);
- напркато* — сваџалачки, ко се напрчи, надурри, склон сваџи. (Лазо, љут зашто баш њега пита, одговори му напркато. — МП, XIX, 155);
- опркато* — здурљиво, надмено. (Опркато одговори оцу. — МП, XVIII, 26);
- неотке* — нехотице. (Милија се неотке убио. — Тр, 64);
- бегенити* — жељети (с висине) пркосно; дењати. (Обукао душанку па не бегени навући рукаве. — МП, XXI, 86);
- бестијати* — лудовати, бенавити се. (А што то бестија та пометина? — МП, XXII, 179);
- дернути се* — разбијеснити се, наљутити се. (Периши се то дерну па одговори. — Тр, 15);
- завиличити* — зауздати, зауларити, (Вук — зачелјуснути). (Метну самар паши на леџа, зауздају га и завилече добро — ТО, 16);
- закакаризати* — распричати се, раскокодакати се. (Жене се бјеху наднијеле над ограде и закакаризале кâ што умију. — МП, VIII, 129);
- затурити* — заметнути, започети. (Младеж затурила игре свакојаке. — МП, XXI, 142);

- копиштити се* — зајитачити се, упорно на што наваљивати да се постигне. (Буза се све јаче копишти и све више вади кубуру. — МП, XIX, 167);
- кробечити се* — надимати се, избочити се као да ће се с ким бости. (Види што се кробечи она поган. — МП, XXI, 86);
- лекнути се* — помјерити се, помаћи се; стрекнути. (Лекни се да мине Бура. — МП, III, 108);
- љукнути* — љуснути, ударити. (Љукни га по носу! — МП, XXIII, 57);
- окајасити* — ојачати, побољшати стање. (Кад се мало окајасимо, све ћемо поштено вратити. — МП, XXV, 105);
- ошегати* — престругати, претестерисати (шега — тестера). (Ошегај штице (даске). — МП, IX, 173);
- поаветати* — поблесавити. (Што си поаветâ? — МП, XXIII, 87);
- подавијати се* — посваћати се, тужити се. — МП, XIV, 97);
- понуткавати* — наговарати, подстицати. (Понуткавали су га пријатељи да убије попа Бура. — МП, XXII, 60);
- поперчинати се* — потући се, почупати се за косе. (Није било дана кад се њих двије нијесу поперчинале. — МП, XXI, 117);
- порефенити се* — дати помоћ; договорити се и споразумјети се о заједничкој помоћи некоме. (Бјелопавлићи се порефене: неко једну, неко двије овце. — МП, XVIII, 83);
- поријечати се* — мало се посваћати с ким. (Поријечали се ко је бољи сојевић. — МП, XIV, 19);

- премножити* — претјерати. (Ти си премножио. — МП, XIX, 78);
- предићи* — преселити, отићи. (Предигао поп Јован . . . у Србију. — МП, XXI, 115);
- пречетворити* — прословити, зучнути, проговорити. (Ни ријеч ми не дају да пречетворим. — МП, X, 114);
- приснажити* — навалити, дати чему маха, снаге. (Што сте приснажили? — МП, VIII, 130);
- разднити* — скинути, изглавити дно са бурега. (Раздни велику винску бачву, убаца га у њу, па је опет задни. — МП, XVI, 106);
- слицати* — личити, бити сличан с нешто јачом наглашеношћу сличности. (А они два слицаху као да су од два брата. — СЦ, II, 12);
- сретњикати* — честитати, дизати здравице. (Кад стари сват од сватова стане напијати и сретњиковати . . . — V, 17);
- стимавати* — одавати поштовање. (Добро су га држали и стимавали. — МП, III, 130);
- ћосати се* — збијати шалу, спрдати се некоме. (Неки бијесни бег из Потарја хтједе да се ћоса с калуђером. — Тр, 215);
- укарарити* — намјестити како треба, привићи. (Ја сам укарарио на ову храну. — МП, X, 55);
- упиждрити* — гледати нешто страсно, нетремице, прикованим погледом. (Он само упиждрио очи у њу. — МП, XIII, 89);
- ускопиштити се* — успротивити се тврдоглаво; упорно хтјети или тврдити нешто. (Шћепан се ускопиштио. — МП, XX, 199);

- утокирати* — жалити се на пресуду: (Јеси ли задовољан пресудом и оћеш ли утокирати? — V, 77);
- фермати* — поштовати, цијенити кога. (Суља не ферма ... — МП, XXI, 105).

Већ смо напоменули да је оваква лексика аутентичан документ о времену и средини. На основу ње јасно се огледа сусрет разних култура. У свим крајевима, се, на пријмер, подједнако не јављају турцизми; њих има више у оним крајевима чији су житељи били упућени на турске пазаре, што се види у причању Марка Миљанова. Италијанизми су више присутни у крајевима који гравитирају мору.

Природно је што су промјеном начина живота и друштвених односа многе ријечи осуђене на заборав. Али, у анегдотама, више него у другим врстама народних умотворина, има ријечи које одишу експресивношћу, свјежином и снагом, чији су творци могли да буду и сами актери анегдота, људи од збора, језиклије или језири.

Наше истраживање лексике анегдота показало је да наш човјек има пуно смисла за прецизно изражавање, а детаљнија и обухватнија анализа би показала шта од тог богатства изражајног фонда остаје као трајна творевина нашег језика.

СКРАЋЕНИЦЕ

- Бор. — Драгиша Боричић, *Испод Комова*, анегдоте, св. 1, Скопље, 1929.
- В. — Обрад М. Вишњић: *Анегдоте и приче из Црне Горе*, Никшић, 1971.
- Л. — Миодраг, С. Лалевих: *Синоними и сродне речи српскохрватскога језика*, Лексикографски завод „Свезнање“, Београд, 1974.
- ММ. — Марко Миљанов: *Примјери чојства и јунаштва*, Сабрана дјела, књ. 1, Графички завод, Титоград, 1967.

- МП. — Мићун Павићевић: *Црногорци у причама и анегдотама*, књ. I—XXV, Подгорица, 1928, књ. I и Загреб, 1940, књ. XXV).
- СЦ. — Стојан Церовић: *Примјери из живота Црногораца*, I—III, Никшић, 1929, 1932, 1936.
- Тр. — Радун Б. Трипковић: *КАКВИ СМО кроз приче, документа и анегдоте по ријечима Морачана и Ровчана*, Београд, 1972.

Напомена: За тумачење неких ријечи захвалности дугујем проф. Миодрагу С. Лалевићу.

Богојављење

УСМЕНА ЛИРСКА ПЕСМА
ТРИ ПТИЧИЦЕ ГОРУ ПРЕЛЕТЕШЕ

Лирска усмена традицијска песма која почиње стихом *Три птичице гору прелетеше* први пут је записана нешто пре Вука, давне 1807. године, негде у крајевима северно од Саве и Дунава,¹) са којих је управо наш најпознатији сакупљач народног блага окретао главу мислећи да тамо нема више ништа што би вредело забележити. Касније се њена рукописна и штампана варирања (као и мелички записи) распростиру по готово целом терену српскохрватског језичког подручја, све до под сам крај XIX столећа. Управо ови записи говоре о великој популарности и њеном животу како у усменом преношењу, тако и у контексту специфичне рецепције грађанске поезије.

Да би се одговорило на питање зашто је ова песма постала тако омиљеном у песмарицама, неопходно је испитати њену садржину, основна расположења о којима пева, као и везаност за мелодију, како би се утврдило шта је у песми грађанску класу пленило својеврсном атрактивношћу.

У свом манифестно-садржинском слоју она је веома једноставна. У песми се говори о једном догађају, чије се збивање лако може свести на следеће: са горе (варијантно с мора, неба) долећу три птице. Свака од њих тамо где долазе — у Бачку, Срем (варијантно Банат, Мачву, Далмацију, „код нас“ . . .) доноси по неки дар, који ће доцније постати трајно обележје краја — влат пшенице, винову лозу, или пак здравље и весеље као жељу за будућност. Даривање се одвија оним редом којим се птице јављају, односно за усмену поезију типичним паралелним низањем делова. Последња од њих слеће на трпезу, где благослови веселу дружину. Тако се песма и завршава.

¹ У додатку се налази попис свих познатих варијаната ове песме.

На питање, које се у оваквим ситуацијама обично поставља, у каквим је приликама песма извођена, односно који је био њен могући обредни контекст неопходно је одговорати поступно.

Она почиње без уобичајене уводне дескрипције *in medias res* — у песми се одмах предочава долазак птица. То значи да је догађај који следи важан; нема времена за његово одлагање.

У једној од варијаната птице израњају из воде (Кухач, IV, бр. 1291). У многим архаичним религијама, па и у хришћанству, вода је потенцијал и извор живота.²⁾ Везу воде са светим потврђују и неке наше усмене традицијске песме обредног карактера у којима се Божић (као персонификација божанства) појављује у непосредној вези са водом (Вук, V, бр. 188, 189, 190, 202). Према томе њен сакрални смисао је могућан и у овој песми.

С тачке гледишта локализације простора из кога птице долазе најбројније су верзије у којима оне долећу са планине (горе). И планину у религиозном поимању света као вертикална оса симболизује везу земаљског са небеским.³⁾ Тај однос се јасно манифестује у неколико лирских народних песама, поново у вези са Божићем као отеловљеним божанством (Вук, V, бр. 191, 202, 203, 204). Он, дозивајући са планине, најављује свој долазак.

Забележена је и једна варијанта песме у којој птице долећу са неба (Вук, V, бр. 186). Оно у различитим религијама и јесте најчешће станиште богова,⁴⁾ па се и веза са њим у поменутој верзији најнепосредније остварује. Поменута песма је уз то и сасвим експлицитно смештена у контекст празника такође божићног), што даље потврђује њена изворишта у сакралном.

Да су и саме птице могућна хипостаза управо рођеног младог бога, односно природе која се об-

² М. Елијаде, *Свето и профано*, Врњачка Бања, 1980, 57, Ј. В. Тома, *Антропологија смрти*, Београд, 1980, 45, Е. Морен, *Човек и смрт* Београд, 1981, 144—145.

³ М. Елијаде, *исто*, 50—57, Е. М. Мелетински, *Поетика мита*, Београд, 1984, 218—219.

⁴ М. Елијаде, *исто*, 50—57.

навља и потенцијално доноси људима благостање, говори такође једна божићна песма (Вук V, бр. 211) у којој се оне изједначују са Бадњим вечером, славним божићем и Божјим данком, односно отеловљено су божанство.

Из свега што је до сада речено следи да се уз помоћ медијатора (вода и гора) или директно (небо), преко птица које су послане од бога, или су сама његова манифестација, у уводним деловима песме успоставља контакт између земаљског и небеског, односно земаљског и божанског.

Поставља се питање зашто се тај однос успоставља и какав је његов смисао.

Већ је поменуто како се у неким варијантама експлицира време доласка птица, најпрецизније је у следећим стиховима:

Кад је било, Боже о божићи,
О божићи о правој полноћи,
Все птичице високо летиле,
Нег три су ми од јата остале,
Једна лети ва то равно поље,
Она носи три класа пшенице,

(...)

(Курелац, бр. 655)

Три су тице с неба долећеле,
У поноћи уочи Божића,

(...)

(Вук, V, бр. 186)

Значи да време њиховог доласка није било које. То је критични календарски тренутак око зимске краткодневнице, након које се очекује дужање дана и повратак сунца, које омогућује обнављање биљног света, односно аграрно благостање заједнице.

Да се заиста у песми о томе говори потврђују њени последњи стихови у којима птице дарују симболичним даровима — влатак од пшенице, винова лозица, здравље и весеље. Како се они транспонују у стварно животно благостање казују следећи стихови:

Која носи влатак од пшенице,
Она пада на ту равну Бачку,
Зато ј' Бачка житом обродила.
Која носи винову лозицу,
Она пада на Фрушку планину,
Зато ј' Фрушка вином обродила.

Овде је дакле, испричана прича у којо се описује критични тренутак измене годишњих доба — то је време ритуала које је у архаичним аграрним заједницама посвећено боговима плодности. Поноћ се у неким варијантама не експлицира случајно, јер и она је критично време, доба непосредно пред рађање новог дана.

По свему судећи пред нама је митска календарска прича о смени времена смрти временом рашћења.

Чини се, међутим, да она говори и о томе како је настао свет, дакле о прапочецима стварања. То потврђују и већ поменути стихови:

Која носи влатак од пшенице,
Она пада на ту равну Бачку,
Зато ј' Бачка житом обродила.

(· ·)

који на специфичан начин казују како је настао свет, онакав каквим га знамо. (По тврђењу М. Елијадеа за архаичног човека празници и нису ништа друго до опонашање дела богова из времена стварања, односно повратак у митско време.⁵) Да и у овој песми има нечег од таквог њиховог поимања указују стихови једне њене занимљиве варијанте:

Прва носи чрљенога винца,
Носи, Боже, во то наша трсје,

(· ·)

Друга носи билицу пшеницу,
Носи, Боже, товар в наше поље,

(. . .)

⁵ Исто, 31—51.

где се управо од бога очекује да понови оно што је чинио у тренуцима стварања света — основао институцију земљорадње — што се у овом тренутку, у циклусима смењивања, обнавља.

И још нешто је овде важно напоменути. У нас постоје два типа песама које говоре о благостању. Оне се раздвајају на линији, односно опозицији узимања — давања. Једне певају о томе како Божић (бог) који долази у походе тражи да му се да и очекује богату гозбу и раскошну трпезу (Вук V, бр. 191, 202, 203, 204). То његово тражење је једнократно. За узврат он је спреман да дарује и то за целу годину или за неко неодређено време (све варијанте песме о три птичице, Вук V, бр. 206—209 и др.). Дакле цео овај ритуал се морао одвијати по принципима имитативне магије. Онај ко божанским силама да и добиће.

Ако је све већ тако како се овде тврди, ако је цела песма о којој је овде реч, толико прожета сакралношћу, откуда је онда тако снажно продрла у један сасвим профани свет грађанске поезије у коме је постала толико омиљена.

Одговор и на ово питање крије се, опет, у разноликости њених варијаната. С тачке гледишта обредног, митског, присутног у њима, могу се разликовати неколико слојева. Оно се очитује пре свега у једној варијанти у директном обраћању богу, који у њој нема никаквих хришћанских атрибута. То је безимено паганско божанство давања. У песми се од њега чак и вечна младост, односно бесмртност очекује; у њој су дакле, сачувани веома архаични слојеви:

Да би стари сви млади постали.

А млади се нигдар не старили.

(Курелац, бр. 656)

Песма се, међутим, постепено христијанизовала, односно све више у себе апсорбовала детаље поменутог порекла (Курелац, бр. 655, Вук V, бр. 186), али је о овде још увек чувала чврсту везу са светим календарским празником.

Ипак су у њу неодољиво продирали и елементи профаног, посебно љубавних осећања. Занимљиво је варирање њеног припева од:

Стани дер птицо, станидер,
Стан' почекај само мало код мене.

(Кухач, IV, бр. 1290)

жеља изречена у намери да се добро што дуже задржи — према припеву у коме су љубавна осећања потпуно надвладала:

Стани де душо, стани де,
Стан почекај драго срдце крај мене.

(...)

(Ваљавец)

или у другом сличном примеру:

Стандер душо, стандар,
Стан почекај младо момче на мене.

(...)

(Песм. С. Петровића, бр. 74)

Ти профани елементи су на крају у песми надвладали.

За овако различито варирану песму није необично што су је сакупљачи и приређивачи одређених збирки понекад сасвим различито класификовали. Код Вука се она нашла међу љубавним и осталим, ово већ упућује на његове могућне дилеме. Врчевић ју је с правом убројио међу божићне. Нису погрешили ни Дежелић и Кухач кад су је уврстили у напитнице ...

Чини се да управо ове недоумице пружају могућности за тражење одговора на питање о популарности песме *Три птичице гору прелетеше* у рукописним песмарицама грађанског песништва, као и у феномену штампаних песмарица и лира које су постале омиљене као последица истих расположења и интересовања и које су на неки начин следиле феномен рукописних бележења.

Карактеристично је, наиме, да су све варијанте које су се нашле у овом контексту готово идентичне. Њихове се разлике своде искључиво на мања семантичка померања: на сред равне Бачке /на ту равну Бачку/ на ту Бачку равну; гору /горицу/ планину; пада нама на трпезу — трапезу /међу наше друштво/ на нашу трапезу. У неким варијантама изостављају се објашњења зашто је тако како јесте, у другима се она дају — Зато ј' Бачка пшеницом родила — али се остали њихови делови у основи поклапају. Локалитети у њима су углавном ограничени на Бачку и Фрушку планину (варијантно Банат, Месић) дакле строго географски омеђени на постојеће крајеве унутар карловачке митрополије. У другим варијантама, оним изван песмарица, поменуће реалије се на другачије начине варирају.

Такође је карактеристично да се записи у оквиру грађанског песништва, према онима који се налазе изван тог контекста, одликују веома интензивно израженом световношћу. Сви сакрални елементи експлицирани у другим примерима — бог, јасно присутно време празника — нестају из песмарица. (Везу са митском причом и одређеним карактером извођења никада се на основу варијаната у оквирима грађанске поезије не би могла успоставити). Чак је и сакрални смисао вина у њима сасвим потиснут. Такође се, уместо стихова који у себи носе архаичну жељу за бесмртност и вечну младост:

Да би здраво и весело било;
 Да би с' млади нигдар не старили,
 А и стари да б' се омладили.
 (Курелац, бр. 655)

Трећа носи здравље и весеље,
 Носи, Боже, товар в наше село.
 Да би стари вси млади постали.
 А млади се нигдар не старали.
 (Курелац, бр. 656)

* В. Чајкановић, *Вино у религији некада и данас*, Правда, Божих, 1939, 10.

у варијантама забележеним у песмарицама, наилази на сасвим профанизовану жељу:

Која носи здравље и весеље
Она пада на нашу трапезу
Да будемо здрави и весели.

(Песм. С. Мајинског, бр. 194)

Она пада међу наше друштво
Да будемо здрави и весели
Многа лета на многаја лета.

(Песм. П. В. Георгијевића, бр. 10)

Трпеза и друштво асоцирају наздравичарску ситуацију и уз њу весело расположење, свакако због аграрног благостања (пшенице и вина), али то обиље у овим песмама задобија и сасвим специфичан смисао. Оно је ту пре свега зато да би омогућило одређени штимунг, весеље у друштву, за столом, што се овде заправо манифестује као врхунац градације, односно прави смисао живљења. Овакав анакреонтски поентиран завршетак условио је могућност да се поменута песма, у контексту грађанске поезије, исчита као напитница, односно да се сада, својим новим семантичким контекстом, уврсти у категорију винских песама, тако омиљених у песмарицама.

Тиме се круг асоцијација везаних за ову песму затвара. Чини се да је она прешла заиста дуг пут од сасвим архаичног сакралног поимања света у њој, до типичног сензибилитета модерне урбане средине, који се манифестује у једној сасвим профаној егзистенцији, између осталог израженој и кроз поезију напитница. Наравно да се тај пут ни овде не може пратити у свим својим поступностима и прелазима, али су неки његови детаљи ипак остали забележени.

Ако се свему дода још и чињеница да је песма имала и веома омиљене мелодије, сачувано их је неколико,⁷⁾ које су свакако доста утицале на преношење и чување поезије песмарица, њена популарност у њима се сасвим лако може разумети.

⁷ К. Станковић бр. VII; Кухач IV, бр. 1288—1292.

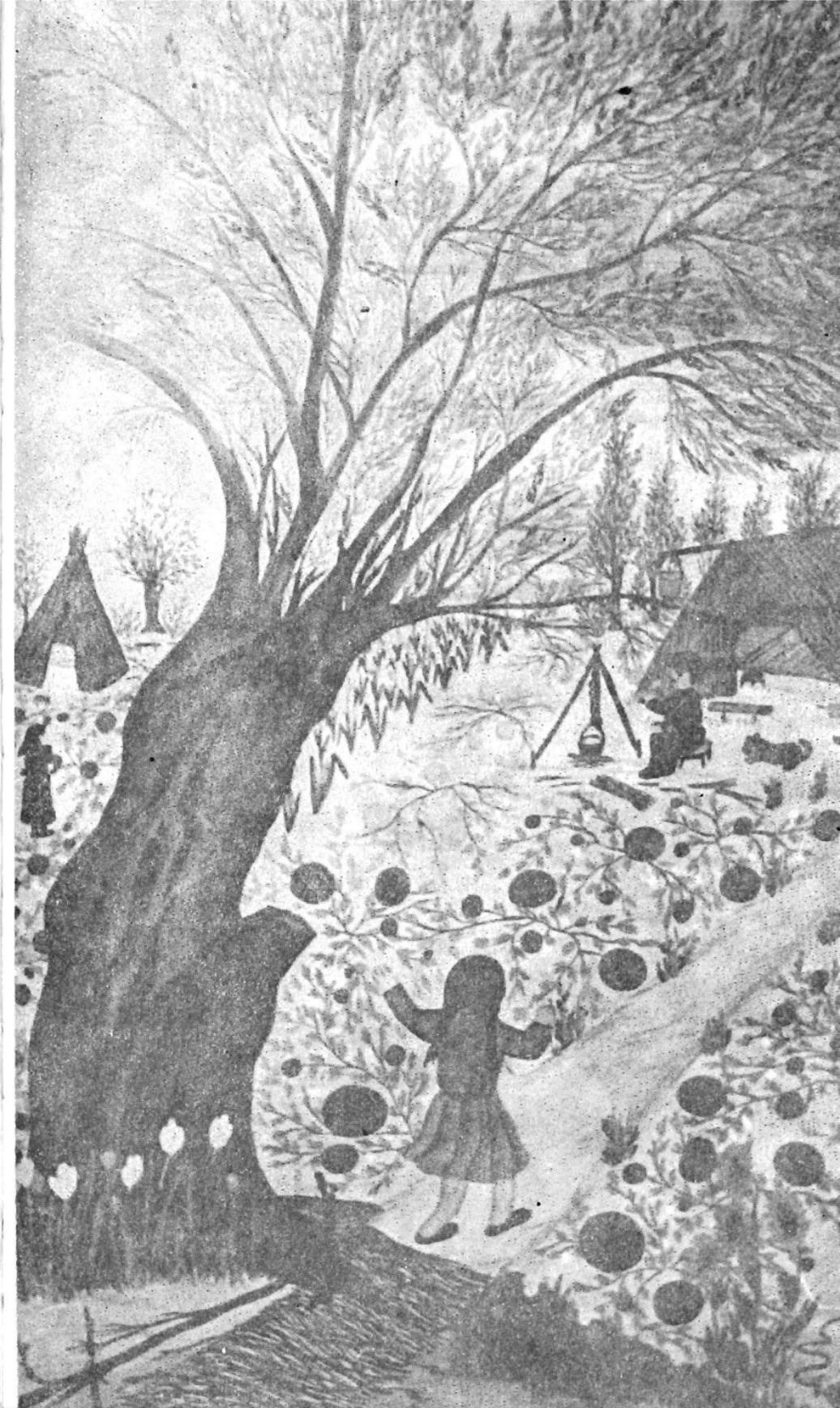
Преглед варијаната песме *Три птичице гору прелетеше* у рукописним и штампаним изворима

1. *Песмарица Јакова Иљина* (1807), бр. 3. Види Боривоје Маринковић, *Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа*, II, Београд, 1966, бр. 50, 251—252, даље БМ.
2. *Песмарица Ладислава Форка* (1823), бр. 123. Види Фрањо Фанцев, *Хрватска добровоља у попијевкама, здравицама и напитницама прошлих вјекова*, Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена, Загреб, 1937, књ. 31, св. 1, 67, 73, 125—126.
3. А Николић, *Сербски славуј. Частица I*, Будим, 1827, бр. 10.
4. *Књижница Саве Коларовића* (1837) бр. 64. Податке о песмарици види: Марија Клеут и Мирјана Стефановић, *Допуна библиографији српских рукописних песмарица*, Зборник Матице српске за славистику, бр. 26, 1984, 142, даље МК и МС.
5. Вук Стефановић Карацић, *Српске народне пјесме I*, према изд. Београд, 1932, бр. 680.
6. *Српска лира*, Београд, 1947, бр. 83.
7. *Песмарица Симеона Мајинског* (1847), бр. 194. МК и МС, 145—8.
8. Ј. Карацић, *Забавна песмарица*, 1854, бр. 98.
9. М. К. Ваљавец, *Народне пјесме и приповједке скупио и око Вараждина М. К. Ваљавец*, 1858. Види Кухач, 1881, бр. 1981.
10. *Песмарица Василија Георгијевића* (1859), бр. 10. МК и МС, 152—155.
11. Корнелије Станковић, *Српске народне песме*, Бгд. 1859.
12. *Песмарица I. Н. Сад*, 1862 и 1865, 1868 и 1870, 45.
13. *Ружица за год*. 1864, 40.
14. Б. Дежелић, *Пјесмарица или збирка радо пјеваних пјесмах*, Загреб, 1865, бр. 615.

15. *Песмарица Саве Петровића* (после 1869), бр. 79. МК и МС, 160—161.
16. *Песмарица М. Д. Дејановића* (после 1871), бр. 27, МК и МС, 161—163.
17. Ф. Крелац, *Јачке или народне пјесме простога и непростога пука хрватскога по жупах Шопруњској, Мошоњској и Жељезној на Угрех*, Загреб, 1871, бр. 655, 656.
18. Р. Ф. Плохл, *Хрватске народне пјесме и приповиједке I*, у Вараждину, 1868. Види: Кухач, IV, 1881, бр. 1291.
19. *Велика српска народна лира* (...). Издао књижара Велим. Валожића, Београд, 1878 (?), бр. 303.
20. Фр. Кухач, *Јужнославенске народне попевке*, IV, Загреб, 1881, бр. 1288—1292.
21. В. Ст. Караџић, *Српске народне пјесме V*, Београд, 1898, бр. 186, 205.
22. *Велика српска народна лира* (...), издање српске књижаре и штампарије „Учитељ Д. Д. Натошевић”, Н. Сад, 1904 (?), 285—286.
23. Кр. Млач, *Љубавне народне пјесме*, Загреб, 1953 бр. 18, 161.

Напомена: Библиографија готово свих варијаната ове песме налази се код БМ II, 481—482. Како она није сасвим потпуна овде се због хронолошког прегледа уз његов попис доноси и допуна.

Бостан (слика на 87. страни)
Портрет деде (слика на 88. страни)

МОРЛАЦИ

Јесу ли словенског порекла, Скити, упали у далматинске планине у току досељавања варварских народа, или су они пореклом Латини, римски насељеници које је у Далмацију довео један од најпучкијих цара, Трајан, почетком II века? Ако ово питање изнесемо за научне расправе тешко ћемо да га решимо јер недостају документа: ни на етнографском плану проблем још није решен. Од прастарих Словена Морлаци имају склоност према контемплативном животу, осећање сујеверја, бујну машту, дух наклоњен скитању; од римскога ратника поседују ратничку жицу, презир живота и опасности, природени позив на оружје: необично су чудан тип горштака, загонетна мешавина порока и врлина, телесних снага и моралних слабости, поноса и потиштености, јунаштва и куквичлука. У овом часу они проживљавају једну од најкритичнијих етнографских и цивилизацијских еволуција; није лако решити хоће ли зраци модерне цивилизације бити за њих извори доброчинства, или, клице подивљалости. Онај који међу њима живи констатује само једно: тип класичног Морлака дегенерише из године у годину и за једно столеће он ће бити потпуно измењен.

На боље или на горе? То је питање посебног критеријума. Чујте ово! Пре много година живео сам у Трсту као редактор јутарњих новина. Радило се је ноћу па све до зоре. Једне ноћи, јавили су нам да је избио пожар. По завршеном послу, директор новина и ја побосмо да видимо овај приказ. Путем срећемо новинског коректора који се враћао у штампарију пошто је помогао у гашењу пожара.

— Како пожар? — питамо га ми.

— Био је предиван али су ватрогасци све покварили! — одговори нам он готово тужан што

су ватрогасци обуздали високи пламен. За њега посао храбрих ватрогасаца напросто бијаше пропаст . . .

Као што је њихово историјско порекло неизвесно тако је исто неизвесна етимологија имена Морлака. Морлак — на словенском Влах, множина Власи — по неким лингвистима проистицало би од Море—Влах, или, Море—Влак, што би требало да значи црни Латин и подсећало би на заједнички корен *valacco*, народ романског порекла. По другима пак име би произлазило од Моровлаки и значило „господари мора”. Грчки писци називали су горњу Валакију *Morovalachia* јер наши Морлаци пореклом из оних крајева вероватно су донели са собом своје оригинално име. Имајмо још и на уму да су стари Германи румунске народе означавали сличном речи — *welli* (*wälsch*) од које би Влах могло да буде искварени облик; најзад, да бисмо употпунили ову лингвистичку дигресију присетимо се још једног тумачења: римски војсковођа Флак наводно је своје име оставио неким римским колонијама, које је основао, и то управо колонијама наших *Влака*, *Власа* или *Морлака*. Било како било, сигурно је да далматински Морлак од римског јунака поседује ове карактеристике: сурово јунаштво и охолост; све остало — језик, обичаји, навике, традиције, народне песме, морални хоризонти — најчистије су словенске карактеристике.

Проучавајући Морлаке ми истовремено проучавамо и јужне Словене јер сличне навике и слични обичаји не представљају искључиво моралистичко наслеђе него су заједничко наслеђе расе којој Морлак припада. Словен далматинске Загоре заснива исту породицу какав је у Србији, у неким крајевима Хрватске, Босне, Херцеговине и Црне Горе. Разлике у појединим земљама или котарима произлазе из посебних историјских и политичких околности. У самој Далмацији Морлак који живи између реке Зрмање и Цетиње понешто се разликује од онога који живи између Цетиње и Неретве, ако ни по чему другому а оно по неким детаљима у одећи. Зато ме не чуди што је садашњи италијански конзул у Задру, Франчес-

ко Мајнони Динтињано, који је неко време живео у Сплиту, у својој књижници о Морлацима тврдио да се они после вашара враћају својим кућама „на магарету”. Без сумње, он је видео сплитског Морлака на леђима магарета; међутим, Морлак из околине Задра, Кистања, Обровца не јаше на магарету па ни од шале па ни када бисте му понудили цело крљевство: то би га наиме понизивало.

Треба забележити да готово сви морлачки обичаји последњих десетлећа доживљавају важне исправке. За време вековне владавине Млечана, Морлак, аутентички конзерватор, оджавао се је у својој исконској потпуности да би у својим брдима слободно развијао најнеобузданије наклоности своје расе и свога генија. Пресветла Република обраћала би се Морлаку једино у случају рата сигурна да у њему налази најхрабријег браниоца граница и територија: за разлику од западњачког трговца, далматински Морлак бијаше ратник, херој античког кова, и Венецијанци трудили су се много да не обуздају његову дивљу ћуд, његов необуздани темперамент, силину његове ратничке жице. Морлак може да се дичи сјајним странацама ратне историје млетачке Далмације: без граница његових груди, маџарске чете, турске фаланге и други народи-агресори често већ би се били спустили на источну обалу Јадрана. Обала Скијавони у Венецији није друго него обала Славена, то јест славних — од слава — названа тако у част храбрих славенских народа Далмације, Морлака који су тако огромно заслужни за славу крилатог лава.

Пре једнога века, историчари и етнографи налазили су у Морлаку оригинални тип са значајкама чистим и нетакнутим у својој изворности. Морлак бијаше чаробни етнографски докуменат, карактер изливен из једнога калупа. Данас, међутим, за непуних осамдесет година аустријске владавине узалуд ћете трагати за етничким карактеристикама Морлака. Захтеви модерне цивилизације претварају га постепено у мешанца. О њему нико, нажалост, не брине љубазним осећањима. У Задру реч „Морлак” је синоним за див-

љака: Дубровчани називају их презриво „Влах”, сељачић грчко-православне вере. Запамтите још: у морлачким котарима примењују се исти закони и исте министарске наредбе које служе за сређивање котара и грађанских дужности у Бечу, Трсту или Задру... Административни парадокс је очигледан. Није потребно да поновим, у част добрих намера аустријске владе, то што сам већ уопштено рекао у овом свом раду, да треба рећи да администрацију бестидно варају нижи органи којима је поверена судбина економије и морални напредак далматинске сељачке класе. То је чета бездушних људи, која служи влади, јер великим делом и не зна друго и јер би без месечне потпоре од глади цркла... На својим путовањима кроз планинске крајеве провинције сретао сам веома ретко аустријске чиновнике који би са симпатијом говорили о Морлацима и који би показали добру вољу да их васпитају ублажавајући њихове пороке и свирепост а подстичући њихове врлине. Они поступају супротно: понеки су срећни ако могу да обещчасте морлачку девојку или жену да би се затим хвалисати у кафани; блажени су када могу Морлака да изложе руглу и смеху, поносни када им успева да га у *camera charitatis*¹ шамаре, сигурни да неће бити кажњени.

У управним подручјима Далмације нема ниједнога високог службеника који би схватио прави геније Морлака и добронамерно подржао његове потребе и јаде. Ова господа понајвише су странци; без сумње веома вредни људи али сасвим неупућени у економске и етничке услове планинског народа Далмације. Они су одлични бирократски службеници али веома рђави етнографи. Пре много година, један од њих — не знам одакле је дошао — наредио је у сврху пошумљавања да се у свим планинским котарима убије коза: није знао да је коза за Морлака битни саставни део живота.

Мере за разоружавање Морлака: они се исувише лако лаћају оружја. Таквом мером приме-

¹ Социјална установа за помоћ; дословно: „соба љубави, милосрђа.“

њеном у свему читави се котари изложише пустошењима вукова и немогућности да се од њих бране. Извесно је да ће се у неким морлачким котарима веома брзо морати наново да дâ дозвола за ношење оружја како би се избегло масовно исељавање.

Ипак, котаре у којима живе Морлаци више него зуб козе и оружје пустоши зеленаштво, злокобна биљка која буја у брдским варошицама Далмације, гушећи управо економски живот сељака. Е па, никада ниједан службеник у Далмацији помишљао није на то да предузме енергичне кораке против ове куге . . .

У Задру основана је пољопривредна задруга у добротворне сврхе којој је на челу гроф Манфредо де Борели. Било је договорено да се побољшају услови у пољопривреди, особито у брдским котарима где се пољопривреда обавља на сасвим примитиван начин. Е па добро, сви знају да задруга годинама није много радила због слабе подршке далматинске администрације. Ова чини много, можда и превише, како би Морлаке цивилизовала по германско-модерним критеријумима; међутим, предузима веома мало да би подигла економски ниво, једини извор прогреса цивилизације. Морлачке су масе још необично дивље искључиво зато што су тешко сиромашне.

Живећи међу Морлацима и видећи да су све њихове куће грађене као у време пре Адама — четири обична зида, врата, камени или од сламе кров — упитах једног пријатеља зашто најбогатији не уређују себи удобнији и модернији стан. Његов одговор је гласио да то не чине како „не би испали смешни.“

— Имам — додао је он — међу Морлацима разне прилично богате рођаке: имају велика имања, бројна стада, много радника у кући, вина и хлеба за целу годину, продавају вуну и друге производе. Међутим, нисам могао да их наговорим да саграде удобнију кућу па ни да подигну постељу, или бар могућну постељу. Када наводим овај аргуменат, одговарају ми: „Не бисмо хтели да испаднемо смешни! Шта би рекли Тодор, Марко, Стојан?“ Најимућнији себи допуштају лук-

сузну *појату* или резервну колибу у којој држе сламу и сено и где у одређеним приликама спавају људи. Затим поред стана или колибе налази се *амбар* или *кос*, огромни стог врбовог прућа у којему се суше клипови кукуруза или се чува жито. Међутим, као стан служи им свакако колиба, један једини кров за породицу — понекад за неколико породица. У средини крова је отвор кроз који пролази дим а испод отвора мало огњиште. Када су једина врата затворена, као што је то зими, дим проваљује толико у колибу да може загушити. Али Морлак је на то навикао: сатима и сатима он удише овај густ ваздух а његова гвоздена плућа то и не осете.

Неке су колибе оградом преграђене у два дела: један је део намењен породици, други животињама. Понекад је у једној колиби затворено до 30 животиња међу којима говедо, коњи, овце, свиње и још десетак људи. Постељи, столица, столу ни трага. Велики сандук за жито, шкриња за одећу, један или два мала трнога, то је све: Попис намештаја брзо је састављен: један обични земљани лонац, *жриња*, врста земљане полукугле под којом се пече погача; велика дрвена *здела*, неколико кашика такође од дрвета, *вучија* дрвена справа за воду, *бурача*, мали кожнати суд за вино, неколико *тикава*, празних бундева такође за течности: у неким кућама наилазите још и на *гусле* окачене за клин. То је све.

— Где спавају ако породица броји седам или осам чланова? — упитих у чуду.

— Како се може, на земљи. Ретко кад отац породице, *старјешина*, има бољи лежај од других, нешто мало подигнут изнад земље са сламњачом затвореном дашчицама.

Ујутро, Морлак веома рано рани, добро протеже удове, узима неколико гутљаја ракије и, не умећи и не чешљајући се, издаје понека наређења за пољске радове и сам креће у поље или другомо. Пошто је само пет минута удисао чисти ваздух својих брда он је свежији него да је спавао у палати на меканим диванима.

Прави Морлак обично се не скида никада, или, веома ретко. Понеки носе пар панталона та-

ко дуго док се не подеру. То исто важи и за кошуљу. Ипак, догађа се да они обуку и бољу одећу када одлазе у главно место или у другим свечаним приликама као када иду на вашар, на крсну славу или на пазар. Тада је лако описивати их. Човек на глави носи *капу*, капицу од црвене тканине извезену на ивицама црном пређом: у неким пограничним котарима у Босни омотава капу богатим смотуљком од свиле или вуне жарких боја. Понекад кошуље од грубога платна, која је отворена тако да су му груди потпуно разгаљене, он носи *крожет*, црвени прслук укрштен на грудима с плоснатим дугметима од сребра или коситра и с везом. Крожет је причвршћен на боковима помоћу појаса, *паса*, израђеног од црвених трака. Панталоне, *беневреци*, од прости модре тканине, тесно приањају за ноге и веома су уске на листовима, где су причвршћене *спонама* или куквицама од жуте меди, и оне му клижу низ бокове тако да му није јасно зашто не могу сваког часа да падну. Његова обућа је веома једноставна: *ципеле* или *опанци*, спартанске оригиналности, састоје се од ћона од говеће коже и неких трака од суве овнујске коже, *опута*, које творе предњи део чарапе; једна *опута* дужа од других обмотава вишеструко пете и учвршћује чарапу. Уместо крожета, или, преко њега, неки носе *јечерму*, капутић од црвене тканине без рукава, украшен споља малим бакреним копчама, *илицима*, или, крупним сребрним куглицама, *токама*, или нискама талира и другог новца. А изнад паса носе *паињачу*, траку од црвене коже која прекрива део желуца и стомака, с неколико оделења у којима су неко време носили своје богато оружје — пиштоље, ножеве, *ханђаре* — које сада замењују лула, чистач луле, *бритва*, која је сићушна крива с коштаном дршком, и ножић с корицама. Најзад, ту је *копоран* или капутић с рукавима од модре тканине, извезен на лактовима и на леђима: носе га само богатији Морлаци.

Као што видите, у морлачкој одећи превладавају бела, црвена и модра боја. Што се тиче облика своје одеће, Морлак је трајно конзервативан: само појединци усубују се лети да скину

тешке беневреке и навуку тање панталоне од посебног модрог платна што се зове *регадин*; такође тек малобројни зими скидају опанке јер не чувају ноге од влаге и ставе на ноге пар *вилара*, врсту турских папуча. Али, довољно је погледати Морлака у лице и проучити његову физичку грађу да би се схватило да је довољно отпоран на хирове термометра; изузевши котаре Имотског и Сиња гдје досеже циновске сразмере, Морлак је средњега раста, плећат, мишићав, витак, здрава и препланула лица; кожа му је понекад наборана али увијек затегнута па и у дубокој старости; боја његовог ока нагиње сивилу, његов израз пре је суров али поносит и увек живахан; никада нећете видети Морлака мутних очију, беживотног погледа па ни када је уморан, гладан или притиснут бедом.

И одећа Морлакиње интересантна је због једноставности облика и састава боја: њезина коса скупљена у плетенице покривена је на раменима широком марамом, *повезачом*, извезеном на рубовима простим везовима што их обично израђују чобани; уместо кошуље, или преко ње, она носи *оплече* или нешто што обавија њезина рамена: оплече је затворено на врату, на грудима је богато извезено а широки рукави такође су извезени; око врата носи *ћердан*, неколико редова разнобојних стаклених перли; око стомака је опасана *литаром*, веома дугом и веома тешком кожном траком, широком два прста, украшеном малим бакреним копчама: на литару, објешене ланчићима, који су понекад и веома драгоцени, висе бритва и свежањ кључева; сукња, *вуштан*, од модре тканине а лети од платна, прекрива је све до половине листова; прегача, или, млетачки *травеза*, увек је ремек-дело пређе којем Морлакиња придаје веома велико значење; њезина се обућа састоји од три дела: *бичава*, *назубака* и *опанака* или *вилара*: бичве су од модре тканине, дугачке све до испод колена, украшене, спојене кукцима и завршавају на глежњу у стремени; преко бичава њезину целу ногу прекривају праве чарапе, *назупци*, као и код мушкараца, а израбене су од грубог платна јарких боја и сежу до

нешто мало изнад пета. Опанци и вилари жена исти су као и код људи.

Тако се одева газдарица. Девојачка ношња има различита обележја: пре свега, девојка не носи литар и њезина глава није покривена широком повезачом него капицом од црвене тканине, на којој блистају колугићи за прећу, стари или нови новчићи, сребро а реће и злато. И по другим деловима своје одеће девојка се разликује од удате жене. Тако девојка на грудима носи *гендар* обликован од неколико редова новца који понекад сежу до ниже стомака: на сваком девојчином кораку гендар, покретан кретњама оне која га носи, страствено звекеће: гендар је девојчина препорука, он јој закапарише човека мање више богатог презимена према вредности гендара који је једини мираз младе. Треба видети како се девојка шепурџи својим гендаром када игра *коло* на вашарима, где се највише склапају бракови. Видео сам гендаре који су стајали до 500 фиорина. Тек што се удала, девојка одложи блиставу капицу и звечећи гендар, заогрне се литаром и отада је газдарица.

Питао сам зашто су данас ретки Морлаци с *перчином*, то јест с перчином којим се Морлак дичи као Самзон својом косом. Њега чешља његова жена једанпут или двапут месечно или још ређе: она перчин премазују најфинијим бугером и на врху га веже врпчицама, амајлијама, гајтанима. Можда је ово једина прилика када Морлак са својом женом измењује неколико срдачних речи.

— Није тачно да су Морлаци престали да носе перчин — објаснише ми они — пази добро: по перчину одмах се препознаје да ли је Морлак био осуђен или је војник, јер у затвору или у касарни они му га одсеку; Морлак с перчином значи да није никада био осуђиван и да није служио војску.

Да бисмо употпунили Морлакову одећу морамо поменути *торбу* и *торбак*: прву од црвеног платна с везовима носе људи и жене на леђима везану за рамена; други, који је најчешће од коже, носе само мушкарци и он висџи обешен

преко рамена помоћу дугог кожнатог каиша на левом боку. Укратко, маколико да је једноставна и примитивна Морлакова одећа није без живописних мотива ни спољне лепоте: она му поклања природно држање остављајући слободне његове груди и главне зглобове; стегнут је само око чланака да би гипкије ходао; његова је обућа веома лагана.

Данас, нажалост!, Морлак више нема то што је повећавало његов чар: оружје. Када је био наоружан до зуба тада је могао да се пореди с римским легионаром, својим широким, препланулим лицем, високим и чистим челом и својим избоченим јагодичним костима, својим чекињастим брковима и густим зулуфима што му падају све до насред образа, својим оком соколовим и мишићима, својом челичном природом правог ратника.

Још из повоја навикао на најцрњу беду, најнепријатније невоље и најмучније оскудице, Морлак челичи своју телесну грађу и, или умре у најранијем детињству, или, живи до дубоке старости: средњег пута нема. Тако је истина да се просек његовог живота приближава педесетој, да је већи од нашега, нас људи које хиљаде начина рафинираног живљења ослабљују. Када је бременита Морлакиња не мари за мере опреза: наставља да води бригу о најтежим кућним пословима, који су јој поверени; одлази у шуму у сечу дрва и враћа се отуда натоварена као товарна марва, носи вучију с водом од понекад на километре удаљених извора или, локава; припрема сељачки ручак и оскудну вечеру, меље жито и меси хлеб, музе краву, кисели млеко, *киселину*, укратко обавља све оне радове којима њезин човек нема намеру да се бави. Ако сте сладокусац, нека вам добра морлачка газдарица припреми *пријеснац*, веома укусну погачу месану од кајмака, брашна, свежега сира и меда: окрепиће вас.

Моралкиња не зна када треба да се породи. Покаткад трудови је ухвате у шуми: тада без помоћи бабице она се порађа на чистом ваздуху, сече бритвом пупак свога новорођенчета и, након неколико часова, враћа се пешке кући с дететом

у прегачи. Ретко кад по поробају она се два или три дана одмара на отрцаном лежају: кућни послови јој то не допуштају а Морлак без сажаљења много тражи од своје жене па и када је види на умору. И зато је Морлакиња бескрајно јадна, брзо вене и у тридесетој години изгледа као баба. Међу Морлакињама учестали су случајеви смрти од породилске грознице; и увек, после првих поробаја њихово је лице земљане боје, поглед замагљен и оне остављају утисак бића које пати. Здрава или болесна, Морлакиња нема исто право на храну, она гастрономске празнике никада не дели са својим човеком и ретко кад попије чашу вина: њезина свакодневна храна, осим у ретким приликама, је суви хлеб, ако га има, њезино пиће мање више свежа и бистра вода.

О новорођенчету нико не брине осим његове мајке, али, ни она се не узбуђује због сваког његовог кмечања. Дете може да дречи колико му драго, Морлакиња, када зна да је сито, сатима га оставља да вришти у свом издубеном трпцу, колијевци, умотано у прње да би се навикло на одрицање, разочарање, на прве телесне патње. У првој години живота мали Морлак већ трчи у дворишту и око куће, босоног и го голцат, или, тек заогрнут у кратку кошуљицу од простог платна. Од тада, шибају га киша, ветар, снег и врелина али се он на то не жали и не губи своје буцмасте образе: његова лобања изложена невремену брзо ојачава тако да, када одрасте, стиче гвоздену чврстину, покривена косом. Тако се објашњава зашто Морлак може данима да се изложи најврелијим сунчевим зрацима а да не оболи од упале мождане опне или друге болести. Ако је дете слабашне телесне грађе умире, како рекох, већ у првим годинама живота; иначе, оно стиче чудесно велику отпорну снагу.

Од четврте до десете године живота је чобанче. У то време развија се његова склоност према контемплативном животу. У неким селима дете би морало да похађа школу али његови родитељи чине све што могу да би га од тога ослободили; укратко, пошто је једва научило читати и писати дете врло брзо све заборави и у дванаестој годи-

ни је поново неписмено. После десете године млађи од њега замењују га у пастирским дужностима будући да је дете већ способно да се бави тежим пољским радовима. У то време постаје драгоцен члан породице и не дуго затим отац већ помишља на његову женидбу. Своју будућу жену среће на вашару, или, отац му је њу изабрао док је његово Морлаче још било у повоју. Тешко детету ако се побуни против очевог избора: ради се о кћери старог кућног пријатеља или најбољега комшије; између њих се из различитих разлога склапа такав брак, понекад у обостраном интересу, другом пак згодом да би се таквом родбинском везом угушиле старе породичне мржње које би лако могле да се изроде у кржаве сукобе. На тај начин предодређени млади највећом резигнацијом прихватају поротну пресуду својих родитеља. Догађа се да Морлачића ожене већ у десетој години живота девојком много старијом од њега јер у кући оца који је остао удовац или без других жена домаћица је у породици неопходно потребна. У таквом случају дечаков пубертет се развија насилно на штету његовог здравља.

Још недавно пре него што га је осиромашило зеленаштво, Морлакове свадбене свечаности приближавале су се парадоксалним теревенкама. Бројни сватови, вереникове и вереничине проводације притицали су из ближих и далеких села, остајали неколико дана у кући домаћиновој, гостећи се, банчећи, испијајући на душак големе количине вина. Данас то се ретко догађа. На челу дугог стола седи *делибаши* или водич пијанке који својим гостима за столом дотура винске чаше — а и сам себи! — и сви морају редом један за другим да их искапну у чему он сам предњачи. Било би недостојно када би у сватове пошао Морлак који није у стању у једном дану да попије тридесет литара вина. Увече, изнемогли, сви сватови такорећи падају под сто како би сутрадан поновили исту теревенку. И одлазе пошто су примили мање више богате дарове и у кући не преоста више ни хлеба, ни браветине да се испече на ражњу, ни капи вина, ни гутљаја ракије. Сада, јер је таква гозба била слична на-

вали роја скакаваца и домаћинова породица — то јест верениковог оца — осећала је њезине последице пуну годину дана, вереник држи за економичније да девојку, готово увек с њезиним пристанком, отме из очинске куће. На тај начин пир или свадба пошто је парох после неколико месеци благословио брачну везу, кошта неизмерно мање и нема изговора да се улазак девице у брачну постељу слави пуцњевима из пушака, теревенкама, пијанчењем и рекама вина. Ево, зашто је „отмица девојке” међу Морлацима нужна економска мера а никакво средњовековно јуначење као што неки то тумаче и као што је у прошлости у изузетним случајевима можда и било.

Други карактеристични празник Морлака и балканских Словена уопште је *крсно име*. Као на свадби, на крсном имену, то јест на помендан када је породица прихватила хришћанство, људи се чаше, банче, приређују теревенке. У неким породицама празник траје неколико дана. Данас, светковина крсног имена излази из употребе чему је узрок економска криза Морлака. Такође и празник *побратимства* даје повод за еписко гошћење: двојица Морлаку постају браћа по избору, *побратими*, и после прописане службе у цркви предају се бесконачној теревенки. И побратимство је у опадању. Побратим је могао и може још и данас потпуно да се у животу ослони на реч свога брата по избору: они се заклињу везом која их спаја на живот и смрт као брачна веза двоје вереника.

Када постане *домаћин* Морлак се према својој жени односи крајње равнодушно. Ако у месецима ашиковања својој жени љубавне побуде ставља на знање искључиво шакама и снажним штипањем — уосталом, и она му узвраћа истом мером — замислите само како с њом тек поступа када је већ постала његова „ствар”. Он не осећа нежна осећања, ни љубав, ни душевне заносе према својој жени: она му је оруђе за умиривање осетила, корисна животиња, жртва породице. Он не спава у њезиној близини: зими, најрадије спава сам у појати, пети, под храстом. У неким

крајевима, уместо да је назива *жена*, Морлак је назива *стопанџица* или „она која следи стопе” јер, на селу или у граду, никада нећете видети Морлакињу поред њезиног мужа него увек у одстојању од неколико корака иза њега: она следи његове стопе. Ако је кућа пуна гостију мушкарци седе за столом сами а жене послужују; ноћу, једна од жена осветлава сто парчетима запаљене боровине.

Таквом потцењивању жене много доприноси религиозно сујеверје. Парох учи Морлака да је жена после порођаја — замислите само! — тако нечисто биће да не сме четрдесет дана ни цркву да посећује. По истеку од четрдесет дана на црквеним вратима врши се веома чудан и одвратан обред: породилца са свећом у руци на коленима чека свештеника који је оставља дуго да чека. Најзад он стиже; строга, намрштена лица и певајући псалме приближава се Морлакињи, пружа јој скут епитархиља и води је к олтару. Ту је чисти — од којег злочина? — у дугој молитви и тек сада она је опет достојна да сме да присуствује светим литурђијама у дому божјем... Морлак, који се не обазире на појединости, уопштава мишљење о нечистоћи и чврсто верује да је жена не само нечиста него и одвратна и недостојна да би се с њом поступало равноправно.

Уопште, Морлак је бескрајно лењ и немаран: он ради управо толико колико достаје да породицу сачува од гладовања и када је присиљен. Међутим, када ради, ради изузетно енергично. Он користи све могуће прилике за беспосличење и банчење. Свадбена свечаност, мртвачки празник, бројни вашари, стотину светих заштитника, парница којој мора да присуствује у својству сведока; уговор, купња или продаја вола, краве, коња, кратко путовање у главно место да нешто прода — све то служи њему као изговор да избегне напоре живота у пољу, досађивање у породици, економске главобоље, које га често растуђују. Од времена жетве до времена сетве у његовој се кући непрестано слави: начиње се бурад док не понестане вина; пријатељи, рођаци и познаници су добро дошли а препуна *букара* непре-

стано кружи. Морлаков афоризам гласи: „Ако не пијем док имам, зашто бих морао да гајим и берем?“ И тако на Божић и Нову годину потрошио је цело вино које би требало да му служи током целе године: када га нема, а у неким случајевима вино му је потребно, утиче се он позајмљивању.

Како није штедљив њему потпуно не достаје смисао за предвиђање: сутрашњица му не улива страха; са случајностима он се хвата у коштац хладнокрвно, нехајно, философски. Само једно погађа га уживо: заплена његовог стада, *блага*, особито волова на које је посебно љубоморан. На његовом језику *благо* значи стадо и богатство. Вола упрегнутог у плуг милује са стотину нежних речи: тепа му: „Воле мој“, „благо моје“, „надо моја“, „узданицо моја“ — затим боде га до крви дугим останом. Зеленаш искориштава ову слабост Морлака према свом стаду па му га за мало пара заплени: тада Морлак је његов, потпуно његов: он признаје било коју меницу, не мислећи ни на што, било коју пријаву, било коју своту коју није примио; за 100 фиорина он ставља на коцку имовину од хиљада и хиљада фиорина само да му врате стадо без којег као да је изгубио, стид, углед у селу. *Abissus abissum invocat*:² за неколико хектолитара вина, које му лихвар позајмљује, он му најчешће предаје, када је наговештена заплена његовог стада, своја имања, своју *племеништину*; ако њу гуликожа њему даје у закуп под ванредно тешким условима, то је велика милост; од газде он постаје роб прве варалице која је вешто умела да искористи једну од тих његових слабости.

Морлак није ждерица али зато неумерено пије и очајно много пуши. Каже да је задовољан парчетом хлеба, режњем чешњака, лука или парчетом сира и своју припросту храну пропраћује бројним бокалима вина. А вино му је добро што га опије више и брже: ако по испијању друге литре још није пијан он ђаволу шаље вино и његовог подавача. Када је пијан као ћускија почне

² Једно зло изазива друго

да пева, да пуши и да наставља банчење. Његова се песма састоји од кратких јуначких или љубавних стихова пропраћених необичним једноличним и успављујућим ћирлуком; Морлаци увек певају у двоје, у двама различитим интонацијама: један у баскључу казује рецитатив, док други по завршетку стиха започне свој ћурлик у баритонском кључу, и гласови им се стапају у продуженој завршници која се постепено смирује у једногласју. Ништа није модерније и мелодијозније.

Занимљива је морлачка *свирала* с обзиром на њезин звук и облик. То је врста попречне свирале с двије спојне цеви, од једног комада, дугачка 30 до 40 центиметара, сплоштена облика. Десна цев има четири рупице за регулисање звука, лева има три. Убеђујем вас да, када се разлеже брдима, звук овог сељачког дувачког инструмента производи веома милосвучне тонове. Неки Морлаци на њему дирљиво свирају хиљаду фантастичних варијаната које су увек усклађене и уједначене. Звук своје свирале Морлак прати у духу јуначком, такорећи увек сетном песмом. Незамислив је пастир без његове драге свирале, једине пратилице његовог скитничког живота у брдима и у долинама.

Моралка не плаши оскудица у цигаретама и дувану. У таквим случајевима, који нису чести, његова лула, коју никада не чисти, пружа му значајну резерву никотина: стављајући међу стенке у њезиној унутрашњости запаљени угљен, он из ње још повуче неколико димова тако јаких да могу да отрују вола; или, исече неколико ситних парчета шевара, напуни њима лулу и пуши их; било би то довољно да убије коња. Али, његова плућа изрже и прави брдски Морлак не зна за туберкулозу. Ипак, после толиког банчења прва озбиљна болест која га освоји однесе га на гробље. Смрт мора додуше с-њим да бије тешку битку, али на крају наилази на терен већ одавно приправљен за њезину победу. Толике теревенке, толико неуредно једење, толике продужене апстиненције, толики посни дани, стотине килограма у низу година упијеног никотина, тешки ударци које је примио у кавгама, или, падајући пијан с

коња, најзад га бацају „на умор”. Али, и тада, као и увек, Морлак потцењује лекарску помоћ: радије се обраћа свештенику или лекару по искуству, емпирику, па и врачу. Свему томе придружује и своје паганско помирење са судбином: „Ако ми није суђено да умрем, нећу умрети.” И само неколико часова пре уласка у самртну борбу, Морлак се смести на лежају: тада га родбина нуди јабукама, бадемима, црном кафом: када ту последњу за којом похлепно жуди он одбије уздахнути се може: *свршено је*.

Више него религиозан, Морлак је сујевieran: верује у врачарске вештине, у утицаје добра и зла, у истеривање духова, у мађије. Када креће у лов или среће старицу коју бије глас да је вештица, сакрије пушку а и сам се по могућности сакрије. Ако је католик дубоко верује у спасоносни утицај грчког Јеванђеља. Познајем задарског грчко-православног *попа* који је стекао иметак читајући Јеванђеље над болесном децом. Тај поп благословио је и мене неколико пута у детињству и сећам се да га је моја сиромашна мајка за кратку молитву наградила с два фиорина. Најзад, Морлак верује у судбину: све што му се догађа, добро или зло, морало је да се догоди, и не би могао то да избегне. Морлак је песничка природа и зато необично осетљив.

Успркос свему томе, по својој великој интелигенцији Морлак остаје идеални тип горштака. Не рађа се дивљак али подивља услед стотину околности које све не зависе од његове воље, његове слободне воље. Ипак, он трајно чува своје блиставе умне способности тако да су случајеви лудог или слабоумног Морлака изузетно ретки: његово дивљаштво пре је физичко него морално, привиђење него стварно. За Морлака месје Шарко је сувишан. Ослободите га само бриге које га понижавају, мисли које га растужују, рђавог друштва што га одвлачи у порок, за кратко време учинићете од њега савршено биће, племенитог и доброг човека. Јер свети пламен интелигенције — најузвишенија прђија која краси човека-Морлака обасјава чаробним зрацима и у њему никада не гаси па ни када неумерено једење и пијење ис-

црпи његово тело. Преступи које чини потичу од преобилне крви, од темперамента, од крајње осетљивости: угушивана у обичним животним манифестацијама, за трен ова може у њему да плане до највишег степена. Тада, као увек, он не мисли на последице својих дела: на њих итекако проницљиво мисли после!

Управо када га законски параграфи терају у неприлику или када је умешан у коју парницу Морлак развија сву своју оштроумност, На судским расправама никада не нече самог себе: тешко да одмах не схвати дискретно сугестивно питање судије и да му се одмах не супротстави сувопарним али сјајним одговором: он кривњу никада ни признаје. Кривој заклетви пркоси страшним цинизмом и то из два разлога: прво, јер држи да је закон исувише строг за злочине које он сматра лаким прекршајима, друго, када се криво заклео пљује или баца на земљу капу верујући да је на тај начин одрешен лажне заклетве.

Забележих један од толико помена вредних одговора, које сам чуо на судској расправи. Неки Морлак појављује се као сведок оптуженога. Чим га угледа оптужени упозорава председника судског већа да је сведок од страха дао криви исказ.

— Он ме се боји, господине судијо! — ускликне — и сведочиће тако да ће ме осудити.

— Је ли истина да га се бојиш? — упита судија сведока.

Овај пошто је у знак презира испљунуо, обраћа се оптуженому и рече му:

— Ја те се бојим као што се моја гузица боји кише . . .

Његово је поређење било још бриткије, још оштрије али не могу да га пренесем. Чудновато, уосталом, како Морлак са својим изузетно богатим речником не избегава ружне и простачке речи, оне које најтачније изражавају његове мисли. Када се набу заједно, људи и жене, разговарају о најзавиднијим радњама животињског света најчистијом фразеологијом без и ма које метафоре: овој прибегавају тек када желе да прикрију своје мишљење. Чуо сам како се нека морлачка жена пред својим познаницима правда због њој припи-

сане прељубе: побегох јежећи се ... И није им она говорила на ухо него гласно као што Морлак готово увек говори, често навикао да разговоре заподене од једног врха својег завичајног брда до другога. Ипак, за љубав међу животињама он располаже карактеристичним фразама које су претерано стидљиве и ведре: заљубљена кобила се *насе*, крава се *води*, коза се *тече*, ћуркица се *гази* и тако даље. За љубав педесетак животиња он има педесетак различитих суздржаних речи.

Његов језик служи као узор: камо среће да југословенски писци пишу на говорном језику далматинског Морлака! Ниједна тућица није продрла у његов веома богати и веома складни говор: његовим фразама узалуд ћете трагати за једним јединим изричајем који не би био оригиналан. Понеком ретком турцизму Морлак даје право грабанства али само у неким котарима који се граниче с Босном док себи придржава право да се служи речју која одговара његовом говору: лулу понекад турски назива *чибук* али чешће *лула* што је словенска реч. Словенски језик којим говори Морлак неизрециво је звучан и благ.

Узмите неког Морлака педесетогодишњака с његовим нетакнутим перчином. То значи, ви то знате, да он није био ни цивилизован, ни у касарни, ни у затвору. Настојте да он буде један од оних невиних мушица које још нису ухваћене у сплеткама неког Сајлока или их још није економски и морално уништило зеленаштво. Пазите по могућности такође да је имао слабије везе с грађанима суседних места него с онима у приморским градовима. И започните с њим разговор на разини његовог духовног погледа. Он ће вас да следи у најсложенијим питањима и даће вам одговоре и добацит питања и замерке да ћете остати без речи. Нећете моћи да га упоредите с острвљанином кратке памети, ни са сељаком на морској обали који духовно сазрева снажно али споро. Морлак располаже живахним духом, тачним запажањем, тако енергичним и тако непосредним узлетом маште да тврде да превазилази све сељаке и горштаке у Европи. Често сресћемо га у планинским котарима Сиња, Имотског, Врлике итд,

које ћемо ускоро посетити. Да бисте га од шеге боцкали реците му *бодуло* (острвљанин), или *лацман* (грађанин) — два надимка која му нису драга ... И, имаћемо прилику да ове етнографске белешке о његовој личности допуњимо када га будемо затекли на пијаци, вашару, у пољу, у његовом интимном животу. Увек наћи ћемо га гостопримљивог и пажљивог према странцу, спремног да са својим гостом подели последњу бучкару вина, посљедњег козлића који му је преостао. Никада он неће из сопственог интереса из ваше услужности извући корист. Он је надасве и прекомерно незаинтересован. Ова његова безбрижна племенитост је његова пропаст, јер га гура у канце лихвара или адвоката. Блажен је када се просвећено лице према њему опходи љубазно, дискретно, поверљиво. Истина, он мора много да се чува лацмана: из искуства познато му је да је зеленаш у стању да му у име дуга од 30 фиорина отме виноград који вреди 500 фиорина; зна да је гуликожа у стању да му за дуг од једног фиорина наплати десет фиорина.

Хоћете да тврдите да вас он поштује? Није важно! Као физички и интелектуални тип далматински Морлак пружа утешне гаранције за свој препород: етнограф који се с њим дружно и њега донекле проучно страхује за његову моралну и економску будућност. Управа Далмације учиниће спасоносно и заслужно дело ако буде истраживала узроке и брзо и енергично пружила помоћ.

Наслов оригинала: Giuseppe (Josip) Modrić;
La Dalmazia roman-veneta moderna. Note e ricordi di viaggio.

I MORLACCH. Torino 1892, s 341—364.

Превела:

Вера Гересдорфер

И С Х Р А Н А У Л И Ц И

КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВИЈЕКА

Кад би се упоредио квалитет исхране народа у Лици из тридесетих година 20. века са исхраном каква је била у другој половини 19. века па и прије тога периода, кад је исхрана била још сиромашнија, запазило би се велико побољшање. Њега су највише осјетили старији људи који су из своје ране младости запамтили доста неродних година у којима је владала права глад. Према њиховом казивању и у мало роднијим годинама круха није могло дотећи до нове жетве, нарочито у кућама са многобројнијом породицом. А кад га је и било, био је веома неукусан, или како би се рекло глотан, опор, зато што је био од жита које се касније употребљавало само за сточну исхрану. Таква жита била су пир (пир — *triticum spelta*, или како се још назива крупник, је врста пшенице с кожомом кошуљицом која остаје на зрну после вршидбе), зоб и просо. Свака од тих врста круха имала је и своје особено име према врсти жита: *пировница*, *зобеница* и *просеница*. Посебно брашно више се користило за паленту а мање за крух. Било је тешких времена — казивали су ти људи — кад би се и корјен од клипа кукуруза иситнио и на жрвњу самлио па и то мјешало с неком другом врстом брашна. Нека врста брашна добила би се и од буковог жира кад се истуца у ступици (дрвена посуда слична авану, али доста већа), или се самеле на жрвњу, па се и то мјешало са мало бољом врстом брашна. Буков жир, за разлику од храстовог, доста је укусан, јер садржи извјестан проценат шећера, а његово језгро може да се једе и као љешник.

Ти старији људи казивали су да су се у гладним годинама хранили и разним травама које су брали на ливадама и кували. Најбоља за јело била *коприва* и *зељ*. Зељ је једногодишња биљка сли-

чна спанаћу, само нижег раста. Није се сијао као спанаћ, већ сам израстао свуда по вртovima. (Зељ није исто што и зеље, које се данас гаји).

До боље исхране у Лили дошло је тек после првог свјетског рата и то захваљујући успјешнијем обрађивању земљишта и држању већег броја стоке, која је својим месом и млијеком исхранивала народ, а усјеве на њивама бубрила.

И после другог свјетског рата исхрана се није знатније мијењала, ако се узме у обзир начин исхране између два свјетска рата.

Крух се мијесио најчешће од *јечменог брашна*. Тек понеко домаћинство било је у могућности да с јечменим помијеша нешто и пшеничног брашна, док би се чисто пшенични крух мијесио само за празнике. Међутим, и од самог јечменог брашна крух је био веома укусан, нарочито кад се брашно просије кроз сасвим густо сито.

Скоро у сваком домаћинству у Лици варила се *палента* (није се говорило кувала већ варила) најмање једанпут дневно. Јела се с разним зачинима, а најчешће преливена растопљеним маслом или свињском масти, затим слатким или киселим млијеком. Често се јела умјесто круха с киселим купусом, грахом и другим варивом.

Цицвара се спремао од кукурузног брашна као и палента. Маст или масло стави се у врелу воду, посоли, дода брашно и после сталног мијешања постане рјећа каша. Била је укусна и без других зачина, али се уз цицвару јело и кисело млијеко или лички меки сир — зван *баса*.

Кромпир је, као и данас, замијењивао крух. Припремао се на више начина а врло често је се обарен с киселим купусом или с киселим млијеком и басом. Више пута, обарен кромпир припремао се као пире и преливао киселим млијеком.

Купус слатки — или *прешки*, како се говорило у Лици, рјеђе се употребљавао за јело преко лета, да би се сачувао за зиму, али зато киселог купуса увијек је било доста преко зиме. Није се киселио у главицама као у другим крајевима, већ као рибанац. Кисели купус обично се варио за вечеру у току зиме, са сувим месом и сланином.

(Данас такво јело називају *лички лонац*). За вријеме поста, до којег је народ некад држао, кисели купус јео се некуван с палентом, преливен уљем а најчешће без њега. Често би се заједно јео куван кисели купус и грах.

Граx (пасуљ) је био важна намирница у исхрани народа Лике. Међутим, гајио се у ограниченим количинама због оскудице земљишта, које је коришћено за главне усјеве, жито и кукуруз, тако да се грах садио више између редова кукуруза и кромпира а мање на засебном земљишту. Због недовољног приноса грах се чувао за дане кад се постило, зато што би се лакше јео без зачина него неке друге намирнице.

Домаћинства која су имала мало стоке рјеђе су спремала јело с месом (у селима није било месо да би се могло купити мала количина меса). У току љета и то само у вријеме тежих пољских радова јело се *живинско* и *јагњеће месо*. Али, ни живине није било довољно, јер за њихову исхрану потребно је жито. За зиму се спремало суво месо, свињско или бравеће, док говеће рјеђе. Сланина се није топила у маст, већ би се сушила цијела. Умјесто свињске масти за зиму би се прикупљало масло. И са сувим месом и сланином располагало се штедљиво преко зиме да би од тога један дио остао за прољеће, кад настану пољски радови.

Доста оскудну и једноличну исхрану народа у Лици допуњавали су *млијечни производи*: *млијек* *слатко* и *кисело*, *масло*, *сир свјежи* и *суви* (*лички суви сир*). За разлику од других крајева, у Лици се слатко млијек назива *вареника*, а млијеком се назива кисело млијек, без придјева кисело. Од киселог млијека кад се из њега добро исциједи сурутка прави се меки лички сир — *баса*. Друга врста личког сира, такозвани *суви сир*, прави се слично сиревима индустријске производње, врсте траписта. Кад се извади из сурутке сир се стави под пресу, гдје одстоји дан-два, затим се суши на промаји и тако осушен може да се дуго чува за каснију употребу. Сир се прави у комадима квадратног облика, величине око $20 \times 20 \times 5$

цм, а тежине до 2 кг. Квалитет им је добар зато што су од пуномасног млијека. Такав сир је одличан за јело и док је у свјежем стању, а најбољи је чим се извади из сурутке. Приликом једења тако свјежег сира чује се у устима благо шкрипање, по чему је и добио име *сир шкрипавац*. Сам начин израде сирева у Лици не мијења се од давнина, што је постало традиција у домаћој производњи сирева.

Осим наведених врста јелâ, у личној кухињи спремала су се и неке врсте *јела од тијеста*: *резанци*, *макарони* и *тарана*. Тијесто за резанце и макароне развлачило се на исти начин, док би се само различито резало, резанци у танке траке а макарони на квадратиће. И резанци и макарони јели су се зачињени маслом или масти, а у посне дане уљем. Често су се и једни и други мијешали са грахом. Тарана се припремала од тијеста које се замијеси као за крух, само без квасца. Затим се тијесто издроби на ситне мрвице и кад се просуше од њих се кува истоимено јело, зачињено машћу или уљем.

Колачи су некад били непознати у народу Лице, јер — како су казивали наши преци — није било неке раскошније хране осим најнужнијих потреба, о којима је напред речено. Тек по свршетку првог свјетског рата, кад се стање у исхрани доста побољшало и кад се могло набавити пшенично или чисто бијело брашно, које се у Лици називало „*мутмел*“, од те двије врсте брашна пекли су се *уштинци*, који су за дуго времена били једина посластица кад би се посули с мало шећера. Уштинци без шећера и меки сир (баса) били су специјалитет у Лици, и тиме се частио гост. Друга врста колача био је *лички преснац*. Мијесио се од бијелог брашна (некад и од јечменог и пшеничног) са додатком нешто кукурузног брашна, затим масла или масти, јаја и сира шкрипавца. То је пре била врста пите, него колача. И трећа врста колача био је *куглов* (назив од њемачког — *kugelprof* по Вујаклији — *Gugelhupf*). Мијесио се од бијелог брашна, јаја, млијека и шећера. (Додаје се, данас, и суво грожђе).

Воћарство у Лици није ни данас развијено, мада неке врсте воћа добро успјевају. И зато што га је било мало, воће се мало и користило у исхрани. Осим нешто јабука, крушака, трешања и понеког ораха највише се гаје шљиве *мацарке* или *црне шљиве*, како би се друкчије рекло. Шљиве су се гајиле највише за печење ракије, а врло мало су се употребљавале за пекмез, док за сушење готово нимало. Једино док су шљиве у свјежем стању користе се за јело. Али како је у узгоју била само једна врста шљиве, црна шљива, и она би за кратко била заступљена у исхрани, прије брања за ракију. Од свјежих шљива кувао се *компот*, или *ошен*, како би народ у Лици рекао за компот од шљива. У више кућа зими би се за јело употребљавала *комина* од *шљива* (цибра), која остаје послје дестилације ракије. Такву комину звали су *туршија*. С њом би се преливала палента или каша од кромпира у вријеме поста.

Осим питомог воћа користило се и дивље воће, којег у Лици има више врста, као што су: шумске јагоде, малине, дрењине, глогиње, трњине, шипак и купине, затим *мукиње*, *брекиње* и *рашељка*. Ово дивље воће највише су брали и јели чобани, а доносили су га и кући за друге чланове породице.

Мукиња (*Sorbus aria*, fam. Rosaceae) је шумско дрво и расте на сунчаним странама између буковог, храстовог и грабовог дрвећа. Висину достиже и до 15 м. Плод јој је боје и величине трешње и садржи добар проценат шећера, само није најукуснији за јело, доста је опор. *Брекиња* (*Sorbus torminalis*, fam. Rosaceae) је слична мукињи само што је у ње плод крушкаст, а кад дозри добије мрку боју. *Рашељка*, или *магрива*, како се још зове (*Prunus mahaleb*) је жбунасто дрво, ниског раста — до једног метра висине. Расте по каменитим пољима, каквих у Лици има много. Плодови су јој ситнији од трешње и скупљени у гроздове, боје вишње црне у доба зрелости. За јело су доста опори.

Мед се мало користио у исхрани а зато што га није било довољно, јер се мали број људи бавио пчеларством. Може се рећи да се у Лици пче-

ларством бавило тек свако десето домаћинство. Осим тога мед се није производио рационално као данас из савремених кошница. За пчеле су прављене кошнице од исплетеног прућа, такозване *вршкарe* или *трмке* (у Лици — *трњке*). Из ових примитивних кошница са непокретним саћем мед се вадио само једном годишње и тада би се уништио велики број пчела у кошници. Кошница би се наднијела над ватру да би пчеле побјегле од топлоте и дима, а оне упорније изгорјеле би у ватри, или ако неке остану у саћу биле би уништене приликом гњечења саћа. Због тога се рад око вађења меда из кошнице и саћа, на овакав примитиван начин, називао *гњечење пчела*.

Вађењем меда само једном годишње из кошнице није подстицало пчеле на рад, јер кад је кошница већ напуњена пчеле немају шта да раде, све док се приликом ројења не пренесу у другу кошницу.

Од саћа, из којег је исцијеђен мед, прави се *медовина*, или како се у Лици каже *шербет*. Исцијеђено саће се прокува у одређеној количини воде и остави се да чека до превирања, а потом се проциједи. Тако се добије веома укусан и здрав напитаk.

ДУХ И СТВАРАЛАШТВО СЕЛА

(Драгиша Витошевић: Дародавци из прикрајка. Огледи о нашем самоуком стваралаштву, Заједничко издање — „Задруга”, „Народна књига”, „Дечје новине” „Нова књига”, Београд, Горњи Милановац, 1984, стр. 509)*

Већ низ година у нашем културном животу присутан је Драгиша Витошевић — неуморни трагалац за лепотом уметничког изражаја, пре свега у простору нашег села, некадашње матице стваралаштва и историје, а сада све даље периферије. Управо из тог вишегодишњег труда произашла је и књига, која насловом „Дародавци из прикрајка”, на симболичан начин открива тему којом се аутор бави. У књизи је, сакупљено педесетак огледа, насталих у последњих двадесет година, углавном објављених (у целини или делимично) у листовима и часописима. Међутим, сви ти огледи, скупљени на једном месту и разврстани у тематске целине, далеко јасније осветљавају питање стваралаштва на селу, културне политике, као и наше нарави.

Књига „Дародавци из прикрајка” има пет тематских кругова: 1) *Жива народна реч* (говори о сликовитости и богатству језичког изражавања људи са села, као и о њиховом посебном односу према језику, а такође, овде се откривају и неки погледи на живот и његове вредности, који се у облику традиције чувају на селу); 2) *Један век сеоског стихотворства* (ово је својеврсна књижевна историја сеоског песништва у нас, са освртом на друштвене прилике и пратеће неспоразуме); 3) *Сеоски орфеји* (овде се претходна тема разлаже на осврте о појединачним песницима са села, као што су — Живадин Стевановић, Момчило Тешић, Добрица Ерић, Србољуб Митић и други); 4) *Путеви прозе* (срж овог круга чини осврт на мемоарску литературу, односно на „ратне дневнике”

које су водили писмени, али писању не много вични, селјаци — ратници из првог и другог светског рата); 5) *Ликовне и друге теме* (овде су окупљени написи о тзв. „наивној уметности“ и о најзначајнијим представницима на овом пољу). На крају књиге дат је *Именик*, који садржи око 760 имена лица која се помињу у књизи, а међу њима велики број су људи из народа, који су својим занимљивим исказима обогатили Витошевићеву књигу и које он већ у наслову књиге означава као „дародавце из прикрајка“.

Вештим компоновањем казивања дародаваца у књизи се ствара слика села као чувара моралних и уметничких вредности. При томе, сама казивања носе пословично или метафорско обележје — обично, говори се о догађајима из непосредног искуства, а тиме, и њихова веродостојност постаје несумњива. Ево неких примера таквих сведочења: (*о мајчиној љубави*) „Шта је мајчина љубав научио сам кад сам био мали преко једне птице. И преко квочке. Ударила киша, само пљушти, а ја видим: тица у гнезду покрила тичад — да не кисну, а она кисне ли, кисне! Други пут, одлете мрва леба са стола, а квочка узме и однесе и свој пилаци подели — по мрвицу. Њој ништа. Тако сам сазнао да је мајка — светиња ...“ (с. 59); (*о поштењу жене*) „Милунку Васиљевић из Великог Шења у Грузији, када је остала млада удовица, отац је изазвао на страну и рекао јој: — Немаш мајку, морам ја да ти кажем: немој да обрुकаш оног мртвог човека! Све се види и дозна ... Гледај право, да је цео пут твој, а не у врзину!“; (*о родољубљу*). Стари солунац на самрти се опраштао од свог унука овим речима: „Да будеш добар, и да чуваш ову државу, први си од свих за војску. А ја ћу одозго да пазим“ (с. 58); (*о браку*) „Ожењен човек је сапет човек, каже старица Загорка Ризнић. Тако и треба. Обућа, ако је мало лабавија, поједе чарапу“ (с. 42); (*о положају селјака*) „Да ми није ове деце и сад би' отишао некуд у свет, и никад се не би' вратио ... Јер шта је селјак: нико те ништа не пита, све ти други одређују, узели ти тапију од главе“ (с. 62). О филозофији добра и зла, Витошевић ће такође из-

нети сликовит пример из живота, који је довољно упечатљив да не тражи посебно тумачење: „Мој робак чика Радомир Витошевић, кога су сељаци, због љубави према читању, прозвали „Поп”, причао ми је, као дечаку, један случај из свог дечаштва. Његов деда Ранко показао му је једаред тада највећу и најлепшу кућу у нашем селу и рекао: „Погледај и упамти: од тога неће бити ни куће ни кућишта, ништа!” И затим је запрепашћеном дечаку испричао како је тај газда Гале, у младости, био воденичар и хајдучки јатак и све то саградио од туђег плена, туђе крви и суза. „Ја сам стар и нећу дочекати, али ти ћеш видети: таква течевина на треће колена не силази. Тако су говорили стари људи и ја сам се у то уверио, а уверићеш се и ти. Отето је — проклето”. И стари чика Радомир показивао је мени, такође задивљеном, као што је он био некада, ледину где је била заборављена газда-Галова кућа: њу је одавно срушио земљотрес, а син му погинуо још у „оном рату”.

Који су извори оваквих виспрених запажања сељака? Одговор Витошевића је, да постоје исконски корени, они који су сељаку помогли да се одржи у тешким временима, и, без обзира на шкртост животних услова, да створи чудесну лепоту песме, веза, слике. То је „природни мислилац”, како га Витошевић назива, ненатруњен књишким знањем, подражавањем туђих мисли и образаца поношања. Он води дневник у суровом рату, као својеврсан разговор са судбином, а не да би на њега стекао славу и привилегије. И, у једом тренутку, кад у њему пробије митска свест да је вођење дневника опасно, јер је то изазивање судбине, везивање свога постојања у речи, он, у страху за опстанком, спреман је да дневник уништи. Нема таштине, жижак живота треба сачувати. Витошевићев сељак-стваралац, кога он обликује из низа појединачних мисли и сваралачких потеза, постаје идеализовани лик, који ствара народну културу и продужује праве вредности. Његово обитавалиште — село, такође носи обележје идеалног. Сељаку-ствараоцу супротстављен је *грађанин*, који је често означен као квази-интелектуалац, а некад као политичар, а *селу*, као људској

заједници у којој владају одређена (ваљана) мерила вредности, супротстављен је *град*. Поједностављено речено, Витошевић пише са становишта идеалног села, које не зна за превару, подметање, издају, крваве расправе. И када зна за то — рука правде увек победи.

Погледамо ли, пак, ближе однос *село/град* на нашем поднебљу у историјској перспективи, видећемо зачуђујућу близину. Супротност село/град која је у средњем веку постојала на основу социјалне подељености између властеле (која је живела у градовима) и простог народа (сточара, земљорадника, рудара), чије је пребивалиште било ван градског простора, уништили су Турци: властела је или поубијана, или се претопила у обичан народ. Дуги низ година, град је место где живе туђинци — Турци и белосветски трговци. Град за сељака постаје синоним нечистог места, па се чак, у басмама болести терају у град (напоредо са терањем у пусту гору, у пусту земљу, у море и сл.) У 19. веку место Турака, у градовима долази домаћа власт, место страних трговаца, домаћи трговци, место страних закона (који су се сазнавали једино као принуда) почињу да делују домаћи закони. Однос између села и града се не мења: село је то коме се узима. Нека обележја тог односа задржала су се до данас: сељак сам прави себи кућу, пут, цркву, школу. Сам сноси штету од града, мраза, вода. А пореза му се ретко кад отписује.

Оштар сукоб између села и града настао је половином 19. века на плану културе. Српска градска култура из средњег века, која се надовезивала на византијску културу, била је прекинута. Нова градска култура почиње да подражава европске обрасце, који су били врло удаљени од стваралачке свести широког народа. Није било времена да се она преобликује, осмисли. Зато се најлакше прихватало оно што је површно, лажно сјајно, бљештаво лепо и сладуњава. Тако су широм отворена врата за европски шунд и кич, кроз који и данас куља гомила невредности.

О културном раскораку између Европе и Србије у 19. веку упечатљиво сведочи податак да

је српски владар тог времена био неписмен. А запис које доноси Милан Б. Милићевић о његовој свести о култури, још више продубљује тај раскорак. Ево тог сведочанства: „Године 1837. појавила се у Јагодини чума. Кнез Милош изда одмах најоштрије заповести да се зараза ограничи. Међутим, у Пожаревцу, где се је тада налазио нареди те девет баба, голих од мајке рођених, за једну ноћ, према ватри, без свеће, тајно, опереду и изаткају пошуљу кроз коју су се, после, провукли: кнез Милош, сва његова породица, и сви војници у касарни!” (Живот Срба сељака, СЕЗБ I 1894, с. 324).

Према томе, у Србији није било довољно времена да се развије посебна градска култура, независна од сеоске, и која би ову другу надмашила у стваралачком домету. Томе на руку су ишли и чести ратови, који су са собом носили и миграције становништва. Скоро и да нема чисто градског становништва, где се не зна из ког села је дед или прадед дошао у град. Отуда, код нас се може говорити о великој идејној близини између села и града. Сиромаштво културе, која се огледа у архитектури, неговању одређеног жанра песама, у извитоперавању обичаја који су некад имали смисао и лепоту и сл., подједнако је обележје и села и града. У исто време, мишљења сам, да стваралачке снаге има и у граду и у селу, али друштвене околности не погодују њиховом развијању. Витошевић је, свакако, у једној ствари у праву: једино се у селу, иза површинског слоја помодне културе, може пронаћи древна, народна култура, која може да опчини својом лепотом, исто као што су Вукове песме опчиниле интелектуални свет Европе у 19. веку. И Витошевић трага за том културом. Међутим, слојеви изнад ње су све дебљи, а трагачи, као што је Витошевић, све су ређи.

Љ. Раденковић

Девојка са цвећем (слика на 120. страни)

Миодраг Стојановић: Хајдуци и клефти у народном песништву, Посебна издања Балканолошког института САНУ, Књига 18, Београд, 1984, VIII + 284).

Монографија Миодрага Стојановића представља покушај да се на једноме месту сакупе проблеми хајдучке и клефтске песме, да се подвргну свим потребним испитивањима, да се критички проуче и вреднују досадашња изучавања ове врсте јужнословенских, односно грчких песама.

Осим увода и закључних разматрања, књига се садржи од шест већих одељака: *Хајдуци и клефти у народу и науци, Организовање борбеног живота хајдука и клефта, Живот и обичаји хајдука клефта, Народне персонификације и легенде, Хајдучка и клефтска традиција, Препевы и преводи.* Аутор је дошао до неколико закључака:

„Први утисак објективног приступа је да су наше и грчке песме 'средњијех времена' надахнуте прогресивним идејама и стремљењима. Оне нису суви протокол историјских догађаја, нити су чисто копирање истине, већ њихово поетско виђење, које живи од маште. Поезија поставља идејне проблеме и разрешава их чисто уметничким средствима. То је својеврсна усмена публицистика, која изражава народно мишљење, његове судове и оцене.

Идејни садржај хајдучког и ускочког, клефтског и арматолског (мартолошког) круга песама суштински се разликује од песама ранијих циклуса. Уместо подвига појединих јунака — Марка Краљевића и Дигениса Акрите — у песмама о хајдуцима и клефтима јавља се приказивање борби много ширих размера.” (219).

Аутор верује и да су хајдучке песме преточиле у себе и прерадиле „одметничке песме и предања о јунацима ранијих времена. Као даље

битне одлике уочава тежњу за демократизацијом главних јунака, успостављање органског јединства херојског и смешног, „при чему хумор појачава херојско у песми”.

Разматрајући однос између хајдучких и клефтских песама, Стојановић сматра да ове потоње одликује краткоћа, наративност са честим преласком на дијалошку форму, описи природе и обожавање саме природе. Клефтске песме су и баладичнога тона.

И у хајдучким и у клефтским песмама аутор уочава присуство архаизма. Лексика хајдучких песама није утицала на клефтске песме (Стојановић налази само неколике примере), као што није ни обрнут случај.

Поглавље о преводима и препевима — хајдучких песама на грчки и клефтских песама на српскохрватски језик, на најбољи начин заокружује монографију.

Монографија Миодрага Стојановића поновља нека питања, некоја поставља, а у свим случјевима покушава да предложи и изнађе прихватљив одговор. Неспорно је да ће о многим поглављима ове књиге бити познијих расправљања из једноставног разлога што закључни ставови, по правилу, прерастају ужу проблематику хајдучких, односно клефтских песама и упуштају се у сложену проблематику свеукупне народне поезије. Примера ради, да ли су хајдучке песме наследиле, односно замениле, а садржајно прихватиле песме о одметницима ранијих времена питање је на које се не може дати једноставан и једносмеран одговор. Наиме, разлози одметништва у различитим временима, па и у једноме истом — различити су. Некада је то једноставна жеља за пљачком, некада борба против тиранина, каткада борба за власт. Уосталом, и хајдучке песме јесу спој сличних видова одметништва. Питање је да ли се у песмама о хајдучима и клефтима приказују „борбе много ширег размера”, односно не само подвизи појединих јунака. Мислим, да је реч о два различита приступа народној песми. У песмама о, да останемо на ауторовим примерима, Марку Краљевићу и Дигенису Акрити, мислим да је реч ов симболич-

ном свођењу „борбе много ширих размера” на сукоб појединаца. Чари савеснога проучавања и анализе навели су аутора да присуство архаизма подвуче као одлику хајдучких песама. Међутим, архаизама уопште има у нашој народној поезији, чак у песмама из тзв. „средњијех времена” можда и нешто мање него у песмама преткосовског и косовског круга, на пример. Ауторова констатација да византијски политички стих, петнаестерац, није могао да утиче на песме дугога стиха, бугарштице, занимљива је, али морала би се образложити. Такође мислим да је било потребно посветити већу пажњу односу хајдука и ускока (које не би радо изједначавао), а са тим у вези и одличној расправи Радмиле Пешић.

Ван свих дискусија које може да покрене и које покреће, а које су свакојако плодотворне, монографија Миодрага Стојановића јесте значајно остварење у науци о народној књижевности. Њеном појавом стекли смо могућност да на једном месту можемо да утврдимо и докле су дошла научна проучавања хајдука и хајдучког круга песама, као и који су проблеми у вези њих постављени данас и каква су решења предложена.

Н. Љубинковић

Празник на улици

ОГЛЕДИ О УСМЕНОМ ПЕСНИШТВУ

(Munib Maglajić: *Od zbilje do pjesme. Ogleđi o usmenom pjesništvu*, biblioteka »Osvjetljenja«, Banja Luka, 1983, 221 + 1)

Књига *Од збиле до пјесме* садржи двадесет огледа о усменом песништву насталих у раздобљу од 1974. до 1982. године. Оне недвосмислено указују и на области Маглајићевог интересовања. Пре свега ту су огледи посвећени изучавању севдалинки (Маглајић је и приредио изврсну антологију »101 sevdalinka«, Mostar, 1977): *Први познати пјесник севдалинки, Средина и вријеме настанка севдалинки, Хисторијат биљежења и занимања за севдалинку, Однос пјесме и збиле у севдалиници*. Следећа област ауторовог интересовања јесте балада: *Балада о љубавницима које је куга раздвојила, Сарајевска балада о на смрт осуђеном, Запис о двије баладе, Балада о погибији Хифзи-бега Бумишића, Проблем читања Халостне пјесанге, Локална обиљежја у Хасанагиници, Столачка балада о Мехмед-аги Шехићу, Бањалучка балада и потопници Бисернази, Балада о Морићима, Слика свадбених обичаја у муслиманској балади*. Природно је било да се у контексту севдалинки и балада, Маглајићево интересовање усмери и на романсе: *Народна романса у хисторијском и теоријском контексту, Тема еротског надговарања и страсног сусрета у романси, Романса о невјерној љуби*. Последња три огледа упућују на новија Маглајићева интересовања, испитивања, трагања. То су текстови *Морићи у Берзелезу, Драгутин Прохаска о народној књижевности у Босни и Херцеговини, Лудвик Куба — пјесмом по Босни и Херцеговини*.

Књига *Од збиле до пјесме* без сумње ће бити незаобилазна за свако будуће проучавање севдалинке, баладе, романсе, или, једноставније речено — за свако проучавање лирскога народнога пес-

ништва Босне и Херцеговине. Но, овога пута истакао бих још једну њену изузетну одлику. Она се чита са задовољством, како због врсних анализа, тако и ради лепога језика којим је писана.

Добар индекс личних имена, индекс појмова само доприносе лакшем коришћењу књиге.

Н. Љубинковић

Вршалица

СЛИКАРКА И ПЕСНИКИЊА — ДЕСА МОРАР ПЕТРОВ

Самосталном изложбом, децембра 1984. године у галерији Народног универзитета „Браћа Стаменковић”, наивна сликарка из Панчева, Деса Морар Петров, после наведених представљања у Панчеву и Сефкерину, скромно је обележила двадесетогодишњицу преношења свог света на платно.

На самом почетку, 1964. године, Деса Петров почиње да излаже са наивним сликарима из Уздина. Ту је несебично прихвата најстарија сликарка Анујка Маран, жена широког срца и пуна разумевања. Њене слике су запажене на изложби уздинских сликарки у Галерији самоуких ликовних уметника у Светозареву 1964. године. Отада, стално излаже преко ове Галерије у земљи, и свету. скрећући пажњу својим маштовитим и занимљивим замислима.

Иако је почела да слика у непосредној близини ликовних група Ковачице и Уздина, Деса Петров не потпада ни под утицај стилизације и националне симболике боје нити под утицај декоративно бојене тканине и веза. Сликајући родно село, као своје стално надахнуће, она увек остаје верна себи. Без жеље за стварањем допадљивих слика, Деса слика сећања, сањарења о свом селу. Тада креће у маштовите шетње у детињство: у шорове, на сефкеринска поља и њиве. Деформисаном линијом, не марећи за перспективу и стварне односе у природи, она, у непосредном фабулирању, набраја све што зна о једном догађају. Такво је спонтано испричано виђење „Циглане у Сефкерину”, са мноштвом опаски и набрајања занимљивих детаља. Весела казивања о безбрижном детињству и игри назвала је „Празник на улици”. И призори око старе вршалице виђења у детињству доживљени су као празник. Из исте сфере дечијих сећања, слика зимске игре на снежним сокацима, празник своје баке, зимске салаше, чување бостана, винограде. Са спонтаношћу и искрено, Деса слика и друге призоре, ко-

јих се сећа: свечани скуп људи пред сеоском црквом назван „Богојављење”; дирљивост тренутка „Просидбе”; чистоту „девојке са цвећем”.

Преношење ових маштовитих изворних виђења, Деса Петров продужава и онда кад је слика завршена. Сада стиховима на полећини платна, употпуњујући њима оно што јој је, у обиљу свега што има да каже, остало. У свету прихваћен назив „сликари инстинкта и срца”, кад је у питању ова уметност, близак је, неоспорно, ономе што ствара Деса Петров.

За Десу Петров сликање је пре свега потреба. Сликала је увек онако како је осећала и за себе. И у најтежим данима, кад је са тек заснованом породицом оставила Сефкерин и у борби за опстанком живела неколико година на напуштеном шлепу на Тамишу.

Данас ради у Панчеву, у установи намењеној боравку деце „Дечија радост”. Могуће је да и ова деца која су са њом свакодневно, понекад, посредством слика ове маштовите жене, одшетају на сефкеринске шорове.

М. Маширевић

ОД ЛАЗАК С КРОМНОГ СЛИКАРА — МАРТИНА ПАЛУШКЕ

Наш познати наивни сликар, Мартин Палушка, умро је у Ковачици 3. децембра 1984. године. Рођен је 1913. у Ковачици, где је провео цео свој живот, радећи као машиниста у сеоском млину. Палушка је први међу ковачичким сликарима почео да слика. У наивној уметности, је, заједно са Јаном Соколом и Михалом Бирешем, забележен као утемељивач ликовног догађаја названог „Ковачичка школа”. Још као ученик занатске школе, Палушка црта, ради аквареле, украшава кућу земљаним бојама. У годинама после рата залаже се за оснивање ликовне секције у оквиру културно-уметничког друштва „Покрок” („Напредак”). Прва изложба ове секције, 1952. године узима се као година оснивања „Ковачичке школе”.

Тематски и стилски, Палушка је везан за своју етничку заједницу. Најпрецизнијим филигранским потезом сликао је природу и под утицајем је словачке народне уметности. Палушка је познат као сликар словачких свадби: великих групних композиција у снажном замаху игре, пуних ритма и распеваних у које је уносио сав свој узнемирили темперамент. Познат је и као сликар равничарских зима, оживљених орнаментом саоница и датих у лепоти степског пространства и лутања далеких хоризонтом.

Сликао је само према унутрашњој потреби и расположењу. Беземљаш, са ширином у схватању живота, међу ковачичким сликарима једини склон боџији, Палушка је у себи носио ведрину и оптимизам. Иако један од пионира поменутог ликовног круга, Палушка, у овом времену журби за самосталним изложбама и ретроспективама, никад није излагао самостално. Колективно много пута, на бројним и значајним изложбама југословенске наиве. Слике му се налазе у галеријама ове уметности код нас и у свету, као и у вредним приватним колекцијама широм света.

Милица Маширевић

Мало је познато да је уз часопис „Расковник“ покренута и истоимена библиотека и да је до сада у њеним оквирима, изишло 5 књига.

Све књиге у овој Библиотеци баве се нашом народном традицијом и драгоцен су споменик о народној култури и стваралаштву овог поднебља. Књиге је лепо опремио Боле Милорадовић и, гледано кроз новац, оне имају врло ниску цену. Књиге се могу потражити у књижарама „Народне књиге“ или поштом наручити од овог издавача („Народна књига“, 11000 Београд, Шафарикова 11).

У кратким цртама дајемо садржај књига из Библиотеке „Расковник“:

КЊИГА 1.

Милан Б. Кнежевић: Преља на месецу. Нови записи народних умотворина, „Народна књига“, Београд, 1981, 94 стране, ћирилица.

Цена — 150 динара.

Књига доноси низ нових записа народног стваралаштва и то: лирске песме, песме за децу, здравице, басме, приповетке, легенде, казивања о нечистој сили, пословице, изреке, загонетке. Поред тога, дати су и описи неких народних обичаја и веровања (божић, беле покладе, прављење амајлија, гатања и сл). На крају књиге налази се списак казивача. Примери су са ширег српско-хрватског подручја. Нека објашњења и тумачења ове грађе дата су у поговору књиге, који је написао Љубинко Раденковић. Књига је намењена љубитељима и истраживачима народне културе и народног живота.

КЊИГА 2.

Момчило Златановић: Лирске народне песме из јужне и источне Србије. Избор. „Народна књига”, Београд, 1982, 143 стране, ћирилица.

Цена — 180 динара.

Књига обухвата 273 песме, записане у различито време у крајевима источне и јужне Србије. Из обимне грађе изабрани су најзанимљивији и најпоетичнији примери. Приређивач је написао садржајан предговор, урадио библиографију извора, као и речник мање познатих речи. Књига је драгоцен прилог познавању наше народне поезије.

КЊИГА 3.

Усмено народно стваралаштво. Зборник радова о нашем фолклору, „Народна књига”, Београд, 1982, 220 страна, ћирилица.

Цена — 300 динара.

У књизи је заступљено 14 аутора, који пишу о разним питањима нашег усменог народног стваралаштва: Маја Бошковић—Стули, Оливера Младеновић, Миљана Радовановић, Момчило Златановић, Љиљана Маркс, Иван Чоловић, Ненад Љубинковић, Татомир Вукановић, Владимир Бован, Љубинко Раденковић, Драган Лакићевић, Анђелка—Елиана Грујић, Љубиша Рајковић, Радул Марковић и Драгутин Огњановић. Ови аутори пишу о приповеткама, обредним и обичајним песмама, писаном фолклору, о просјацима у народној књижевности, варијантама неких песама и приповедака, о паремиолошким формама итд.

КЊИГА 4.

Миливој Попов: Свадба у северном Банату, „Народна књига”, Београд, 1983, 100 страна, ћирилица.

Цена — 250 динара.

У књизи је дат детаљан опис народне свадбе у северном Банату — од првих наговештаја, преко припреме, спровођење саме свечаности, од ритуалног опхођења после свадбе. Опис је прожет песмама које су се певале и изворним говором овога краја.

Ова књига употпуњује познавање наше народне свадбе и драгоцена је за многа поређења.

КЊИГА 5.

Мирослав Мијушковић: Љубавне чини, „Народна књига”, Београд, 1985, 124 стране, ћирилица.

Цена — 400 динара.

Грађа која се доноси у овој књизи открива вековне тајне како се припрема и изводи љубавна магија. То су знања која су се преносила кроз народну традицију. Овде су, на основу мало познатих писаних извора, скупљени описи гатања (предсказања), чарања (бацања чини), које су изводиле девојке, ређе момци, за љубав, а некад и као пакост.

Нека тумачења љубавне магије дата су у предговору ове књиге, који је написао Љубинко Раденковић.

САДРЖАЈ

3 РАСКОВНИК

Народне песме из дољевачког краја (Славољуб Обрадовић)
Три народне песме Срба из Горског Котара (Бранко Ђупурдија)
Клетве у горњој Херцеговини (Славко Аџић)
Кордунашко прело (Миљивоје Боснић)
Народна веровања из Санцака (Бранислав Вуковић)

17 СВЕДОЧЕЊА

Солунци још говоре. Кувар Крста из Вртовца (Владета Кошутић)

45 РАСПРАВЕ

Петар С. Пешут: Особена лексика у црногорским анегдотама
Зоја Карановић: Усмена лирска песма „Три птичице гору прелетеше“
Бузепе (Јосип) Модрић: Морлаци
Дмитар Ђушић: Исхрана у Лици крајем 19. и почетком 20. века

115 ОДЗИВИ

Дух и стваралаштво села (Љ. Раденковић)
Хајдучи и клефти (Н. Љубинковић)
Огледи о усменом песништву (Н. Љубинковић)
Сликарка и песникиња — Деса Морар Петров (М. Маширевић)
Одлазак скромног сликара — Мартина Палушке (М. Маширевић)

* * *

Библиотека „Расковник“

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Милорад Брвинац

Драгиша Витошевић
Милован Данојлић
Јован Деретић
Гвозден Јованић (потпредседник)
Лала Јевтовић
Цвета Котевска
Вера Колаковић
Тања Крагујевић
Пеђа Милосављевић
Радослав Миросављевић
Радојко Николић
Видак Перић
Раденко Станић (председник)
Момчило Тешић
Бождар Тимотијевић

На насловној страни
„Петар“ Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоја М. Кавецкића

Ликовни прилози
Слике Десе Морар-Петров

